

ECONOMIC
BULLETIN OF THE
BLACK SEA LITTORAL

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE 4

ISSN 2786-6599 Online

УДК 332

Економічний вісник Причорномор'я

Засновник: Одеський державний аграрний університет

Рік заснування: 2020

Періодичність: 2 рази на рік

«Економічний вісник Причорномор'я»

заснований в 2021 році Одеським державним аграрним університетом з метою оприлюднення наукових результатів докторів та кандидатів наук, аспірантів, здобувачів, студентів, а також інших осіб, які займаються науковою діяльністю.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Голова редакційної колегії

Т.С. Шабатура, д.е.н. (Україна)

Заступник головного редактора

О.М. ГАЛИЦЬКИЙ, д.е.н. (Україна)

Відповідальний секретар

О. П. ПЕТРЕНКО, к.е.н. (Україна)

Члени редакційної колегії

І. А. АЖАМАН, д.е.н. (Україна)

А. В. АНДРЕЙЧЕНКО, д.е.н.
(Україна)

Г. І. ДІДУР, к.е.н. (Україна)

Н. А. ДОБРЯНСЬКА, д.е.н. (Україна)

О. І. ЗАЙЦЕВА, к.е.н. (Україна)

В.А. ЗАМЛИНСЬКИЙ, д.е.н. (Україна)

О. В. ЗАМЛИНСЬКА, к.е.н. (Україна)

Г.М. ЗАПША, д.е.н. (Україна)

І. О. КРЮКОВА, д.е.н. (Україна)

А. І. ЛЕГЕЗА, д.е.н. (Україна)

А. І. ЛІВІНСЬКИЙ, д.е.н. (Україна)

Т. В. НЕБОГА, к.е.н. (Україна)

В. С. НІЦЕНКО, д.е.н. (Малайзія)

М. З. НУРУЛ, д.е.н. (Бангладеш)

Т. О. МАЦІЄВИЧ, к.е.н. (Україна)

І. Р. ПАВЛИШИН, к.е.н. (Польща)

О. А. ПОДОЛЯНЧУК, к.е.н. (Україна)

Н. А. ТЕЛІЧКО, к.е.н. (Україна)

А. А. ШЕВЧЕНКО, к.е.н. (Україна)

Рекомендовано Вченою радою Одеського державного аграрного університету (Протокол №7 від 14.12.2023)

Адреса редакційної колегії:

Одеський державний аграрний університет.

вул. Пантелеймонівська, 13, м. Одеса, Україна,
65012, тел. +380487845723,

Email: ek.visnuk.odau@ukr.net

Автори статей відповідають за достовірність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел, посилання на них та інших відомостей.

ISSN 2786-6599 Online

UDC 332

Economic Bulletin of the Black Sea Littoral

Founder: Odessa State Agrarian University

Founded: 2020

Frequency: 2 times a year

«Economic Bulletin of the Black Sea Littoral»

was founded in 2021 by Odessa State Agrarian University in order to publish the scientific results of doctors and candidates of science, graduate students, applicants, students, as well as other persons engaged in scientific activities.

EDITORIAL BOARD

Chairman of the editorial board

T.S. Shabatura, Dr. E. Sci. (Ukraine)

Deputy editor-in-chief

O. M. HALYTSKY, Dr. E. Sci. (Ukraine)

Responsible secretary

O. P. PETRENKO, Ph.D. (Ukraine)

Members of the editorial board

I. A. AZHAMAN, Dr. E. Sci. (Ukraine)

A. V. ANDREYCHENKO, Dr. E. Sci. (Ukraine)

G. I. DIDUR, Ph.D. (Ukraine)

N. A. DOBRYANSKA, Dr. E. Sci. (Ukraine)

O. I. Zaitseva, Ph.D. (Ukraine)

V.A. ZAMLYNSKY, Dr. E. Sci. (Ukraine)

O. V. ZAMLYNSKA, Ph.D. (Ukraine)

H. M. ZAPSHA, Dr. E. Sci. (Ukraine)

I. O. Kryukova, Dr. E. Sci. (Ukraine)

A. I. LEGEZA, Dr. E. Sci. (Ukraine)

A. I. LIVINSKY, Dr. E. Sci. (Ukraine)

T. V. NEBOGA, Ph.D. (Ukraine)

V. S. NITSENKO, Dr. E. Sci. (Malaysia)

M. Z. NURUL, Dr. E. Sci. (Bangladesh)

T. O. MATSIEVYCH, Ph.D. (Ukraine)

I. R. PAVLYSHYN, Ph.D. (Poland)

O. A. PODOLYANCHUK, Ph.D. (Ukraine)

N. A. TELYCHKO, Ph.D. (Ukraine)

A. A. Shevchenko, Ph.D. (Ukraine)

Recommended by Academic Council of Odesa State Agrarian University (Protocol No7 from 14.12.2023)

Editorial address:

Odessa State Agrarian University

st. Panteleimonovskaya, 13, Odessa, Ukraine, 65012,
tel. +380487845723,

Email: ek.visnuk.odau@ukr.net

The authors of the articles are responsible for the accuracy of the presented material, for correct citation sources, links to them, and other information.

УДК 330.15:334.723

DOI: <https://doi.org/10.37000/ebbsl.2023.04.01>

Галицький Олександр Миколайович,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії
та економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0001-9549-7627
oleksandrgalickij9@gmail.com

Дяченко Олексій Петрович,
доктор наук з державного управління, професор,
професор Вищої школи екології та управління
Варшава, Польща
ORCID 0000-0001-9670-2266
oleksa1983.03@gmail.com

Регеда Діана Анатоліївна
здобувач освітнього ступеня «Магістр»,
спеціальності 051 «Економіка»
Одеського державного аграрного університету
dnmostovuk@gmail.com

УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

***Метою статті** є розкриття суті та важливості ресурсного потенціалу для забезпечення ефективного функціонування аграрного підприємства як відкритої соціально-економічної системи. Також, визначення впливу факторів зовнішнього середовища на формування ресурсного потенціалу за допомогою методичного інструментарію економічної діагностики.*

***Наукова новизна** У статті розглядаються способи формування та розвитку ресурсного потенціалу регіонального агропромислового комплексу. Виділено умови, які здатні посилити конкурентоспроможність АПК, такі як цифровізація, стійкий розвиток, виважена державна аграрна політика, створення нових технологій в аграрному секторі економіки. Ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств має сильний вплив на економічну, політичну та соціальну сфери цього регіону. Крім того, розглянуто значення ключових структурних елементів формування та розвитку потенціалу аграрного комплексу регіону, які розглядатимуться як уміння галузі економіки застосовувати комплекс діючих ресурсів. Аргументовано основні напрями збільшення витрат на збереження ресурсів та відновлення інфраструктури, попередження ризиків втрати людських ресурсів, протидії ускладнення експорту продукції, збільшення результативності використання ресурсного потенціалу. Особливу увагу приділено державній підтримці сільськогосподарських підприємств в умовах військового стану, оскільки продовольча безпека є важливим чинником у глобальних умовах для посилення інвестування аграрного сектору економіки.*

Висновки. В результаті досліджень встановлено, що формування ресурсного потенціалу аграрних підприємств вимагає урахування ряду зовнішніх факторів, їх взаємозв'язків та сучасних тенденцій ринку. Для забезпечення необхідною інформацією для управління підприємством та прийняття оптимальних управлінських рішень з оптимізації ресурсного забезпечення та виявлення зовнішніх можливостей і загроз, слід застосовувати методичний інструментарій економічної діагностики.

Ключові слова: формування ресурсів аграрних підприємств, ресурсний потенціал, ризики, оцінка ресурсного потенціалу, ефективність, зовнішні фактори, економічна діагностика, концепція Green Deal.

UDC 330.15:334.723

Halytskyi Oleksandr Mykolayovych

Doctor of economic sciences
Professor, Department of Economic Theory
and Economics of Enterprise
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0001-9549-7627
oleksandrgalickij9@gmail.com

Diachenko Oleksii Petrovych,

Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Professor of the University of Ecology and Management
Warszawa, Poland
ORCID 0000-0001-9670-2266
oleksa1983.03@gmail.com

Reheda Diana Anatolyivna

holder of the Master's degree
specialty 051 "Economics"
Odessa State Agrarian University
dnmostovuk@gmail.com

MANAGEMENT OF RESOURCE PROVISION OF ECONOMIC ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

The article is aimed at revealing the essence and importance of the resource potential to ensure the effective functioning of the agrarian enterprise as an open socio-economic system, determining the influence of environmental factors on the formation of resource potential using the methodological toolkit of economic diagnostics.

***Scientific novelty.** The article considers ways of formation and development of the resource potential of the regional agro-industrial complex. The conditions that can strengthen the competitiveness of the agro-industrial complex such as digitization, sustainable development, balanced state agrarian policy, the creation of new technologies in the agricultural sector of the economy, are highlighted. The resource potential of agricultural enterprises has a strong influence on the economic, political and social spheres of this region. In addition, the significance of the key structural elements of the formation and development of the potential of the agrarian complex of the region, which will be considered as the ability of the economic sector to apply a complex of active*

resources, was investigated. The main directions of increasing costs for resource conservation and infrastructure restoration, prevention of risks of loss of human resources, countering the complication of product export and increasing the effectiveness of resource potential use are argued. Particular attention is paid to the state support of agricultural enterprises under martial law, as food security is an important factor in the global environment for strengthening investment in the agricultural sector of the economy.

Conclusions. *As a result of the research, it has been found that the formation of the resource potential of agricultural enterprises requires taking into account a number of external factors, their interrelationships and current market trends. The methodological tools of economic diagnostics should be used to provide the necessary information to enterprise management and make optimal management decisions to optimise resource provision and identify external opportunities and threats.*

Keywords: *resource formation of agricultural enterprises, resource potential, risks, assessment of resource potential, efficiency, external factors, economic diagnosis, Green Deal concept.*

Вступ. Кожний економічний суб'єкт, зокрема аграрне підприємство, представляє собою відкриту соціально-економічну систему, яка потребує створення ресурсного забезпечення, що відображає його реальні та потенційні можливості для функціонування, зростання і розвитку. Це зумовлено внутрішніми та зовнішніми факторами, як позитивними, так і негативними. При вивченні аспектів ресурсного потенціалу, більшість дослідників [1–15] фокусують свою увагу на земельних, матеріальних, людських, фінансових та техніко-технологічних ресурсах. Однак можливість підприємства формувати ресурсний потенціал значною мірою визначається зовнішнім середовищем його функціонування і здатністю виживати в умовах тривалих ризиків і кризових ситуацій. Тому вважаємо доцільним акцентувати увагу на діагностиці зовнішнього середовища аграрних підприємств як стратегічної складової формування ресурсного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження вітчизняної аграрної галузі завжди були в пріоритеті вчених-науковців. Саме тому дослідження експортного потенціалу сільськогосподарського виробництва широко висвітлені в наукових публікаціях. Термін «ресурс» походить від французького *ressource* - допоміжний засіб, та тлумачиться як: «засоби, запаси, можливості, джерела доходів. Під засобами розуміють прийоми, способи дії для досягнення чого-небудь, а також предмети, пристосування (або їх сукупність), необхідні для здійснення будь-якої діяльності» [1]. Наступне визначення цьому терміну дає В. П. Курган: «Ресурси - це залучені в господарський оборот чинники виробництва» [2].

На думку Андрійчука В.Г. «Виробничі ресурси - це ресурси підприємства, які використовуються у процесі виробництва (земля, капітал, праця, інформація, підприємницька здатність)» [3]. Маршук Л.М. визначає поняття ресурсний потенціал, як «сукупність матеріальних, нематеріальних, трудових, фінансових ресурсів, у тому числі здатність робітників підприємства ефективно використовувати названі ресурси для виконання місії, досягнення поточних та стратегічних цілей підприємства» [4].

В той же час, Лейбович А.В. відзначає, що це «не тільки сукупність ресурсів, що є в розпорядженні підприємства чи цілого регіону, а також спроможність працівників і менеджерів використовувати ресурси з метою виробництва товарів (послуг) та отримання максимального прибутку. Він характеризує не весь запас конкретного ресурсу, а ту його частину, яка залучена у виробництво з урахуванням економічної доцільності та досягнень науково-технічного прогресу і включає в себе не тільки сформовану систему ресурсів, а й нові альтернативні ресурси та їхні джерела» [5].

Такі автори, як Материнська О.А., Ярова А.О. дають наступне визначення ресурсного потенціалу – це «сукупність матеріальних, нематеріальних, трудових, фінансових ресурсів, включаючи здатність робітників підприємства ефективно використовувати названі ресурси для досягнення поточних стратегічних цілей та виконання місії підприємства [6].

Краснокутська Н. С. визначає його як «сукупність можливостей факторів (ресурсів), що реалізуються в процесі виробництва матеріальних благ, а також невикористаних можливостей, задля ефективного використання виробничих, природних і науково-технічних ресурсів, необхідних для забезпечення економічного зростання підприємства та більш повного задоволення суспільних потреб» [7]. Оригінальні визначення поняттю «ресурсний потенціал» сформовані наступними науковцями:

Гладій М. В. – це «сукупна інтегральна продуктивність промислових і природних засобів виробництва, а також трудових ресурсів, які відображаються показниками виходу валової та товарної продукції на одиницю земельної площі» [8].

Славов В.П. - це «комплексна категорія, що є основою матеріального відтворення в гармонійному поєднанні з продуктивними силами й виробничими відносинами, що збалансовує кількісні та якісні співвідношення ресурсів» [9].

На думку таких науковців, як М.Я. Мойси та І.О. Крюкової: «ресурсний потенціал – це сукупність земельних, матеріальних, трудових, фінансових ресурсів та економічного інтересу, які є об'єктивно необхідними передумовами здійснення аграрного виробництва» [10].

Нелеп В. М. термін «потенціал» визначає як: «здатність і можливість досягнення певної мети в конкретній галузі. Це поняття багатогранне і охоплює не тільки матеріальні джерела, засоби, запаси, які можуть бути приведені в дію, використані людиною для вирішення того або іншого завдання, а й духовні якості людей, залучені до процесу праці, форми організації і взаємодії працівників, сам технологічний процес у часі і просторі. Тому, аналізуючи потенціал соціально-економічної сфери діяльності, слід чітко виділяти ресурсний та виробничий потенціал. Розмежування і визначення цих понять, з'ясування їх суті має велике значення в теоретичному та практичному плані для вирішення ряду конкретних завдань освоєння нового господарського механізму» [11].

Формування потенціалу підприємства визначається дією кількох факторів зовнішнього середовища, зокрема ефективною соціальною, економічною та екологічною політикою країни, реалізація якої стає можливою лише за умови

фінансової підтримки на рівні держави та регіону.

Ресурсний потенціал слід розглядати як складну структуру, що включає різноманітні види ресурсів, орієнтуючись на надзвичайно тісний зв'язок інформаційного суспільства та формування (збереження, відтворення, накопичення/втрати) ресурсного потенціалу, а також взаємозв'язку ресурсного потенціалу із специфікою становлення та розвитку агропромислового комплексу країни. Ресурсний потенціал також є основою фінансової безпеки компанії та продовольчої безпеки країни, включаючи низку ресурсів, таких як: фінансові, виробничі та організаційні. Ресурсний потенціал, тобто його відповідність матеріально-фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалу та організаційної структури його стратегічним цілям і завданням — це фінансова безпека підприємства, на рівень якої впливають внутрішні та зовнішні фактори.

Таким чином, актуальним є формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств за допомогою низки чинників зовнішнього середовища. З урахуванням специфіки галузі - сезонності виробництва, залежності від природно-кліматичних умов - важливими елементами зовнішнього середовища, які мають вплив на формування ресурсного потенціалу аграрних підприємств, є: інформаційні, демографічні, інвестиційні, освітні, інституційні, соціально-культурні, глобалізаційні, рівень науково-технічного прогресу та рівень розвитку економіки країни. Між факторами зовнішнього середовища та забезпеченням ресурсами аграрних підприємств існує тісний взаємозв'язок, при цьому вплив зазначених чинників на формування окремих складових ресурсного потенціалу аграрних підприємств може бути прямим або опосередкованим.

Сутність поняття «потенціал підприємства»: «полягає в сукупності кількісних та якісних характеристик ресурсів, що залучаються в процес виробництва і формують його потенційні можливості, а також використовуються і проявляються у виробничих процесах, визначаються спроможністю відповідати вимогам виробництва та продукції, яку виробляють, та здатністю управлінської системи забезпечувати досягнення відповідних результатів» [12].

Метою статті є розкриття суті та важливості ресурсного потенціалу для забезпечення ефективного функціонування аграрного підприємства, як відкритої соціально-економічної системи. Також, метою є визначення впливу факторів зовнішнього середовища на формування ресурсного потенціалу за допомогою методичного інструментарію економічної діагностики. Для досягнення цієї мети необхідно визначити зовнішні чинники діяльності аграрних підприємств і проаналізувати їх вплив на формування ресурсного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробничий потенціал сільськогосподарського підприємства - це сукупність взаємодіючих виробничих, трудових та інших ресурсів, які знаходяться в розпорядженні цього підприємства. Якісні та кількісні параметри цих ресурсів, а також ступінь їх інтеграційної взаємодії значною мірою визначають виробничі можливості сільськогосподарського підприємства як суб'єкта господарювання. Водночас, на нашу думку, виробничий потенціал визначає лише потенційні можливості

підприємства. виробляти товари чи послуги, а отже, на нашу думку, не може бути цілком об'єктивним показником його корисності. Виробничий потенціал підприємства може бути повністю реалізований за умови, що його характеристики та складові частини відповідають певним параметрам виробленої продукції. В умовах ринкової конкуренції успіх може бути досягнутий лише за умови високої якості продукції, що виробляється. Певною мірою це залежить від якості продукції, що випускається підприємством. Аграрний сектор економіки є трудомістким, тому від успішної мотивації до праці залежить якість виробленої продукції, а отже, і виробничий потенціал сільськогосподарського підприємства. У сучасній економіці найбільших успіхів у конкурентній боротьбі досягають компанії, які оперативнo реагують на зміни в уподобаннях споживачів, враховують тенденції впливу зовнішніх факторів та ефективно адаптують свою стратегію розвитку відповідно до динаміки цих чинників. Отже, наша точка зору полягає в тому, що дослідження потенційних можливостей підприємства з погляду його ефективності є актуальною. Кожне підприємство володіє трудовим, виробничим, фінансовим та іншими видами потенціалу, якщо враховувати свої завдання та цілі, ці ресурси визначають виробничий потенціал підприємства.

Виробничий потенціал компанії формується за допомогою системної взаємодії факторів, які дозволяють компанії виконувати конкретні функції для досягнення визначених цілей.

При виконанні даного дослідження ми використовували аналітичний метод дослідження, що в свою чергу дозволило вивчити наукові проблеми, що розглядаються в даній роботі, у їх розвитку та єдності. Враховуючи завдання та цілі науково-дослідної роботи, використано структурно-функціональний підхід наукового дослідження. Використання якого дало змогу вивчити низку питань щодо підвищення виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства.

Виробничий потенціал фірми — це набір взаємодіючих ресурсів (виробничих, трудових тощо) доступних фірмі. В свою чергу ресурсний потенціал – це сукупність усіх ресурсів компанії, що забезпечує можливість досягнення максимальної економічної ефективності з точки зору стратегічного планування. Джерела ресурсного потенціалу - це ресурси, якими володіє компанія, такі як праця, інформація, фінанси, матеріали та природа.

Оснoву ресурсного потенціалу складають фактори виробництва. Знаряддя і предмети праці становлять матеріальні ресурси, на які діють ресурси праці. Тому ми включаємо до ресурсного потенціалу підприємства людські ресурси, матеріально-технологічні, інформаційні, фінансові та природні ресурси. Підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом і забезпечення раціонального використання пов'язане в основному з якісними змінами ресурсного складу та підвищенням ефективності управління.

Робота з оптимізації управління ресурсним потенціалом насамперед полягає у покращенні використання та управління ресурсами компанії, а також у підвищенні їх цілісності та надійності. Кількісно-якісні параметри цих ресурсів

і рівень їх впровадженої взаємодії визначають виробничий потенціал компанії як бізнес-одиниці. Проте виробничий потенціал, на нашу думку, не може бути об'єктивним показником його корисності, оскільки він лише визначає здатність компанії виробляти товари чи послуги. Виробничий потенціал може бути повністю реалізований, якщо характеристики та склад його компонентів відповідають конкретним параметрам виробленого продукту. На нашу думку, вплив якості продукції на виробничий потенціал певною мірою залежить від якості продукції, що випускається підприємством. підприємства, але це питання ще недостатньо вивчено дослідниками. Категорія «якість продукції» нерозривно пов'язана з виробничою діяльністю підприємства. З цим стикаються як споживачі, так і виробники. Якість товару є важливим показником, яким орієнтується покупець при покупці товару. Він служить матеріальною основою, за допомогою якої споживачі можуть задовольнити свої потреби. Чим вищий рівень якості, тим більше матеріальних можливостей має суспільство для свого соціального та економічного розвитку. На конкурентному ринку ви можете досягти успіху лише за наявності високоякісних продуктів. Існує високий попит на продукцію високої якості на внутрішньому та зовнішньому ринках. Погані речі не завжди можна продати за низькою ціною. Тому ми вважаємо, що питання якості продукції мають значний вплив на виробничий потенціал компанії. Фізична праця широко використовується на підприємствах аграрного сектору економіки, переважно в овочівництві, садівництві та тваринництві. Тому для забезпечення якості необхідно мотивувати працівників. Іншими словами, щоб аграрне підприємство могло працювати успішно та бути конкурентоспроможним на ринку, воно повинно мати набір методів і практик, які дозволяють компаніям підвищити ефективність своїх працівників. Сільськогосподарські підприємства часто виплачують своїм працівникам невелику заробітну плату, а це в свою чергу не дозволяє їм досягти максимального рівня реалізації потенціалу трудових ресурсів.

Людина, яка отримує мізерну оплату, не зацікавлена в тому, щоб працювати з повною віддачею. Специфіка людських ресурсів сільськогосподарського підприємства має ряд особливостей:

- більшість робіт відбуваються на відкритому повітрі незалежно від погодних умов та клімату;
- робота носить сезонний характер, між отриманням готового результату і виробничим процесом є проміжок часу.
- потреба в трудових ресурсах є максимальною під час збирання врожаю та під час посівних робіт;
- результати виробничої діяльності значною мірою залежать від погодно-кліматичних умов;
- у сільському господарстві часто використовується малокваліфікована праця.
- сільськогосподарська продукція потребує особливих умов транспортування та зберігання.

Втрати ресурсів, що несе Україна в цій війні, по-перше вимірюються людськими життями, що є найціннішим, невідновлюваним ресурсом і

втраченими доходами майбутніх періодів. Економіка країни, в першу чергу її аграрний сектор, щоденно руйнуються й відновлення стає важливою умовою виживання країни. Заміновані та окуповані території, загрози у зв'язку з сівбою, труднощі в логістиці, обстріли агропромислових комплексів, руйнування сільгосптехніки, надзвичайна нестача робочої сили, розкрадання зерна та вбивство тварин, непідірвані боєприпаси та заміновані сільгоспугіддя – це актуальні ризики агробізнесу. Ключове значення у забезпеченні ефективності діяльності підприємства відіграє ресурсний потенціал, оскільки він слугує засобом для досягнення максимального прибутку і підвищення конкурентоспроможності. Ефективність функціонування аграрних підприємств на сьогодні суттєво залежить від сформованості та спроможності використання виробничого потенціалу навіть у таких надскладних умовах. Водночас нераціональне використання матеріальних ресурсів підприємства, непродумані методи і форми залучення трудових ресурсів, а також диспропорції між складовими, що складають виробничий потенціал, призводять до його зниження. В умовах кризи, спричиненої пандемією та військовим станом, багато сільськогосподарських підприємств скоротили виробництво і реалізацію готової продукції, спостерігається скорочення працівників та зниження їх продуктивності. Ефективність управлінських рішень, конкурентоспроможність на ринку досягається впровадженням концепції сталого розвитку у мінливому внутрішньому та зовнішньому економічному середовищі. Вкрай важливим є проведення аналізу зовнішнього середовища функціонування аграрних підприємств, що є ключовою та обов'язковою передумовою для формування їх ресурсного потенціалу. По результатам діагностики необхідно розробити комплекс дій щодо сприяння інноваційного технологічного розвитку та диджиталізації аграрного сектору, а також розвитку системи переробки продукції в агросекторі відповідно до принципів Green Deal. Забезпечення гідних умов життя нинішніх і майбутніх поколінь в екологічно чистому середовищі, відновлення біологічних ресурсів і збереження ресурсного потенціалу, досягнення рівності та справедливості в суспільстві є амбітними та стратегічними завданнями для населення планети. Вирішення цих життєво важливих завдань в рамках європейського простору досягається завдяки впровадженню в практику інструментів концепції Green Deal, яка враховує найбільш актуальні питання для населення Європи та світу [13]. Таким чином у повоєнній відбудові буде забезпечено відновлення виробництва та створені умови для сталого виробництва продукції аграрного сектору, що буде конкурентоспроможним у глобальному продовольчому ланцюгу виробництва.

Враховуючи особливості галузі, такі як сезонність виробництва та залежність від природно-кліматичних умов, основними факторами зовнішнього середовища, що впливають на створення ресурсного потенціалу аграрних підприємств, є усвідомлення ролі екологічних, економічних і соціальних переваг у зростанні конкурентоспроможності аграрної галузі.

Забезпечення ефективного функціонування аграрного підприємства в контексті актуальності сталого розвитку аграрної економіки України вимагає включення її до стратегічної програми розвитку.

Застосування підходу циркулярної економіки можливе за умови усвідомлення її глобальної ролі, визначення факторів доцільності в сучасних умовах, прогнозування та управління пов'язаними з цим ризиками. Навіть у важкі часи Україна демонструє показники зростання та забезпечує компанії програмами доступності енергоресурсів, розвитку енергетичної інфраструктури та використання новітніх енергозберігаючих технологій, що дозволяє багатьом компаніям зберегти свою роль лідерів національної економіки, прискорювати свій економічний розвиток і ставати затребуваними та конкурентоспроможними в глобальному економічному просторі [14].

Так, С.В. Степаненко вважає, що: «ресурсний потенціал є основою здійснення всіх функцій кожного елементу виробничої та комерційної діяльності. Потрібно зосереджувати увагу не просто на сукупності ресурсів, які можуть бути залучені у виробничий процес з метою отримання максимального прибутку, але і його впливі на екологічну та соціальну складові діяльності підприємства – підтримання екологічного балансу навколишнього середовища й розбудови механізмів гармонізації соціальних відносин» [15].

Глобалізація економіки, рівень економічного розвитку та сприятлива чи несприятлива державна політика (включаючи нормативно-правове регулювання, податкову, кредитну та митну політику) стосовно розвитку аграрної галузі та підприємницької діяльності формують загальні тенденції ініціювання, проведення і розвитку господарської діяльності та, як наслідок, визначають їхні потреби в ресурсному забезпеченні взагалі. Соціальні та культурні аспекти впливають на тенденції споживання конкретних товарів, визначаючи попит на певні товари і послуги та створюючи потребу у їхньому виробництві та ресурсному забезпеченні. Інституційні фактори, зокрема податкова і кредитна політика країни, в значній мірі визначають можливості підприємства залучати фінансові ресурси, а законодавче регулювання земельних відносин – використання земельних ресурсів. Науково-технічний прогрес, а також рівень розвитку економіки, включаючи ринкову інфраструктуру, впливають на техніко-технологічне та сировинне забезпечення виробничого процесу.

Сьогодні сільськогосподарські структури перебувають під зовнішнім і внутрішнім тиском, ризикуючи своїм виживанням. Ризики впливають на їхню виробничу модель, вони прямо чи опосередковано залежать від реальності збройної агресії, коливань міжнародних ринків, і насамперед потрібно збільшувати органічну складову, якісну продуктивність, щоб не тільки прогодувати зростаюче населення, але й отримати максимальний ефект від реалізації власної продукції. Ризики дефіциту життєво важливих ресурсів для їх діяльності, таких як кваліфікований персонал, земля, що придатна для ведення сільського господарства, водні та кліматичні цикли, які відповідають

біорізноманіттю кожного регіону. Ресурси та можливості матимуть вирішальне значення для підтримки агробізнесу.

За даними Організації Об'єднаних Націй, у 2030 році у світі буде приблизно 8500 мільйонів людей, які потребуватимуть їжі та води, що змушує агропромисловий комплекс збільшувати виробництво, адже виживання сільськогосподарських структур є першочерговою метою, яка стосується всього людства і має вирішальне значення для досягнення Цілей сталого розвитку.

Керівництво повинно розробляти довгострокову стратегію, вирішуючи найнагальніші проблеми, не втрачаючи уваги на сьогоденні проблеми. Аналіз зовнішнього середовища має важливе значення для вибору, як конкурувати, використовувати конкурентні переваги, ринкові драйвери, ринкову позицію конкурентів і фактори, що визначають успіх конкуренції.

Внутрішнє середовище потребує контролю за структурою, функціонуванням і ресурсами, доступними компанії. аналізу поточного стану, що має генерувати корисну інформацію для розробки та впровадження стратегій, а також для досягнення певних корпоративних цілей, таких як утримання лідерських позицій у галузі та/або ринку, підвищення прибутковості та виживання компанії в навколишньому середовищі підвищених ризиків. У епоху цифрової економіки сучасні елементи даних вивільняють величезний потенціал цінності, що виходить далеко за межі традиційних факторів. Це допомагає покращити існуючі проблеми традиційних факторів виробництва та сприяє новому розвитку традиційних факторів. Зокрема, розширення можливостей капіталу та праці за допомогою великого масиву даних покращує ефективність використання традиційних факторів, оптимізує розподіл факторних ресурсів і діє як важлива рушійна сила для трансформації та модернізації аграрних підприємств.

У сільськогосподарських підприємствах повинні працювати люди, які вивчають ринок у динаміці і бачать перспективу і конкурентні переваги. Розробка прогнозів, вивчення тенденцій допоможе вирішити зовнішні проблеми, які впливають, одночасно максимізуючи вигоди та зміцнюючи внутрішній потенціал. Поєднання цих факторів створить конкурентні переваги, збільшення частки ринку та лідерство в секторі та галузі, мінімізуючи витрати на помилки перед обличчям загроз глобального світу та зростаючої нестабільності.

Кожна компанія індивідуально створює свій власний ресурсний потенціал, що дозволяє їй закріпити унікальні характеристики та визначити перспективи розвитку у майбутньому. Майбутні можливості в розвитку цифрової економіки включають сучасні аспекти даних: автоматизацію та кіберсистеми, хмарні та туманні обчислення, квантові технології, штучний інтелект, великі обсяги даних, безпаперові технології, біометричні, адитивні технології (3D-друк), безпілотні та мобільні технології, технології ідентифікації, блокчейн і інші, які вивільняють величезний потенціал цінності, що виходить далеко за межі традиційних факторів і допомагає покращити існуюче становище, оптимізує розподіл ресурсів, та діє як важлива рушійна сила для трансформації та модернізації аграрних підприємств. Комплексна реалізація запропонованих заходів створить

передумови для посилення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, підвищення ефективності їх бізнес-процесів та утвердження засад раціонального природокористування у сфері сільськогосподарського виробництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Визначено, що створення ресурсного потенціалу аграрних підприємств вимагає урахування ряду зовнішніх факторів, їх взаємозв'язків та сучасних тенденцій ринку. Один із методів, яким можна забезпечити необхідну інформацію для управління підприємством та прийняття правильних управлінських рішень з оптимізації ресурсного забезпечення та виявлення зовнішніх можливостей і загроз, полягає в застосуванні методичного інструментарію економічної діагностики. Інформація, отримана внаслідок діагностичного дослідження, створює можливості для формування конкурентних переваг аграрного підприємства в перспективі. В подальших наукових дослідженнях вважаємо за доцільне провести детальний діагностичний аналіз впливу зовнішніх чинників на функціонування аграрних підприємств у формуванні їхнього ресурсного потенціалу, з урахуванням сучасного механізму трансформації організаційно-правових форм аграрного підприємства в умовах воєнного стану. Комплексна реалізація запропонованого механізму створить передумови для посилення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, підвищення ефективності їх бізнес-процесів та утвердження засад стійкого розвитку. Формування стійкої конкурентної позиції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках передбачає можливість гарантувати виробництво органічної та екологічно безпечної продукції. Забезпечення подальшого ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств та вирішення проблеми зменшення інвестиційної та енергетичної залежності держави вимагає задіяння потенціалу нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії. На сьогодні неможливо розглядати стратегічні напрямки розвитку сільськогосподарських підприємств без розвитку біоенергетичного потенціалу. Ці ресурси, наприклад, з виробництва енергоємної рослинної біомаси (ріпак, соняшник, кукурудза, верба), вторинні відходи сільськогосподарського, промислового та побутового виробництва або переробки деревини та іншої сировини (солома, насіння, лушпиння, гній) є перспективними у майбутньому і мають на меті подальшу розробку циркуляційної, безвідходної стратегії виробництва.

Список використаних джерел:

1. Гладій М. В. Використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрного сектора економіки України (питання теорії, методології і практики): [навч. посіб]. Львів: ІРД НАН України, 2013. 294 с.
2. Курган В. П. Економіка аграрного підприємств. [навч. пос.] Суми. ВТД “Університетська книга”. 2008. 270 с.
3. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу. [Підручник]. К. КНЕУ. 2013. 779 с.

4. Маршук Л.М. Принципи формування фінансово-ресурсного потенціалу підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 18. С. 56-59.
5. Лейбович А.В. Формування та оцінка ресурсного потенціалу Запорізького регіону. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №10. С. 60-67.
6. Материнська О.А., Ярова А.О. Ресурсний потенціал підприємства: проблеми та шляхи його вирішення. URL: <https://nauka.kushnir.mk.ua>
7. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: [навч. пос.]. К. Центр навчальної літератури. 2011. 352 с.
8. Гладій М. В. Використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрного сектора економіки України (питання теорії, методології і практики): [навч. посіб.]. Львів: ІРД НАН України, 2013. 294 с.
9. Славов В.П. Ресурсозбереження як важливий чинник розвитку виробничих систем. Агроінком. 2007. №7–8. С. 52–57
10. Мойса М.Я., Крюкова І.О. Ресурсний потенціал аграрних підприємств та економічний механізм його раціонального використання. Економіка АПК. 2004. №2. С.38-43
11. Нелеп В. М. Планування на аграрному підприємстві. [Підручник]. К. КНЕУ, 2004. 495 с.
12. Саблук П. Т., Власов В.І., Кісіль М.І. Міжнародний рух капіталів і залучення в Україну прямих іноземних інвестицій. Економіка АПК. 2012. №9. С.3-14.
13. Zamlynskyi V., Kryukova I., Chukurna O., Diachenko O. Digital Transformation as a Tool for Implementation of the “Green Deal” Concept in the National Economy of Ukraine. Green Sustainability: Towards Innovative Digital Transformation. Lecture Notes in Networks and Systems. 2023. Vol. 753.
14. Замлинський В. А., Герецький Р. В., Фірса Д. Р., Степаненко С. В. Посилення економічної безпеки через концепцію zero waste у сталому бізнесі. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Том 8. № 4. С. 139 – 149. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-4-22>
15. Степаненко С.В. Ресурсний потенціал аграрних підприємств: елементи та особливості їх поєднання в сучасних умовах. Електронне наукове фахове видання “Ефективна економіка”. 2022. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2022/98.pdf

References:

1. Hladii M. V. Utilization of the production and resource potential of the agrarian sector of the economy of Ukraine (issues of theory, methodology and practice): [scholarship. manual]. Lviv: IRD of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2013. 294 p.
2. Kurgan V. P. Economics of agrarian enterprises. [learning pos.] Sumy. VTD "University book". 2008. 270 p.
3. Andriychuk V.G. Economics of enterprises of the agro-industrial complex. [Textbook]. K. KNEU. 2013. 779 p.

4. Marshuk L.M. Principles of formation of financial and resource potential of the enterprise. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. 2016. Issue 18. P. 56-59.
5. Leibovich A.V. Formation and assessment of the resource potential of the Zaporizhzhia region. *Investments: practice and experience*. 2018. No. 10. P. 60-67.
6. Materynska O.A., Yarova A.O. Resource potential of the enterprise: problems and ways to solve it. URL: <https://nauka.kushnir.mk.ua>
7. Krasnokutska N. S. The potential of the enterprise: formation and evaluation: [scholarship. pos.]. K. Center of educational literature. 2011. 352 p.
8. Hladii M. V. Utilization of the production and resource potential of the agrarian sector of the economy of Ukraine (issues of theory, methodology and practice): [scholarship. manual]. Lviv: IRD of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2013. 294 p.
9. Slavov V.P. Resource conservation as an important factor in the development of production systems. *Agroincom*. 2007. #7–8. P. 52–57
10. Moysa M.Ya., Kryukova I.O. The resource potential of agricultural enterprises and the economic mechanism of its rational use. *Economy of agro-industrial complex*. 2004. No. 2. P.38-43
11. Nelep V. M. Planning at an agrarian enterprise. [Textbook]. K. KNEU, 2004. 495 p.
12. Sabluk P.T., Vlasov V.I., Kisil M.I. International movement of capital and attraction of direct foreign investments in Ukraine. *Economy of agro-industrial complex*. 2012. No. 9. P.3-14.
13. Zamlynskyi, V., Kryukova, I., Chukurna, O., Diachenko, O. (2023). Digital Transformation as a Tool for Implementation of the “Green Deal” Concept in the National Economy of Ukraine. In: Magdi, D., El-Fetouh, A.A., Mamdouh, M., Joshi, A. (eds) *Green Sustainability: Towards Innovative Digital Transformation*. ITAF 2023. *Lecture Notes in Networks and Systems*, vol 753. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-99-4764-5_5
14. Zamlynskyi V.A., Geretskyi R.V., Firs D.R., Stepanenko S.V. Strengthening economic security through the concept of zero waste in sustainable business. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2023. Volume 8. No. 4. P. 139 – 149. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-4-22>
15. Stepanenko S.V. Resource potential of agricultural enterprises: elements and features of their combination in modern conditions. Electronic scientific publication "Efficient Economy". 2022. No. 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2022/98.pdf

УДК 657.1.011.56

DOI: <https://doi.org/10.37000/ebbsl.2023.04.02>

Гнатська Тетяна Миколаївна,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0001-6071-0889
hnatieva_tn@ukr.net

Яковенко Алла Олексіївна

кандидат економічних наук, доцент
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-7158-8310
yakovenkoalla_capital@ukr.net

Котик Наталія Миколаївна

здобувач освітнього ступеня «Бакалавр»
спеціальності 071 «Облік і оподаткування»
Одеського державного аграрного університету
nata3kotyk@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПОТРЕБ ОБЛІКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

В статті розглянуто актуальність та можливості використання технологій штучного інтелекту (AI) в бухгалтерському обліку сільськогосподарських підприємств. Цифрова трансформація (цифровізація) системи бухгалтерського обліку з існуючими теоретичними напрацюваннями формують узагальнене уявлення даних процесів, але однією із невизначених проблем залишається впровадження цифрових технологій у вигляді штучного інтелекту.

***Метою статті** є розкриття особливостей використання штучного інтелекту у сфері бухгалтерського обліку для потреб сільськогосподарських підприємств та формування напрямів трансформації системи обліку в умовах цифрових технологій.*

***Новизною публікації** є розгляд основних викликів, з якими стикаються сільськогосподарські підприємства в процесі збирання та обробки даних, які вимагають уваги та вирішення. Розкрито можливості застосування штучного інтелекту, його переваги та недоліки у відповідності до аспектів бухгалтерського обліку. Впровадження штучного інтелекту у сфері обліку сільськогосподарських підприємств сприятиме підвищенню точності фінансового обліку, скороченню ризиків та покращенню управління фінансовими процесами.*

***Висновки.** Штучний інтелект може бути корисним у сільському господарстві, але лише при уважному та обачному використанні. Важливо розвивати та використовувати штучний інтелект з усвідомленням його можливостей і обмежень, а також дотримуватися етичних стандартів використання. Це допоможе максимізувати користь від штучного інтелекту та уникнути потенційних негативних наслідків. Подальші дослідження мають бути направлені на вивчення дієвих практичних інструментів та пошук ефективних методів*

впровадження технології штучного інтелекту в сільськогосподарських підприємствах в умовах повної цифровізації.

Ключові слова: *технологія штучного інтелекту, бухгалтерський облік, цифровізація, сільськогосподарські підприємства.*

UDC 657.1.011.56

Hnatieva Tetiana M.

PhD in Economics,
Associate Professor of the Department
of Accounting and Taxation
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0001-6071-0889
hnatieva_tn@ukr.net

Yakovenko Alla O.

PhD in Economics,
Associate Professor of the Department
of Accounting and Taxation
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-7158-8310
yakovenkoalla_capital@ukr.net

Kotyk Nataliia M.

holder of a bachelor's degree
specialty 071 «Accounting and taxation»
Odessa State Agrarian University
nata3kotyk@gmail.com

USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGY FOR ACCOUNTING OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

The article examines the relevance and possibilities of using artificial intelligence (AI) technology in the accounting of agricultural enterprises. Digital transformation (digitalization) of the accounting system with existing theoretical developments form a generalized representation of these processes, but one of the undefined problems remains the implementation of digital technologies in the form of artificial intelligence.

***The purpose of the article** is to reveal the features of the use of artificial intelligence in the field of accounting for the needs of agricultural enterprises and the formation of directions for the transformation of the accounting system in the conditions of digital technologies.*

***The novelty of the publication** is the consideration of the main challenges faced by agricultural enterprises in the process of data collection and processing, which require attention and solutions. The possibilities of using artificial intelligence, its advantages and disadvantages in accordance with aspects of accounting are disclosed. The implementation of artificial intelligence in the field of accounting of agricultural enterprises will contribute to increasing the accuracy of financial accounting, reducing risks and improving the management of financial processes.*

The artificial intelligence has its limitations and potential problems. It can be a source of unpredictable results due to programming or training errors. In addition, the ethical aspects of using

artificial intelligence, especially in areas where jobs or privacy may be threatened, require careful consideration.

Conclusions. *Artificial intelligence can be useful in agriculture, but only if used carefully and prudently. It is important to develop and use artificial intelligence with an awareness of its capabilities and limitations, and to adhere to ethical standards of use. This will help maximize the benefits of AI and avoid potential negative consequences. Further research should be directed to the study of effective practical tools and the search for effective methods of implementing artificial intelligence technology in agricultural enterprises in conditions of full digitalization.*

Key words: *accounting, artificial intelligence technology, accounting, digitalization, agricultural enterprises.*

Вступ. Використання сучасних технологій зумовлює значні зміни в формуванні загальної інформаційної системи підприємства, що, у свою чергу, викликає потребу організації відповідної облікової практики. Актуалізується потреба побудови адекватної до нових умов облікової парадигми – обґрунтування відповідного змісту теоретичних положень і розроблення практичних рекомендацій щодо застосування цифрових ресурсів, а саме штучного інтелекту. Адже застосування цифровізації здатне покращити якість багатьох процесів, посилити безпеку та підвищити результативність роботи сільськогосподарських підприємств. Проте слід враховувати ймовірність виникнення таких недоліків як кібератака, програмні помилки, похибки в алгоритмах, недостатність правової урегульованості деяких питань щодо штучного інтелекту в бухгалтерській сфері.

Актуальність такого напрямку дослідження незаперечна, адже питання взаємодії напрямків розвитку бухгалтерського обліку та цифрової економіки дискутуються науковцями та наводяться різні обґрунтування щодо його організаційної побудови в умовах прискореної діджиталізації.

Цифрова трансформація (цифровізація) системи бухгалтерського обліку з існуючими теоретичними напрацюваннями формують узагальнене уявлення даних процесів, але однією із невизначених проблем залишається впровадження цифрових технологій у вигляді штучного інтелекту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблематики трансформації бухгалтерського обліку під впливом діджиталізації займаються багато науковців, серед яких слід відмітити О. Мазину, яка досліджувала вплив інформаційних систем та технологій бухгалтерського обліку нового покоління на основоположні концепції фінансової звітності та роль системної цифровізації у формуванні і реалізації стратегії підприємства [1]. І. Крюкова досліджувала сучасні тренди та перспективи використання цифрових інструментів для становлення і розвитку сталого обліку і звітності [2]. С. Безручук та І. Грабчук провели дослідження синергетичного ефекту ІТ-модернізації (діджиталізації) бухгалтерського обліку [3]. І. Спільник і М. Палюх стверджують за необхідне переосмислити роль та місце обліку в цифровій економіці, а напрям розвитку такої парадигми розглядають в площині результатів досліджень зміни його змістових, методологічних і концептуальних засад під впливом цифровізації і нових вимог стейкхолдерів до релевантності інформаційного контенту [4].

Проте в більш вузькому розумінні окремих питань цифровізації облікових процесів залишаються невирішеними питання використання технологій

штучного інтелекту в бухгалтерському обліку сільськогосподарських підприємств.

Метою статті є розкриття особливостей використання штучного інтелекту у сфері бухгалтерського обліку для потреб сільськогосподарських підприємств та формування напрямів трансформації системи обліку в умовах цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Облік – це систематичний процес фіксації, класифікації, аналізу та реєстрації фінансових транзакцій та подій, що відбуваються на підприємстві. Цей процес включає збирання, обробку та інтерпретацію фінансової інформації з метою прийняття управлінських рішень, контролю за фінансовою діяльністю та забезпечення звітності. Облік є важливою складовою фінансового управління підприємством та допомагає забезпечити ефективне використання ресурсів, планування та контроль фінансових результатів.

Роль обліку в сільськогосподарських підприємствах полягає у забезпеченні точності і надійності фінансової звітності, зборі та обробці даних про виробництво і працю, аналізі економічної ефективності та прийнятті обґрунтованих управлінських рішень. Це дозволяє направляти ресурси підприємства в ефективніші сфери діяльності, підвищувати рівень прибутковості, контролювати витрати, планувати і прогнозувати результати на основі інформації про попередні періоди.

У науковій літературі обґрунтовуються вагомі перспективи технологій штучного інтелекту (Artificial Intelligence). Ця технологія дозволяє користувачам приймати більш швидкі й обґрунтовані рішення, що відрізняються більшою ефективністю. Штучний інтелект є достатньо широким поняттям, яке охоплює будь-які технології та розуміння складної інформації, що обґрунтовує його використання в бухгалтерській та аналітичній діяльності. Із суто теоретичних припущень робляться висновки про високу значимість впровадження компонентів штучного інтелекту в систему бухгалтерського обліку, що дозволяє швидко обробляти великі масиви інформації. Як показує практика, деякі фінансові і аудиторські компанії вже користуються системами з інструментальними засобами штучного інтелекту [5].

Штучний інтелект – це галузь комп'ютерних наук, спрямована на створення інтелектуальних систем, здатних виконувати завдання, які зазвичай вимагають людського інтелекту. Системи штучного інтелекту розробляються з метою навчання на основі досвіду, виявлення закономірностей та прийняття рішень на підставі вхідних даних [6].

Нові технології змінюють традиційні способи роботи, які існували протягом багатьох років у всіх галузях. Ці зміни також впливають на очікування клієнтів у відношенні до компаній. Це має відношення і до сфери бухгалтерського обліку. Застосування штучного інтелекту може значно підвищити продуктивність і ефективність роботи бухгалтерів. Відсоток зменшення часу, необхідного для виконання завдань, може становити вражаючі 80-90%, що надає фахівцям можливість приділяти більше уваги консультуванню

своїх клієнтів. Використання штучного інтелекту в бухгалтерських операціях також сприяє підвищенню якості роботи, оскільки помилки стають рідкістю. Коли бухгалтерські фірми впроваджують штучний інтелект у свою роботу, вони стають більш привабливими як роботодавці та постачальники послуг для представників нового покоління - покоління Z. Ця група людей виросла в умовах швидкого розвитку технологій, і вони очікують, що потенційні роботодавці будуть високо оцінювати і впроваджувати передові технологічні рішення та інновації, роблячи свої підприємства привабливими для цієї молодшої аудиторії [7].

Технологія штучного інтелекту є корисною для багатьох галузей, але важливо забезпечити її безпеку та контрольований розвиток. Україна приєдналася до декларації Блетчлі, яка передбачає співпрацю 29 урядів у сфері безпеки використання штучного інтелекту. Ця співпраця спрямована на розробку та імплементацію ризик-орієнтованих політик регулювання штучного інтелекту, які б зменшували можливі негативні наслідки від використання цієї технології.

Одночасно, відомий американський підприємець Ілон Маск висловив обурення стосовно розвитку штучного інтелекту і вважає його за одну з найбільших загроз для людства. Він відзначив, що це перше в історії людства стикання з ситуацією, коли створюється щось набагато розумніше за найрозумнішу людину. Він висловив сумнів у можливості ефективного контролю над таким рівнем інтелекції штучного інтелекту і наголосив на необхідності встановлення «рамки» для забезпечення безпеки використання цієї технології. Маск висловив прагнення розробити правила та політичні пропозиції щодо використання штучного інтелекту співпраці з компаніями розробників. Його позиція відзначає необхідність внесення відповідних змін і регулювання в галузі штучного інтелекту, щоб уникнути можливих загроз для суспільства.

Білий дім у Сполучених Штатах 30 жовтня 2023 року опублікував виконавчий наказ, який стосується припинення можливих зловживань новими технологіями. Зокрема, група провідних демократичних країн G7 анонсувала введення окремого обов'язкового кодексу для регулювання так званого генеративного штучного інтелекту, представленого як ChatGPT.

Результати опитування Делойт показали, що 30% європейських респондентів повідомило про те, що бухгалтерський облік розглядається як ключова сфера впровадження технологій штучного інтелекту; 80% фінансових директорів лише частково застосовують або не застосовують взагалі технології штучного інтелекту для підтримки управлінських процесів. Проте зростання швидкості (48%), підвищення ефективності (40%) та скорочення витрат (46%) розглядаються як основні переваги застосування робототехніки та рішень на базі штучного інтелекту; 32% фінансових директорів вважає, що через 10 років технології штучного інтелекту замінять працівників на робочих місцях фінансових підрозділів [8].

При цьому, впровадження штучного інтелекту у сфері обліку сільськогосподарських підприємств сприяє підвищенню точності фінансового обліку, скороченню ризиків та покращенню управління фінансовими процесами.

Облік у сільськогосподарських підприємствах включає ряд основних аспектів, які допомагають ефективно управляти господарською діяльністю та забезпечують ведення обліку та контроль над фінансами та ресурсами. Опис основних аспектів обліку в сільськогосподарських підприємствах представлений в таблиці 1.

Таблиця 1.

Основні аспекти обліку у сільськогосподарських підприємствах

№	Аспект обліку	Опис
1	Фінансовий облік	Включає ведення бухгалтерського обліку та фінансового звітування. Він охоплює облік доходів, витрат, активів та зобов'язань підприємства. Фінансовий облік допомагає підприємству відстежувати фінансовий стан та результати своєї діяльності.
2	Облік виробництва	Включає облік витрат на сільськогосподарські операції, виробництво та зберігання сільськогосподарської продукції. Важливо вести облік всіх витрат, пов'язаних з виробництвом, щоб ефективно управляти ресурсами та забезпечити якість продукції.
3	Інвентаризація	Включає визначення кількості та стану оборотних засобів, запасів продукції та інших матеріальних цінностей. Інвентаризація необхідна для забезпечення точності обліку та виявлення можливих втрат чи недоліків.
4	Облік ресурсів	Включає облік земельних ділянок, технічного обладнання, тваринного скоту, насіння та добрив. Важливо знати, скільки ресурсів доступно для виробництва та як їх ефективно використовувати.
5	Облік робочої сили	Включає облік робітників, заробітної плати, графіків роботи та управління персоналом. Ефективне управління робочою силою включає в себе планування робочого часу, розрахунок заробітної плати та забезпечення належних умов праці.
6	Організація обігу грошей	Включає контроль за готівкою, банківськими рахунками, оплатою постачальників та отриманням від клієнтів. Ефективне управління грошима важливо для забезпечення фінансової стабільності та ліквідності підприємства.
7	Податковий облік	Включає ведення обліку податків та вчасну подачу податкових звітів відповідно до законодавства. Дотримання податкових зобов'язань допомагає уникнути правопорушень та штрафів.
8	Слідкування за станом довкілля	Передбачає врахування впливу сільськогосподарської діяльності на навколишнє середовище та екологічну безпеку. Сільське господарство повинно бути екологічно відповідальним та дбати про природні ресурси.
9	Управління ризиками	Включає визначення та управління фінансовими та виробничими ризиками, пов'язаними із сільськогосподарською діяльністю. Підприємство повинно розробляти стратегії для запобігання та управління ризиками, щоб забезпечити стабільність та успіх.

Застосування штучного інтелекту допомагає підтримувати аудит та забезпечувати його відповідність, адже дані технології можуть відстежувати документи за відповідними правилами та законами, відзначати ті, що мають відхилення.

Так, як технологія штучного інтелекту з часом стає все складнішою, а інструменти та системи для ведення бухгалтерського обліку вдосконалюються

швидкими темпами, бухгалтери мають підвищувати свої компетенції з врахуванням цих змін, щоб мати перевагу в часі та економії витрат, а також розуміти, як може допомогти штучний інтелект.

Національні стандарти – це нормативні документи, які встановлюють правила та вимоги до фінансової звітності підприємств. Вони регулюють форму і склад фінансової звітності, вимоги до розкриття інформації, методи оцінки активів і зобов'язань, а також інші аспекти бухгалтерського обліку. Національні стандарти є важливим інструментом для забезпечення якості та порівнянності фінансової звітності різних підприємств. Вони допомагають забезпечити однаковий підхід до складання фінансової звітності, що сприяє порівнянню результатів діяльності різних підприємств і довірі користувачів до цих звітів [9].

Міжнародні стандарти фінансової звітності, відомі також як МСФЗ або IFRS (International Financial Reporting Standards), представляють собою набір правил і інтерпретацій, які регулюють процедури складання фінансової звітності. Ці стандарти розробляються Міжнародною радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IASB) і визначають методику та правила формування фінансової звітності компаній. В даний час понад 120 країн світу використовують МСФЗ як основу для складання своїх фінансових звітів [10].

Під час переходу від ПСБО до МСФЗ, підприємства починають використовувати новий план рахунків без деталізованих субрахунків і внесок до фінансової звітності позначають «відповідно до МСФЗ». У теорії, примітки до фінансової звітності мають бути складені вільно відповідно до вимог МСФЗ. Зрозуміло, що деякі компанії проведуть адаптацію своєї попередньої фінансової звітності для можливості порівняння, залучать професійних бухгалтерів та консультантів, і впровадять нові облікові політики. Однак більшість підприємств, швидше за все, використовуватимуть спрощений підхід, відмічаючи «відповідно до МСФЗ».

У процесі впровадження МСФЗ в Україні, існують три основні проблеми бухгалтерського обліку, які не дозволяють вирішити це питання таким способом [11]:

1. Пов'язаність Податкового Кодексу України із фінансовою звітністю, незалежно від використовуваних стандартів. Українські підприємства і бухгалтери не готові до прозорості фінансової звітності, враховуючи особливості української системи оподаткування.

2. Єдиний замовник і зовнішній користувач цієї «міжнародної» фінансової звітності – держава. Фондового ринку в Україні майже немає, відсутні закони, подібні до американського SOX. Банки видають кредити, керуючись власними критеріями, і їх логіка щодо видачі кредитів далека від стандартів МСФЗ.

3. Менталітет та професійний досвід бухгалтерів в Україні не завжди відповідають вимогам впровадження МСФЗ. Більшість українських бухгалтерів обмежують свою роботу підрахунком податків, інші аспекти бухгалтерського обліку та управлінського обліку залишаються за межами їхньої компетенції.

Розв'язання цих проблем вимагає спільних зусиль державних органів, бізнесу та бухгалтерських спільнот. Це включає в себе освітні програми для

підготовки фахівців до роботи з МСФЗ, вдосконалення правового регулювання і прозорості в податкових та фінансових вимогах, а також розвиток ринку та інвестиційного середовища для підтримки дотримання міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні.

Сільськогосподарські підприємства стикаються з різними викликами в процесі збирання та обробки даних, які вимагають уваги та вирішення. Нижче наведено деякі з основних викликів:

1. Недостатня кількість даних: цей виклик виникає, коли підприємство не має достатньої кількості даних для прийняття інформованих рішень. Наприклад, нова компанія може не мати достатньої історичної інформації про попит на їхню продукцію, щоб визначити оптимальні обсяги виробництва.

2. Надмірна кількість даних: в цьому випадку підприємство стикається з надмірною кількістю інформації, яка може бути заплутаною і важкою для аналізу. Наприклад, велика корпорація може збирати великі обсяги даних від сенсорів IoT (Internet of Things), що ускладнює їх обробку та аналіз.

3. Некоректні дані: наявність помилок або некоректної інформації у даних може призвести до неправильних рішень. Наприклад, неправильно введені дані про клієнтів (наприклад, невірний номер телефону) можуть призвести до невдалих спроб зв'язку з ними.

4. Недоступність даних: іноді підприємства можуть мати обмежений доступ до необхідних даних, що ускладнює процес збору і обробки інформації. Наприклад, якщо постачальник даних має технічні проблеми і не надає необхідну інформацію.

5. Перевантаженість даними: велика кількість даних може призвести до проблеми перевантаження, коли обробка та аналіз стають повільними. Наприклад, обробка великих потоків даних з сенсорів у реальному часі може бути вимогливою з точки зору обчислювальних ресурсів.

6. Проблеми зі структурою даних: дані можуть мати різну структуру та формат, що робить їх складними для об'єднання та аналізу.

7. Приватність і безпека: підприємства повинні дбати про забезпечення конфіденційності та захист даних, особливо якщо вони містять особисту інформацію.

8. Заборгованість в обробці даних: недоцільна обробка та збір даних може призводити до затримок в рішеннях і обслуговуванні клієнтів. Наприклад, значна кількість неопрацьованих замовлень, що призводить до відставань у доставці товарів.

9. Завантаженість обладнання: недостатні обчислювальні ресурси можуть призвести до проблем з обробкою даних. Наприклад, після збільшення обсягів даних підприємство може потребувати розширення серверної інфраструктури для ефективної обробки і аналізу інформації.

Завдяки штучному інтелекту, сільськогосподарські підприємства можуть автоматизувати та оптимізувати ряд облікових функцій, що раніше вимагали значного зусилля та ресурсів.

Як саме штучний інтелект може бути використаний для обліку сільськогосподарських підприємств наведено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Штучний інтелект в обліку сільськогосподарських підприємств

№	Ділянка	Застосування	Переваги	Недоліки
1	Автоматизація обліку витрат	Автоматичне введення витрат та доходів	Зменшення ручної роботи та помилок	Залежність від якості даних та облікової системи
2	Моніторинг фінансового стану	Відстеження бюджетів та фінансових звітів	Швидкий доступ до фінансових даних	Потребує налагодження інтеграції зі сторонніми системами
3	Розрахунок податків	Обчислення податків для сільськогосподарських операцій	Автоматичний розрахунок податків та зборів	Залежність від законодавства та податкових правил
4	Управління платіжками	Відстеження та автоматизоване виконання платежів	Вчасне визначення платіжних обов'язків	Ризик помилок при автоматичних транзакціях
5	Аналіз фінансових показників	Визначення прибутковості конкретних сільськогосподарських проектів	Швидкий аналіз фінансової діяльності	Не завжди здатний враховувати специфіку сільського господарства
6	Автоматизований облік операцій з ресурсами	Облік використання води, добрив, палива тощо	Ефективна фіксація використання ресурсів	Вимагає великої кількості сенсорів та обладнання
7	Прогнозування фінансових результатів	Прогнозування прибутку від врожаю та продажів	Планування та прогнозування фінансових показників	Залежність від якості даних та моделей прогнозування
8	Моніторинг фінансової безпеки	Виявлення незвичайних фінансових транзакцій	Виявлення фінансових ризиків та аномалій	Потребує регулярного оновлення та налаштування
9	Управління бюджетами	Відстеження витрат та порівняння з планом	Точне планування та відстеження витрат	Вимагає ретельної підготовки бюджету
10	Звітність та аудит	Генерація фінансової звітності для аудиту	Зручна підготовка фінансових звітів	Вимагає дотримання бухгалтерських стандартів
11	Прогнозування врожаю	Визначення ідеального часу сівби	Збільшує врожайність та продуктивність	Залежність від якості вхідних даних
12	Моніторинг стану посівів	Виявлення хвороб та шкідників на рослинах	Вчасне виявлення проблем на полях	Вимагає великого обсягу сенсорів

№	Ділянка	Застосування	Переваги	Недоліки
13	Моніторинг стану машин	Діагностика сільгосптехніки	Зменшення ризику поломок та ремонтів	Вимагає дорогого обладнання
14	Управління запасами	Системи автоматичного замовлення товарів	Мінімізація втрат через застарілі товари	Вимагає точних даних про споживання
15	Оптимізація робочої сили	Розподіл сил праці між господарствами	Ефективне розподілення робочих годин	Вимагає великого обсягу даних про працівників
16	Автоматизація збору даних	Збір інформації про врожай із дронів	Зменшення ручної роботи та помилок	Залежність від якості датчиків та даних

Загалом, впровадження штучного інтелекту в сільське господарство розкриває нові можливості для поліпшення управління та виробництва, сприяючи збільшенню ефективності та прибутковості сільських господарств. Висока точність та швидкість обліку, а також підвищення продуктивності виробництва, стають важливими факторами, які роблять інтеграцію штучного інтелекту в аграрний сектор обнадійливою.

Штучний інтелект може стати помічником в автоматизації та оптимізації багатьох процесів підприємства, а саме збирання та аналіз даних, управління запасами, відправлення та доставку товарів. Потужний потенціал, який є у штучного інтелекту дозволить автоматизувати, прогнозувати та моделювати, що допоможе підвищити точність планування, інвентаризації, розподілу та доставки продукції. Штучний інтелект може використовуватися в аналізі великих об'ємів інформації за різними джерелами та виявляти складні взаємозв'язки між різними факторами. Такі можливості застосовуються для аналізу тенденцій продажів, прогнозування попиту та визначення оптимальних рівнів запасів готової продукції. Також є можливість використання прогностичних моделей у визначенні оптимального періоду для закупівлі товарів з урахуванням зміни попиту, сезонності та інших факторів. Це дозволить підприємствам запобігти перебоям в постачанні та знизити об'єми непроданої продукції.

Проте, варто розуміти, що штучний інтелект має свої обмеження та потенційні проблеми. Він може стати джерелом непередбачуваних результатів через помилки у програмуванні чи навчанні. Крім того, етичні аспекти використання штучного інтелекту, особливо в сферах, де може виникнути загроза робочим місцям або порушенню приватності, вимагають ретельного врахування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, підсумовуючи, можна стверджувати, що штучний інтелект може бути корисним у сільському господарстві, але лише при уважному та обачному використанні. Важливо розвивати та використовувати штучний інтелект з усвідомленням його можливостей і обмежень, а також дотримуватися етичних стандартів використання. Це допоможе максимізувати користь від штучного інтелекту та уникнути потенційних негативних наслідків. Подальші дослідження мають бути направлені на вивчення дієвих практичних інструментів та пошук ефективних

методів впровадження технології штучного інтелекту в сільськогосподарських підприємствах в умовах повної цифровізації.

Список використаних джерел:

1. Мазіна О.І., Олійник В.С., Рогозний С.А. Цифровізація як найважливіший інструмент розвитку системи обліку та звітності. *Інтернаука. Серія: Економічні науки*. 2020. № 5 (37), Т. 2. С. 59–66.
2. Крюкова І.О., Руденко С.В., Накісько О.В. Цифровізація як інструмент забезпечення сталого обліку. *Причорноморські економічні студії*. 2022. №77. С178-184. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.77-2>
3. Безручук С.Л., Грабчук І.Л. Основні концепції впливу цифровізації на якість бухгалтерського обліку. *Економіка, управління та адміністрування*. 2021. №4 (98), С. 69–74. [https://doi.org/10.26642/ema-2021-4\(98\)-69-74](https://doi.org/10.26642/ema-2021-4(98)-69-74)
4. Спільник І. В., Палюх М. С. Бухгалтерський облік в умовах цифрової економіки. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2019. Випуск 1–2. С. 83–96.
5. Лемішовська О.С., Лінинська В.І. Бухгалтерський облік в умовах впровадження інформаційних технологій і систем. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск №44. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-23>
6. Штучний інтелект. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Штучний_інтелект (дата звернення 09.10.2023 р.)
7. Штучний інтелект в бухгалтерському обліку та фінансах. Сайт для бухгалтерів №1 в Україні. URL: <https://buhgalter911.com/uk/news/news-1049080.html> (дата звернення 09.10.2023 р.)
8. Застосування технологій штучного інтелекту. Результати Делойт опитування. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/about-deloitte/articles/ce-cfo-survey-automation.html> (дата звернення 09.10.2023 р.)
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ МФУ від 07.02.2013 року №73 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>
10. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ). URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/services-2/consulting/ifrs>
11. Проблеми ведення бухгалтерського обліку в Україні. URL: https://www.accounting-ukraine.kiev.ua/poslugi/buhgalterskiy_oblik_ukraine.htm (дата звернення 09.10.2023 р.)

References:

1. Mazina O.I., Oliynyk V.S., Rogozny S.A. Digitization as the most important tool for the development of the accounting and reporting system. *Inter-science. Series: Economic Sciences*. 2020. No. 5 (37), T. 2. P. 59–66 [in Ukrainian].
2. Kryukova I.O., Rudenko S.V., Nakisko O.V. Digitization as a tool for ensuring sustainable accounting. *Black Sea Economic Studies*. 2022. No. 77. C178-184. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.77-2> [in Ukrainian].

3. Bezruchuk C.L., Grabchuk I.L. The main concepts of the influence of digitalization on the quality of accounting. Economy, management and administration. 2021. No. 4 (98), pp. 69–74. [https://doi.org/10.26642/ema-2021-4\(98\)-69-74](https://doi.org/10.26642/ema-2021-4(98)-69-74) [in Ukrainian].
4. Splinnyk I. V., Palyukh M. S. Accounting in the conditions of the digital economy. Institute of accounting, control and analysis in the conditions of globalization. 2019. Issue 1–2. P. 83–96 [in Ukrainian].
5. Lemishovska O.S., Lininska V.I. Accounting in the conditions of implementation of information technologies and systems. Economy and society. 2022. Issue #44. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-23> [in Ukrainian].
6. Artificial intelligence. Material from Wikipedia - the free encyclopedia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Artificial_intelligence (access date 10.09.2023) [in Ukrainian].
7. Artificial intelligence in accounting and finance. Site for accountants #1 in Ukraine. URL: <https://buhgalter911.com/uk/news/news-1049080.html> (access date 10.09.2023) [in Ukrainian].
8. Application of artificial intelligence technologies. Deloitte survey results. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/about-deloitte/articles/ce-cfo-survey-automation.html> (access date 10.09.2023) [in Ukrainian].
9. National regulation (standard) of accounting 1 "General requirements for financial reporting": Order of the Ministry of Finance dated February 7, 2013 No. 73 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> [in Ukrainian].
10. International Financial Reporting Standards (IFRS). URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/services-2/consulting/ifrs> [in Ukrainian].
11. Problems of accounting in Ukraine. URL: https://www.accounting-ukraine.kiev.ua/poslugi/buhgalterskiy_oblik_ukraine.htm (access date 09.10.2023) [in Ukrainian].

УДК 334:658

DOI: <https://doi.org/10.37000/ebbsl.2023.04.03>

Замлинський Віктор Анатолійович,

доктор економічних наук, професор

кафедри економіки промисловості

Одеського національного технологічного університету

ORCID 0000-0001-7642-2443

zam.agrariy@gmail.com

Осик Станіслав Володимирович,

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства,

Одеський державний аграрний університет

ORCID 0000-0002-2566-1417

osykstas@i.ua

Замлинський Ян Вікторович,

здобувач освітнього ступеня «Магістр»,

спеціальності 073 «Менеджмент»

Одеського національного технологічного університету

ORCID 0000-0003-1136-4611

zamlinskyan@gmail.com

ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

Анотація

У статті досліджено комплекс заходів щодо трансформації економічних систем. Обґрунтована необхідність дотримання принципів сталого розвитку: еколого-ресурсного, економічного та соціального, тобто безальтернативність діяти в інтересах як сучасності, так і майбутніх поколінь. Конкурентоспроможний і інвестиційний процес на кожному підприємстві безпосередньо пов'язаний із соціальними, економічними та екологічними аспектами глобальної і регіонального характеру, економічним становищем у країні держави, тому сучасна економіка змушує підприємців розвивати нові методи конкурентоспроможності в межах подальшої реалізації стратегії глобального сталого розвитку. Кожне підприємство, яке має стратегічний план розвитку, має взяти на себе зобов'язання щодо постійного просування трьох компонентів сталого розвитку – соціального, економічного та екологічного з метою забезпечення сталого економічного розвитку. Чинниками зростання у глобальному світі вважається сталий економічний розвиток, соціальна екологічна відповідальність, зелена економіка та циркулярна економіка. У статті увага приділена розробці і імплементації принципів сталого розвитку в економічні процеси, зокрема корпоративної соціальної відповідальності, екологічної соціальної відповідальності, еко-інноваціям, трансформації економіки у зелену економіку та економіку замкнутого циклу в рамках підвищення конкурентоспроможності, що вимагає коректування для оптимального функціонування і розвитку інвестиційних потужностей, тобто систему діагностики і аналізу, реагування на актуальні та потенційні зміни зовнішнього і внутрішнього середовища,

що забезпечить сталий рівень конкурентоспроможності. Метою статті є визначення та обґрунтування напрямів і пріоритетів післявоєнного розвитку економіки України. Запропоновано елементи стратегії розвитку з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників конкурентоспроможності. Доведено важливість пошуку інноваційних підходів до управління суб'єктами господарських відносин у повоєнних умовах. Визначено проблеми і пріоритети досягнення сталого функціонування економіки на основі замкнутого циклу виробництва, та досягнення цілей стійкого розвитку. Глобальні зміни призводять до того, що успішна в умовах лінійної економіки компанія може стати аутсайдером у циркулярній парадигмі. Адаптація до нових умов і зосередження на конкурентних перевагах економіки замкнутого циклу є істотною умовою зростання. Це вимагає розробки стратегії, швидкого запуску процесу трансформації та побудови ефективної системи менеджменту та стійкої звітності.

Ключові слова: *сталий економічний розвиток, екоінновації, циркулярна економіка, економіка замкнутого циклу, відходи, ресурси, повторна переробка, конкурентоспроможність, утилізація, післявоєнний розвиток, стратегія підвищення конкурентоспроможності, концепція "Zero Waste" аграрний сектор.*

UDC 334:658

Zamlynskyi Viktor A.,
Doctor of Economics, Professor,
Odessa National University of Technology
ORCID 0000-0001-7642-2443
zam.agrariy@gmail.com

Osyk Stanislav V.,
PhD in Public Administration,
Associate Professor of the Department of Economic Theory
and Economics of the Enterprise,
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-2566-1417
osykstas@i.ua

Zamlynskyi Yan V.,
holder of the Master's degree
specialty 073 "Management"
Odessa National University of Technology
ORCID 0000-0003-1136-4611
zamlinskyan@gmail.com

CIRCULAR ECONOMY IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S COMPETITIVENESS PROSPECTS

Abstract

The article considers the requirements for the provision of modern competitive services, determines the direct impact of competitiveness on the economic security of the organization. Ensuring economic security within the framework of increasing competitiveness requires adjustment for optimal functioning and development of investment capacity, that is, a system of diagnostics and analysis, response to actual and potential changes in the external and internal environment, which will ensure a stable level of competitiveness. Each enterprise is faced with various types of risks and

threats throughout its life cycle, which negatively affect the level of economic security within the framework of increasing the effectiveness of competitiveness. The competitiveness of the enterprise is the key to profitability, survival and adaptation of the enterprise to various challenges, risks and threats, which requires adaptation to the dynamism and demandingness of consumers regarding products and services. Increasing the competitiveness of a business entity in the conditions of an unstable external environment is relevant, therefore, a general approach to the development of a strategy for increasing competitiveness is considered, where stability and customer orientation are defined as significant competitive advantages.

The purpose of the article is to define and substantiate the directions and priorities of post-war economic development of Ukraine.

The scientific novelty is that the implementation of this strategy will contribute to the further strengthening of the economic security of the organization. Customer orientation is a key competence in the strategy of achieving sustainable development of the enterprise. The implementation of such a strategy is able to ensure a constant strengthening of economic security, improvement of image and reputation, expansion of the client base and increase in the level of competitiveness.

Conclusions. The elements of the development strategy are proposed, taking into account external and internal factors of competitiveness. The importance of finding innovative approaches to the management of subjects of economic relations in post-war conditions is proven. The priorities of achieving sustainable functioning of the economy based on a closed cycle of production and achieving the goals of sustainable development have been determined. A client-oriented strategy that takes into account globalization challenges, focused on overcoming structural disparities and developing innovative projects within the domestic resource base is competitive. The results of the study have value in the post-war reconstruction of the economy of Ukraine.

Key words: competitiveness, economic security, clients, risks, post-war development, strategy for increasing competitiveness, «Zero Waste», agricultural sector.

Вступ. Уповільнення економічного зростання, міграційні процеси, зміна трендів зовнішньоекономічної діяльності, руйнація енергетичної інфраструктури, накопичення соціальних проблем - це умови, у яких сьогодні народжуються і починають розвиватись циркулярні інновації, які ініціюють українські науковці і підприємства не зважаючи на те, що їх частка є відносно малою у масштабі загальних обсягів промисловості, а необхідність розробки парадигми післявоєнного соціально-економічного розвитку є актуальним завданням життєзабезпечення. Сьогодні всі зусилля держави спрямовані на пошук в першу чергу базових рішень чи стимулюючих заходів, що локалізують кризові явища. Проте обов'язково настане час і будуть задіяні унікальні, нестереотипні напрацювання, моделі та стратегії економічного зростання. Все це актуалізує процеси вибору пріоритетів і прогнозування перспектив розвитку національної економіки в умовах повернення до мирного життя, напрацюванню моделей ефективного розвитку економіко-екологічних циркулярних економічних систем. Створення основ для довгострокового стійкого зростання є кінцевою метою програми відбудови економіки. Це передбачає макроекономічну стабільність, адекватний рівень зайнятості, прийнятний рівень забезпечення соціальними послугами, сильні інститути влади. Вирішення гострих гуманітарних питань і відновлення зруйнованих війною активів пришвидшить запуск економіки на ринкових засадах функціонування.

В першу чергу при розгляді та розробці моделі майбутнього розвитку економічної системи слід акцентувати увагу на внутрішньому потенціалі,

концептах, механізмах, інструментах тощо, які не залежатимуть від впливу зовнішнього середовища, в тому числі в політичній площині. Важливим елементом ефективної відбудови післявоєнної економіки є адекватне сильне політичне лідерство людей, готових відстоювати національні інтереси України [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активізація розвитку соціально-орієнтованої системи відносин у всіх сферах господарювання країни потребує економічної, соціальної та екологічної гармонізації розвитку господарських систем у збалансованому структурному співвідношенні. При цьому кількість трудових ресурсів, наявність значної кількості природних ресурсів, широка доступність факторів виробництва матимуть другорядне значення. Стратегічною метою розвитку є забезпечення сучасних технологічних та інституціональних змін з метою задоволення потреб населення у продовольстві на основі національного протекціонізму, сприяння впровадженню інноваційних, циркулярних та екологічно сприятливих технологій, що в довгостроковому періоді забезпечить конкурентоспроможність економічних агентів та їх вільний вихід на зовнішній ринок.

Глобальні ініціативи економічної безпеки націлені на виживання людства завдяки підвищенню вимог до якості життєвого циклу, оцінюванню інвестиційних проектів, їхньої екологічної ефективності. Актуальним завданням є формування стратегії повоєнного економічного розвитку України, орієнтованої на сталість, екологічність, дерегуляцію та демонополізацію галузей [2].

Прискорений розвиток людства досягається формуванням індивідуалізації підприємства і людини, розкриттям їх зростаючого потенціалу, репутаційної неповторності в процесі самоствердження [3]. Ці процеси повинні відбуватися в умовах сталого розвитку, природного та соціального середовища, які живлять розвиток людства, «відшліфовують» комунікаційні зв'язки, формують нову парадигму конкурентоспроможності. В силу природної сутності вмирає і зникає все те, що не може збагатити її, а позитивний внесок особистості та реалізація місії підприємства формує реальний соціально-економічний цикл. Сучасна економіка змушує підприємців розробляти нові методи оцінки та аналізу інвестиційного стану своєї організації для подальшої реалізації стратегії глобального сталого розвитку. Кожне підприємство, у якого існує стратегічний план розвитку, має взяти на себе зобов'язання щодо постійного просування трьох компонентів сталого розвитку – соціального, економічного та екологічного. З точки зору інвестицій у зростання підприємства, необхідно розробити глобальну програму максимальної допомоги стійким підприємствам. Сьогодні людські ресурси є реальним управлінським ресурсом і відіграють ключову роль у створенні позитивної репутації компаній, використанні фінансових і природних ресурсів відповідно до концепції сталого розвитку [4].

Короткий життєвий цикл обумовлений з одного боку найчастіше нетривалим та непередбачуваним періодом життя та працездатності, з іншого – зміною роду діяльності підприємства. Основними засобами у парадигмі сталого розвитку доцільно вважати природно-кліматичні ресурси, знос яких має бути

підрахований та забезпечений [5]. Тому змагання, конкуренція і зростання за умови часових обмежень і низки сучасних ризиків існування є іманентними складовими людського розвитку.

Платформною стратегічного розвитку секторів економіки є досягнення сталих конкурентних переваг, що формуються і розвиваються завдяки інтегрованій взаємодії самостійних економічних одиниць. На перший план виходить управління процесами, а не окремими функціями, що висуває завдання формування сукупної конкурентної переваги усіма учасниками інтеграційної взаємодії і дає змогу реалізувати обрану стратегію. Основу парадигми післявоєнного розвитку мають становити не тільки традиційні конкурентні переваги, зокрема ресурсні, а й сучасні – цифрові технології, інтелект, венчурне проектування інноваційних стартапів, відповідно до яких формуватимуться механізми ефективності.

Питання конкурентоспроможності та управління розглянуто в працях Б. Бермана, Дж. Еванса, Джонкера Д., М. Леві, Б. Вейтца, Д. Лемана, Р. Віннера, М. Саллівана, Д. Едкока, А. Парасурмана, Зварича І., Л. Беррі, Гамова О.В., Дибчук Л., Ільченко І., Костриченко В. М., Мельничук Л. С., Хізніченко О. О., Рудої М., Шарко В., Дж. Манзелла, Фабера Н., та інших.

Метою статті є визначення та обґрунтування напрямів і пріоритетів післявоєнного розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні механізми формування, аналізу та функціонування інвестиційної діяльності акцентують увагу на необхідності соціального діалогу, потреби у розкритті та наведенні фактів визнання економічних та соціальних прагнень людей всередині і поза організацією, способів впливу на оточення. Результати інвестиційної політики – в першу чергу – інновації, екологічно чисті рішення та технології, що визначають високий рівень довіри, ділової репутації та перспективи роботи в компанії, а в другу – фінансові показники бізнесу. Ефективні інструменти для створення стійких і соціально відповідальних систем потребують постійного вдосконалення, оскільки вони сприяють спільним цінностям, довірі та співпраці.

Костриченко В. М. [6] виокремлює три головні підходи при формуванні стратегії підвищення конкурентоспроможності: мінімізація сукупних витрат; диференціація (технологічна перевага, підвищення якості, якісне обслуговування тощо); зосередження (фокусування) на окремій частині ринку (на основі більш якісної продукції та послуг в порівнянні з конкурентами та задоволенні особливих потреб споживачів) та інших. Ракицька С. О., Жусь О. М., Гуцало В. В. сформували наступний набір факторів: природничо-географічні, адміністративно-територіальні, соціально-демографічні, виробничо-економічні, інфраструктурні, екологічний стан території [7].

Шейвенс та інші вчені [8] стверджують, що перехід приватних компаній до більш стійких бізнес-моделей є вирішальним кроком для досягнення ЦСР. Циркулярна економіка є умовою стійкості, що вимагає пошуку шляхів її впровадження за допомогою цифрових екологічних платформ, бізнес-моделей, які будуть поступово змушувати підприємства і галузі відмовлятися від

класичних методів виробництва та звернутись до нових вимог ринку, таких як використання інноваційних технологій для досягнення 17 цілей сталого розвитку. Циркулярну економіку було визначено Програмою ООН з навколишнього середовища як економіку, що збалансовує економічний розвиток із захистом навколишнього середовища та ресурсів.

Ковальська Л.Л. пропонує до факторів конкурентоспроможності (конкурентних переваг регіону) віднести природні ресурси та охорону навколишнього середовища; інноваційні, людські ресурси і фінансові ресурси; геополітичне розташування; інфраструктуру регіону [9].

Величезна кількість відходів, що утворюються у всіх галузях, змушує компанії переглядати стратегії сталого розвитку. Чи достатньо того, що виробництва сьогодні менше викидають, а також повторно використовують та переробляють? Чи потрібно робити більше? Термін "циркулярна економіка" був вперше використаний американським економістом Алланом Нісом у 1988 році. З того часу вона стала однією з найбільш обговорюваних ідей у світі бізнесу, охоплюючи такі найважливіші галузі як переробка, скорочення відходів, підтримка інновацій та створення стійких робочих місць. Дослідження, проведене Всесвітнім економічним форумом, показало: запровадження циркулярної бізнес-моделі відкриває економічні можливості у розмірі 4,5 трильйони доларів США.

Циркулярність повинна стати синонімом прибутковості. За даними консалтингової компанії Accenture, автопром, застосовуючи принцип замкнутого циклу, може досягти 150-відсоткового зростання прибутку. А за оцінками Міжнародної організації праці, перехід до циркулярної економіки дозволить створити 6 мільйонів робочих місць у всьому світі в міру того, як все більше компаній прагнуть відійти від традиційного методу генерування прибутку за схемою "добути, виготовити, використовувати та викинути".

Українська економіка прагне залучати інвестиції на міжнародному ринку, де більш реально отримати фінансування саме під екологічні проекти ніж під звичайне відновлення. Зелений перехід зробить нашу економіку більш ефективною та менш залежною від невідновних ресурсів. І з рештою "зелена" країна стане більш привабливою для проживання.

Серед тих, хто взяв на озброєння основи циркулярної економіки – група Nestlé, Coca-Cola, Pepsi, Coca-Cola, але третій рік поспіль ці відомі і надприбуткові корпорації очолюють список компаній, що забруднюють пластиком планету. Потрібно досягнути того, щоб жодна з упаковок не опинилася на звалищі як відходи, для чого важливо обмежити використання первинного пластику, скоротивши його обсяги, для чого потрібні сумісні зусилля виробників і споживачів.

Сьогодні в ЄС вживаються дуже здорові заходи, як гармонізація маркувань та смітєвих контейнерів, визначення спільних цілей виробників і споживачів з сортування і переробки відходів. Компанія, яка є лідером з освоєння та впровадження циркулярності - французький автогігант Renault. Автопром викидає на звалища величезну кількість відходів, хімікатів та токсичних металів.

Лише у Європі свій життєвий цикл щорічно закінчують одинадцять мільйонів автомобілів, причому 85% матеріалів, задіяних у автовиробництві, можуть бути перероблені. Цим займається завод Refactory, що входить до групи Renault. Renault Group першими запустило завод з промислового відновлення автомобілів з пробігом (Factory VO), організоване за принципом економіки замкнутого циклу в сфері мобільності. Ця трансформація входить в глобальну програму перетворень групи, націлених на створення додаткової цінності бренду і сталий розвиток. Його було запущено у 2019 році з розрахунком вийти на 200 мільйонів євро прибутку до 2025 року. Фабрика складається з двох майданчиків, на одній здатні упорядковувати до 150 старих автомобілів на день. Від механіки до фарбування – повністю оновлені моделі фотографують та виставляють на продаж.

Отже, українські підприємства теж потребують заходів з трансформації бізнесу, наприклад, спроба започаткувати аналіз функцій продукту і пошук того, що можна зробити більш екологічним і переробити для повторного циклу, що є конкурентною перевагою. Часто матеріали можна замінити на поновлювані без втрати якості. Логістика також може працювати у двосторонньому режимі. Спільна з іншими компаніями робота над інноваціями може бути взаємовигідною. У циркулярній моделі використані матеріали та відходи знову стають сировиною для економіки. Це вирішує проблеми дефіциту природних ресурсів, високих цін на сировину та знижує залежність від матеріалів, що імпортуються. Стратегії циркулярної економіки можуть допомогти уникнути негативного впливу ізоляції, оскільки в рамках цієї концепції ланцюжки поставок та канали збуту часто географічно ближчі до місця виробництва. Підприємства, які впроваджують на засадах стійкості клієнтоорієнтований підхід, вибудовують свою діяльність на наступних принципах:

- головне джерело доходу будь-якої компанії - споживач, навколо якого вибудовується вся бізнес-стратегія компанії;
- кожен співробітник компанії впливає на обсяги продажу і екологічність продукції;
- підприємство сумлінно, ретельно та акуратно виконує свої обіцянки, дані споживачеві;
- підприємство знає потреби свого клієнта і прагне перевищувати його очікування.

Подальші дослідження в цій царині є досить важливими для підприємств, метою яких є довгострокова перспектива сталого розвитку, забезпечення конкурентоспроможності, утримання лідируючих позицій на ринку, враховуючи динамічність ринкового середовища.

Для подальшого ідентифікування особливостей стратегічного управління підприємствами в умовах циркулярної економіки в Україні доцільно проаналізувати стан впровадження циркулярних моделей у розрізі ключових секторів промисловості: сільське господарство, харчова промисловість, енергетика, металургійна промисловість, будівництво, легка промисловість та транспорт. Сільське господарство в Україні є одним з найбільших секторів

економіки, а також ця галузь є одною з найбільш ресурсномістких, тому потребує сталого підходу до використання та розподілу ресурсів, а також до поводження з відходами. Також сільське господарство – галузь, що найбільш негативно впливає на довкілля та зміну клімату, зокрема, через викиди метану від тваринництва, використання токсичних речовин для обробки полів, а також наслідків війни, які ще потрібно буде підраховувати після її закінчення.

Прикладом успішного впровадження циркулярних бізнес-моделей у стратегічне управління сільськогосподарським підприємством є ПрАТ «ЕтноПродукт» – українсько-швейцарське аграрне підприємство, із замкнутим циклом виробництва органічної сільськогосподарської продукції. Діяльність ПрАТ "ЕтноПродукт", передбачає замкнутий цикл органічного виробництва – від поля до готового продукту. Діяльність підприємства підлягає контролю та сертифікації українським сертифікаційним органом "Органік Стандарт". Також ПрАТ "ЕтноПродукт" уникає використання синтетичних добрив та використовує лише органічну сировину при переробці продукції [10].

Варто зауважити, що Україна – це потужний виробник біоактиваторів для зброджування чи компостування – біологічних інструментів переробки. Цей продукт може використовуватись у бізнес-моделі циркулярного постачання, що дозволяє іншим підприємствам утилізувати відходи органічним шляхом. Одним з найбільших виробників біоактиваторів є підприємство «Жива Земля» [11].

Що стосується харчової промисловості, основною проблемою сталості цієї галузі є нерівномірний розподіл ресурсів: частина населення живе в умовах перевиробництва, інша – відчуває гостру нестачу продовольства. Щорічно третина вироблених у світі продуктів харчової промисловості, а це близько 1,3 млрд т, стає відходами (World Economic Forum and McKinsey & Company, 2019). Причиною цьому є також низький рівень культури свідомого споживання. Україна не є винятком у наведеній статистиці. Щороку пересічний українець викидає на смітник близько 250 кг побутових відходів, половина з яких є харчовими. Брак дієвих заходів, націлених на раціональне поводження з харчовими відходами гальмує розвиток національної економіки, суперечить принципам сталого розвитку [12].

ТОВ «Т.В. Fruit» — українська група компаній із замкненим циклом виробництва (вирощування сировини-переробка-транспортування), що застосовує технології безвідходного екологічного виробництва. На підприємстві застосовується циркулярна бізнес-модель переробки – фруктові вичавки переробляються на біопаливо, завдяки чому у виробничому процесі не використовується природний газ. Також для забезпечення енергетичних потреб підприємства використовуються відходи [13].

ТзОВ «Агробізнес» – українське підприємство, функціонує в межах замкненого циклу виробництва: від забезпечення сировиною до виготовлення високоякісних хлібобулочних виробів [14].

Одним із сучасних трендів, що використовуються в українському сільському господарстві є точне землеробство. Для цього використовуються агронавігатори – пристрої, що дозволяють фермерським господарствам

максимально ефективно розподіляти засоби захисту рослин, добрива та паливо при проведенні робіт на полі, що дозволяє підприємствам знизити витрати на матеріали, а також уникнути надмірного утворення відходів. ТОВ «Агронавигатор» – українське підприємство, що виготовляє системи точного землеробства та постачає їх фермерським господарствам будь-яких масштабів [15].

Циркулярна економіка приводить у рух концепцію "Zero Waste", що знаменує перехід від традиційної лінійної моделі виробництва, де ресурси використовуються і викидаються, до циклічного процесу, де продукти та ресурси зберігаються у системі якнайдовше. Ця трансформація виробничих процесів здійснюється з метою мінімізації відходів та максимізації ефективності використання ресурсів. Циркулярна економіка базується на принципі 3R: Reduce (зменшення), Reuse (повторне використання) та Recycle (переробка). Зменшення використання ресурсів та об'єму відходів стає першочерговим завданням. Використання сировини та енергії оптимізується, а виробничі процеси постійно діагностуються і піддаються перегляду з погляду підвищення ефективності. Повторне використання продуктів та їх компонентів стає стандартом їх якості, а переробка відходів визнається як необхідна ланка у створенні замкнутого циклу ресурсного використання.

Однією з ключових рис циркулярної економіки є переорієнтація з моделі "вироби, використай, викинь" на систему, де відходи розглядаються як цінність і ресурс. Продукція та матеріали проектується так, щоб підтримувати їхню можливість повторного використання, ремонту, переробки або відновлення. Це створює закритий контур, де кінцеві продукти стають початковими ресурсами для нового циклу виробництва.

Циркулярна економіка взаємодіє із сучасними технологіями, сприяючи розвитку інноваційних методів використання ресурсів. Впровадження цифрових технологій, систем штучного інтелекту та блокчейну дозволяє відстежувати та оптимізувати використання ресурсів у реальному часі. Цільовий перехід до циркулярної економіки в контексті "Zero Waste" включає в себе не лише технічні зміни у виробництві, але й культурну трансформацію. Зміна уявлень та сприйняття споживачів, бізнесу та урядових структур стає важливим фактором у сприянні успішному впровадженню нових принципів у суспільстві.

Практики циркулярної економіки можуть безпосередньо сприяти досягненню багатьох Цілей сталого розвитку, отже підприємствам потрібен пошук рішення для досягнення загальної мети сталого розвитку, яка передбачає визначення оптимальної взаємодії та сумісності чотирьох систем: економічної, людської, екологічної та технологічної, створюючи динамічний і гнучкий операційний процес. Перехід до економіки замкнутого циклу починається з розробки продукту чи послуги, раннього, але важливого етапу, на якому можна запровадити конкретні елементи кругообігу та сталості, що призведе до використання в нових продуктах енергоефективних матеріалів, що підлягають переробці, що дозволить їхнє легке повторне використання в контексті економіки переробки. Конструкція виробу значною мірою визначає довговічність,

можливість ремонту, повторну переробку, частку перероблених і відновлюваних матеріалів у виробі, а також його придатність для відновлення або повторного виробництва.

Відповідно до концепції циркулярної економіки, потрібні партнерські відносини влади і бізнесу, наприклад, впроваджувати циркулярні тендери з державної підтримки та співпраці, приділяти особливу увагу екологічній якості товарів або послуг від тих постачальників і замовників, які прагнуть зробити внесок у розбудову замкнутих енергетичних та матеріальних циклів. На нашу думку, державні закупівлі можуть відігравати вирішальну роль у сприянні доступності екологічно чистих проектів. Це передбачає вирішення проблем навколишнього середовища, демонструє прагнення завдати мінімальної шкоди навколишньому середовищу та перейти до безвідходного підходу з моменту початкової покупки продуктів, отже держава стане партнером, а не контролером бізнесу. Використовуючи купівельну спроможність державних установ, циклічні державні закупівлі можуть спрямувати бюджетні кошти на мотивацію більш чистих і стійких методів виробництва. У сучасних умовах циркулярна економіка повинна бути складовою стратегічного напрямку реалізації інвестиційної та екологічної політики країни, однак потребують напрацювання практичні механізми стимулювання циркулярних програм.

Стале споживання повинне бути постійним. Не можливо деякий час стало споживати, а деякий - не підтримувати стале споживання, адже зараз формується нова філософія підприємства і кожної людини. Потрібно прагнути досягти прийнятного і часом обмеженого рівня споживання ресурсів, які не відновлюються. Стратегія сталого споживання повинна поширюватися на всі країни світу. Сталий бізнес або стале підприємство швидше пристосовується до вимог суспільства і формує державну політику. Покращення ефективності виробництва, введення в виробництво інновацій – головна перевага сталого бізнесу. Виробники продуктів харчування рухаються в напрямку збільшення екологічності продуктів. Споживач скоріше придбає більш екологічний продукт, тому підприємства змагаються між собою та покращують якість свого продукту. Деякі підприємства з виготовлення одягу використовують новітні екологічні матеріали і вони мають попит у споживачів. Проблеми сталого споживання у тому, що більшість населення нашої планети не може дозволити собі споживати екологічні продукти. В останні роки населення країн з низьким доходом почали цікавитися сталим споживанням. Збільшення тривалості життя, поліпшення імунітету та зменшення впливу успадкованих захворювань на майбутні покоління – одні з головних мотивацій до переходу на стале споживання. Інформування населення про екологічне споживання є одним з головним в політиці країни. Це пов'язано з наміром до поліпшення екологічної ситуації всередині країни та отриманням авторитету ззовні. Отже, людство тільки зараз починає розуміти, як правильно розвивати економіку зважаючи на природу. Потрібно лише правильно реалізувати потенціал стратегії сталого споживання. Користуючись лише цією стратегією не можна подолати економічну кризу за малий проміжок часу, але з часом екологічна ситуація в світі буде поліпшуватися.

Покращення стратегії сталого споживання та комбінування з іншими стратегіями, створення інноваційних підходів до захисту довкілля поліпшить взаємодію людини і природи.

Перехід до циркулярної економіки - тривалий і трудомісткий процес. За даними звіту The Circularity Gap, який щороку презентують на Всесвітньому економічному форумі у Давосі, лише 9% матеріалів у світовій економіці використовується повторно. Проте, багато бізнесів вже включилися у трансформацію економічної моделі. Так, із першої сотні списку Fortune Global 44% компаній обрали стратегію циркулярної економіки. Лідерами в цьому є сектор FMCG, а також автомобільна промисловість, тоді як нафтова індустрія, фінансові послуги та охорона здоров'я поки що не так широко практикують замкнутий цикл. При переході до циркулярної моделі економіки скорочуються витрати на сировину, з'являються нові ринки збуту, покращується діалог з покупцями, підвищується їхня лояльність, розробляються нові продукти, створюється конкурентна бізнес-модель, покращується репутація бренду, компанії готуються до викликів, які принесуть їй тенденції майбутнього.

Використання клієнторієнтованого підходу дозволяє підприємству впроваджувати інноваційні ESG рішення; покращувати систему управління взаємовідносинами з контрагентами; максимально використовувати свої сильні сторони з метою задоволення клієнтських потреб та отримання прибутку; виявляти свої "слабкі місця" по відношенню до клієнтів та ефективно їх нівелювати; підвищувати свою конкурентоспроможність та розвивати наявний потенціал підприємства; налагоджувати систему комунікацій та покращувати синергію всередині підприємства; навчатися швидко реагувати на зміни ринку, потреби клієнтів, дії конкурентів, краще взаємодіяти із зовнішнім середовищем.

Економічна катастрофа, викликана війною, зменшила енергоспоживання, збільшила міграцію населення, що призвело до зменшення антропогенного впливу на довкілля, що, з одного боку, сприяє переходу до циркулярної економіки, проте воєнні дії, підсилюючи інші ризики, є одним з найбільших вагомих факторів забруднення довкілля, які демонструють пролонгований і довготривалий негативний ефект. Щорічне зростання кількості відходів виробництва і життєдіяльності, а також врахування наслідків війн, необхідність утилізації наслідків забруднення є актуальною проблемою сучасності і майбутніх десятиліть.

Циркулярна економіка як основа концепції "Zero Waste" не лише вирішує проблему ефективного використання ресурсів, але й стає стратегічним кроком на зустріч сталому розвитку та зміцненню економічної безпеки і конкурентоспроможності, що є потенціалом перетворення у стратегії виробництва та споживання. Зменшення витрат на сировину, оптимізація процесів та використання ресурсів забезпечують більш ефективні виробничі моделі. Зменшення відходів також дозволяє уникнути витрат на їхнє оброблення та утилізацію. Такий підхід підсилює конкурентоспроможність підприємства, забезпечуючи економічну вигоду через раціональне використання ресурсів та витрати на управління відходами.

Суттєвою складовою конкурентоспроможності є забезпечення збереження екосистем та природного багатства України. Екосистеми відіграють важливу роль у пом'якшенні наслідків та адаптації до змін клімату, підтриманні здоров'я нації, формуванні продовольчої безпеки. Важливо зберегти обсяг екосистем у стані не гіршому, ніж до повномасштабного вторгнення, адже ці території мають важливу роль для захисту біорізноманіття та збереження клімату. Стан цих екосистем після бойових дій має бути негайно обстеженим та для кожної території має бути розроблений план з подолання наслідків. Кожне підприємство поступово збудує власну бізнес-модель циркулярної економіки: діагностує та проведе аналіз факторів і проблем, згуртує команду з розробки ідей та концепції циркулярної бізнес-моделі, винайде екоінновації. На нашу думку, потрібно звернути увагу на наступні ризики, які, на жаль, присутні сьогодні у більшості підприємств: орієнтація на короткострокову вигоду, відсутність свідомого споживання і ефективного управління відходами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Концепція циркулярної економіки, яка прагне замінити лінійну економічну модель «бери-роби-споживай-утилізуй» стійкою та регенеративною структурою набуває все більшої популярності. Цей підхід наголошує на зменшенні відходів, повторному використанні матеріалів, переробці та відновленні ресурсів, пропонуючи можливість вирішення екологічних проблем одночасно сприяючи економічному зростанню.

Довоєнні проблеми економічного розвитку підприємств, такі як невідповідність міжнародним стандартам якості та безпеки, низький рівень інвестування, корупційні ризики, неадаптовані законодавчі акти України до вимог ЄС, нестача інтелектуального капіталу, низький рівень інноваційної активності тощо доповнюються воєнними небезпеками (руйнація повністю або частково основних фондів, логістичних ланцюгів, часткова втрата виробничих потужностей, екологічна та енергетична криза, нестача досвідчених працівників тощо). У реаліях ведення бізнесу найважливішою умовою ефективного довгострокового розвитку в умовах жорсткої конкуренції та ризиків, що спостерігаються в даний час, є вибудовування довгострокових партнерських відносин із споживачами та інвесторами, розуміючи, що ключові компетенції зміщуються від масованої взаємодії до виявлення цільової комунікації, фокусного залучення та стабільності в утриманні прибуткових комунікацій. Щоб вирішити ці завдання, варто переходити на клієнтоорієнтовану стратегію через формування системи управління взаємовідносинами, розроблення та запровадження стратегії сталого розвитку. Зазначені напрями та пріоритети післявоєнного розвитку потрібно розглядати як систему концепцій і принципів, орієнтирів та положень, способів та методів, які теоретично і практично можуть забезпечувати процес подальшого конкурентоспроможного та ефективного функціонування. Особливістю сучасного етапу діяльності підприємств є підвищення впливу зовнішнього середовища на ефективність їх діяльності. Мінливість зовнішнього середовища виявила проблему якості та ефективності

управлінських рішень щодо передбачення та нейтралізації негативних наслідків впливу ризиків. Війна ставить підприємства перед викликом забезпечити економічну стійкість, одночасно зберігаючи соціальну відповідальність та враховуючи екологічні аспекти. У цьому контексті важливо розглядати сталий розвиток як стратегію, що не лише сприяє внутрішньому зміцненню компаній, але й впливає на формування стійкого економічного середовища в умовах війни.

Посилення конкурентоспроможності можливе за умови поєднання новітніх технологічних розробок та організаційно економічних умов, де мають бути враховані заходи майбутнього післявоєнного відродження та розвитку економічної безпеки нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Danylyshyn, B. (2022), "The post-war economy of the winner", available at: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/postvojenna-ekonomika-peremozhtsja.html>.
2. Замлинська О. В., Власенко Т. А., Степаненко С. В., Трунов І. Д. Перспективи та недоліки формування конкурентоспроможності України в умовах сталого розвитку. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2022. Том 7. № 2. С. 25-37. URL: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-2-3>
3. Замлинський В. А., Герецький Р. В., Фірса Д. Р., Степаненко С. В. Посилення економічної безпеки через концепцію zero waste у сталому бізнесі. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Том 8. № 4. С. 139 – 149. URL: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-4-22>
4. Zamlynskyi V., Kolisnichenko Y., Zamlynskyi Y. Fundamentals of enterprise investment policy in modern conditions of sustainable development. Economics. Finances. Law. 2021. № 12/1. С. 28-33. URL: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.12\(1\).5](https://doi.org/10.37634/efp.2021.12(1).5)
5. Prokopowicz D., (2020) Implementation of the Principles of Sustainable Economy Development as a Key Element of the Pro-Ecological Transformation of the Economy Towards Green Economy and Circular Economy International Journal of New Economics and Social Sciences,1 (11) 2020: 417 – 480 DOI 10.5604/01.3001.0014.3558
6. Костриченко В. М. Практичні аспекти підвищення конкурентоспроможності підприємства. Вісник НУВГП Економічні науки. 2019. Випуск 1 (85). С. 90–103. URL: <https://visnyk.nuwm.edu.ua/index.php/econ/article/view/ve1201910/623>
7. Ракицька С. О., Жусь О. М., Гуцало В. В. Конкурентна стратегія регіонального розвитку. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2020. No 6(117). URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2020/6_2020/22.pdf
8. Scheyvens, R., Banks, G., Hughes, E. (2016). «The private sector and the SDGs: The need to move beyond 'business as usual'». Sustainable Development. № 24(6). pp. 371-382. Economic Bulletin of the Black Sea Littoral. 2023, Issue 4 41 9. Ковальська Л. Л. Конкурентні переваги регіону як передумова забезпечення його

- стійкого економічного розвитку. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/214866434.pdf>.
10. Офіційний сайт ПрАТ «ЕтноПродукт», 2023. URL: <https://www.ethnoproduct.com>
11. Офіційний сайт ТМ «Жива Земля», 2023. URL: <https://zhyvazemlia.com/ua/>
12. Кузнецова І.О., Балабаш О.С. Управління бізнес-стійкістю підприємств на ринку хлібопродуктів: (Монографія) / Харків: «Діса плюс», 2020. – 192 с.
13. Офіційний сайт ТОВ «Т.В. Fruit», 2023. URL: <https://tbfruit.com>
14. Офіційний сайт ТзОВ «Агробізнес», 2023. URL: <https://agrobiznes.co.ua>
15. Офіційний сайт ТОВ «Агронавігатор», 2023. URL: <https://agronavigator.com.ua>

References:

1. Danylyshyn, B. (2022), “The post-war economy of the winner”, available at: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/postvojenna-ekonomika-peremozhtsja.html> [in Ukrainian]
2. Zamlynska O.V., Vlasenko T.A., Stepanenko S.V., Trunov I.D. Prospects and shortcomings of the formation of competitiveness of Ukraine in conditions of sustainable development. Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology. 2022. Volume 7. No. 2. P. 25-37. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-2-3> [in Ukrainian]
3. Zamlynskyi V.A., Heretskyi R.V., Firs D.R., Stepanenko S.V. Strengthening economic security through the concept of zero waste in sustainable business. Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology. 2023. Volume 8. No. 4. Pages 139 – 149. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-4-22> [in Ukrainian]
4. Zamlynskyi V., Kolisnichenko Y., Zamlynskyi Y. Fundamentals of enterprise investment policy in modern conditions of sustainable development. Economics. Finances. Law. 2021. No. 12/1. P. 28-33. URL: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.12\(1\).5](https://doi.org/10.37634/efp.2021.12(1).5)
5. Prokopowicz D., (2020) Implementation of the Principles of Sustainable Economy Development as a Key Element of the Pro-Ecological Transformation of the Economy Towards Green Economy and Circular Economy International Journal of New Economics and Social Sciences, 1 (11) 2020: 417 – 480 DOI 10.5604/01.3001.0014.3558
6. Kostrychenko V. M. Practical aspects of increasing the competitiveness of the enterprise. Bulletin of NUVHP Economic Sciences. 2019. Issue 1 (85). P. 90–103. URL: <https://visnyk.nuwm.edu.ua/index.php/econ/article/view/ve1201910/623> [in Ukrainian]
7. Rakytska S.O., Zhus O.M., Gutsalo V.V. Competitive strategy of regional development. State and regions. Series: Economy and entrepreneurship. 2020. No. 6(117). URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2020/6_2020/22.pdf Economic Bulletin of the Black Sea Littoral. 2023, Issue 4 42 [https://doi.org/10.37634/efp.2021.12\(1\).5](https://doi.org/10.37634/efp.2021.12(1).5)

8. Scheyvens, R., Banks, G., Hughes, E. (2016). "The private sector and the SDGs: The need to move beyond 'business as usual'". Sustainable Development. No. 24(6). 371-382.
9. Kovalska L. L. Competitive advantages of the region as a prerequisite for ensuring its sustainable economic development. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/214866434.pdf> [in Ukrainian]
10. Official site of PJSC "EthnoProduct", 2023 URL: <https://www.ethnoproduct.com>
11. Official website of TM "Zhyva Zemlia", 2023. URL: <https://zhyvazemlia.com/ua/>
12. Kuznetsova I.O., Balabash O.S. Business sustainability management of enterprises on the bread market: (Monograph) / Kharkiv: "Disa plus", 2020. - 192 p. [in Ukrainian]
13. Official website of LLC "T.B. Fruit", 2023. URL: <https://tbfruit.com>
14. Official site of Agrobiznes LLC, 2023. URL: <https://agrobiznes.co.ua>
15. Official website of Agronavigator LLC, 2023. URL: <https://agronavigator.com.ua>

УДК 657.338.2

DOI: <https://doi.org/10.37000/ebbsl.2023.04.04>

Крюкова Ірина Олександрівна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-0577-6364
odau-bux_oblik@ukr.net

Гаврилюк Вероніка Олександрівна
здобувач освітнього ступеня «Магістр»,
спеціальності 071 «Облік і оподаткування»
Одеського державного аграрного університету
odau-bux_oblik@ukr.net

Казновська Людмила Михайлівна
здобувач освітнього ступеня «Магістр»,
спеціальності 071 «Облік і оподаткування»
Одеського державного аграрного університету
odau-bux_oblik@ukr.net

ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ БІЗНЕС-СУБ'ЄКТІВ ЗА УМОВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація

Метою статті є визначення сутнісних ознак сталого прибутку, як основного результату бізнесу, та оцінка фінансових результатів діяльності бізнес-суб'єктів аграрного сектору національної економіки.

Наукова новизна одержаних досліджень полягає у доповненні методичних засад прибутку як основної категорії бізнесу за умов імплементації у практичну діяльність суб'єктів підприємницької діяльності. Дослідження показали, концепція сталого розвитку сьогодні постає пріоритетною для теперішніх і майбутніх поколінь. За таких обставин виникають об'єктивні умови створення фінансового базису для досягнення цілей і завдань сталого розвитку сільського господарства і сільських територій. Формування такого базису є однією з нових якісних характеристик сталого прибутку. У статті доведено, що сталий прибуток, на відміну від традиційних концепцій і методичних підходів до його сприйняття, має трьохвимірну архітектуру, яка включає: економічний вимір, соціальний та екологічний виміри. Одним з основних організаційних форм трансформацій аграрних підприємств у напрямі забезпечення сталості постає корпоративна соціальна відповідальність аграрного бізнесу. Виявлено, що активність впровадження у практичній діяльності принципів сталого розвитку визначається рівнем розуміння і сприйняття сталих цінностей з боку бізнесу і суспільства, а також загальною корпоративною культурою управління агрокомпаніями.

***Висновки.** Дослідженнями встановлено, що аграрний сектор економіки України має потужний запас міцності та рентабельності діяльності. Фінансові показники діяльності сільськогосподарських підприємств мають позитивну тенденцію, а рівень прибутковості їх функціонування є вищим за середні показники по національній економіці. Збереження рентабельності аграрного сектору під час дії військового конфлікту у країні підкреслює*

потужний запас міцності сільського господарства, як виду економічної діяльності, та передумови відновлення стійкості у майбутньому.

Ключові слова: сталий розвиток, прибуток, агрокомпанії, корпоративна соціальна відповідальність, аграрний бізнес, рентабельність.

UDC 657.338.2

Kryukova Irina O.,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Accounting and Taxes,
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-0577-6364
odau-byx_oblik@ukr.net

Havrilyuk Veronika O.,
holder of the Master's degree,
specialty 071 "Accounting and taxation"
Odessa State Agrarian University
odau-byx_oblik@ukr.net

Lyudmila Mykhaylivna K.,
holder of the Master's degree,
specialty 071 "Accounting and taxation"
Odessa State Agrarian University
odau-byx_oblik@ukr.net

FINANCIAL RESULTS OF THE ACTIVITIES OF BUSINESS SUBJECTS UNDER THE CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract

The purpose of the articles is determination of essential signs of sustainable profit as the main result of business and assessment of financial results of business entities of the agrarian sector of the national economy.

The scientific novelty - of the received research is in addition to the methodical principles of profit as the main category of business under the conditions of implementation in the practical activity of business entities. The concept of sustainable development is becoming a priority for current and future generations. Under such circumstances, objective conditions for creating a financial basis for achieving the goals and objectives of sustainable development of agriculture and rural areas arise. The formation of such a basis is one of the new qualitative characteristics of sustainable profit. The article proves that sustainable profit, in contrast to traditional concepts and methodical approaches to its perception, has a three-dimensional architecture. The architecture of sustainable profit includes: economic dimension, social and environmental dimensions. Corporate social responsibility of agrarian business is considered as one of the main organizational forms of transformation of agrarian enterprises in the direction of ensuring sustainability. It was revealed that the activity of implementing the principles of sustainable development in practical activities is determined by the level of understanding and perception of sustainable values by business and society, as well as by the general corporate culture of agricultural company management.

Conclusions. *Research has established that the agrarian sector of the Ukrainian economy has a strong margin of strength and profitability. The financial indicators of agricultural enterprises have a positive trend, and the level of profitability of their operation is higher than the average indicators of the national economy. The preservation of the profitability of the agricultural sector during the military conflict in the country emphasizes the strong reserve of strength of agriculture as a type of economic activity and the prerequisites for the restoration of sustainability in the future.*

Key words: *sustainable development, profit, agricultural companies, corporate social responsibility, agrarian business, profitability.*

Вступ. Успішний розвиток аграрного бізнесу в Україні за сучасних умов неможливий без врахування ключових тенденцій, пов'язаних із вирішенням найважливіших для суспільства екологічних, соціальних, економічних питань. Сукупність цих напрямів діяльності компаній, розвитку галузей та національних економік у світовій практиці систематизувалась у рамках концепції сталого розвитку, яка сьогодні постає базовою для всіх розвинутих країн та постає економічним фундаментом існування майбутніх поколінь. Україна прагне до підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки на європейському та світовому ринках, доручення до провідних економічних спільнот світу, намагається забезпечити високій рівень якості життя населення та продовольчу безпеку. Розв'язання цих найважливіших для національної економіки завдань за сучасних умов неможливе без імплементації у практику агроменеджменту ключових стратегічних засад сталого розвитку, які вже постали домінантними для більшості країн Європи та світу. Вирішення актуальних поточних та стратегічних питань забезпечення гідного рівня добробуту сучасних та майбутніх поколінь вимагає імплементації принципів і стандартів сталого розвитку у господарську діяльність агрокомпаній України вже сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виключна актуальність та перспективність питань сталого розвитку у світі та національній практиці зумовила підвищену увагу до її науково-теоретичних і прикладних засад з боку значної кількості вітчизняних вчених. Потужний вклад у розвиток питань сталого розвитку аграрного сектору та сільських територій зробили такі відомі науковці, як Бездушна Ю.С., Бруханський Р.Ф., Власенко Т.А., Красноруцький О.О., Лагодієнко В.В., Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Мармуль Л.О., Месель-Веселяк В.Я., Назаренко О.В., Плаксієнко В.Я., Пугачов М.І., Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г. та інші. Разом з тим, складність трансформаційних процесів та повільні темпи імплементації засад сталого розвитку у практичну діяльність бізнес-суб'єктів аграрного сектору зумовлюють актуалізацію здійснення подальших наукових пошуків у даному напрямі.

Корпоративна сталість передбачає обґрунтування стратегій розвитку бізнесу, які задовольнятимуть не тільки інтереси бізнесу, але й інтереси інших зацікавлених сторін (суспільства, громад, місцевих територій, майбутніх поколінь) тощо. Нове сприйняття змісту прибутку, як головного показнику фінансових результатів господарської діяльності підприємств, передбачає розширення рамок традиційного розуміння прибутковості та її призначення і орієнтується на створення стратегічного потенціалу бізнесу у сфері вирішення

соціально значимих проблем і завдань людства. Корпоративна результативність за нових умов і бачень оцінюється як спроможність розв'язання суспільно значимих соціальних, екологічних та економічних завдань, а величина прибутку бізнесу – як кількісний вимір цієї спроможності. При цьому, на думку зарубіжних вчених [1, с. 325] прибуток бізнесу набуває нових принципів: екологічність, соціальна справедливість та економічне процвітання. Масуд М. та інші уточнюють, що за умов реалізації концепції сталого розвитку у стратегічному корпоративному управлінні фінансовий менеджмент має зосереджуватись на трьох ключових напрямках: постійна підтримка інтересів стейкхолдерів, розвиток ринкових можливостей та покращення фінансових показників діяльності [2, с. 8]. Концепція сталого розвитку бізнесу змінює також і методи формування прибутку компанії, які переважно орієнтуються на засадах екологічних інвестицій і інновацій, мінімізації відходів, управлінні талими ланцюгами постачання та інших методах, які враховують інтереси теперішніх і майбутніх поколінь.

Виняткова важливість та актуальність концепції сталого розвитку призвела до появи значної кількості досліджень, що виявляли зв'язок між рівнем корпоративної соціальної відповідальності, пріоритетності принципів сталого розвитку для бізнесу та відповідними впливом її на фінансові результати діяльності компаній. Окремі науковці підтверджуються наявність тісного зв'язку між ступенем соціальної відповідальності бізнесу та кінцевими фінансовими результатами господарської діяльності [3, с. 680; 4, с. 371]. Інші автори доводять статистично низький рівень залежності [5, с. 363]. Разом з тим, остаточний результат залишається дискусійним внаслідок специфічного характеру впливу стратегій сталого розвитку на прибутковість бізнесу та довгострокового його характеру, для прояву якого потрібний значний проміжок часу та витрати.

Великі компанії яскраво демонструють зв'язок між їхньою діяльністю у сфері сталого розвитку із формуванням вартості індивідуального бізнесу та суспільної цінності. Сьогодні важливим є продемонструвати цю залежність покупцям, персоналу, інвесторам, акціонерам та всім зацікавлених суспільним групам, показати, що така залежність має комерційний ефект та вирішує найважливіші екологічні та соціальні питання [6]. Такий зв'язок є засобом підвищення рівня прибутковості та нарощування вартості для інвесторів. Феррел А. та інші доводять, що, на фондових біржах фінансові інструменти компаній, які демонструють корпоративну звітність зі сталого розвитку, мають більший попит [7, с. 592].

Метою статті є визначення сутнісних ознак сталого прибутку, як основного результату бізнесу, та оцінка фінансових результатів діяльності бізнес-суб'єктів аграрного сектору національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічним базисом створення прибутку у бізнесі є капітал. Як відмічає OECD за умов імплементації у практичну діяльність компаній принципів сталого розвитку, бізнес-капітал включає п'ять основних компонентів: 1) фінансовий капітал; 2) виробничий капітал (засоби та предмети праці, відповідне інфраструктурне забезпечення); 3)

природний капітал (природні ресурси, екосистема); 4) людський (інтелектуальний) капітал; 5) соціальний капітал у форматі соціальних мереж та інституцій [8].

Прибуток, який отримує бізнес від сталого розвитку, також включає всі форми підприємницького капіталу та переосмислює сутність і сприйняття корпоративного прибутку у площині його розподілу. Традиційні підходи, які поки домінують у практиці агроменеджменту більшості середніх та малих підприємств України, розглядають екологічний та соціальний (людський) капітал як інструменти максимізації економічного прибутку, що є власністю засновників агробізнесу.

Сталий прибуток – нова економічна категорія, яка є результатом прояву ціннісно-орієнтованих концепцій управління, базисом яких є глобальні і національні цілі сталого розвитку. На відміну від традиційних підходів агроменеджменту, концепція сталого прибутку не підпорядковує соціальний та екологічний капітал фінансовим цілям і завданням бізнесу. Сталий прибуток передбачає можливості відновлення, відтворення та накопичення соціального і екологічного капіталу не тільки в інтересах теперішніх поколінь, але й в інтересах майбутніх. Корпоративна соціальна відповідальність та практика ESG є формами прояву сталого прибутку у практичній площині.

Сталий прибуток аграрних компаній – концепція агроменеджменту, стратегічно орієнтована на теперішні та майбутні цінності бізнесу, стейкхолдерів, мешканців сільських територій, суспільства у цілому. Сталий прибуток не підпорядковує питання сталого розвитку сільського господарства цілям рентабельності. Даний підхід інтегрує всі форми капіталу на рівних засадах та у інтересах всіх учасників суспільного процесу.

За даними звіту Всесвітнього економічного форуму «Прискорення досягнень стійких трансформацій: усунення міфів для досягнення нових цінностей» за результатами опитування керівників великого та середнього бізнесу було визначено п'ять основних перешкод для повної прихильності компаній концепції сталого розвитку: складність, вартість, практичність, надійність, швидкість [9]. Перехід нові цінності і засади управління за даними, форуму, можливо, перш за все на умовах включення у традиційне управління нових технологічних і людських можливостей. Початок має ґрунтуватись на інноваційному базисі та цифрових можливостях залучення фінансових ресурсів (інвестицій).

Методичні та прикладні засади концепції сталого прибутку мають тісний зв'язок із теорією потрійної прибутковості TBL [10, с. 31], яка стверджує, за замість одного виду прибутку компанії мають отримувати і розподіляти три види: економічний, соціальний та екологічний прибуток. Теорія потрійного результату (потрійного прибутку Дж. Елкінгтона) стверджує, що бізнес має приділяти рівноважну увагу фінансовим інтересам власників та екологічній і соціальній складовим питанням. У складі потрійного прибутку відокремлюються три основним елементи: економічний (фінансовий) прибуток, люди та планета.

Потрійний прибуток орієнтований на стратегічну перспективу та спроможний сформувавши базис для досягнення довгострокових конкурентних переваг бізнесу.

Економічна складова потрійного сталого прибутку передбачає формування фінансових можливостей для створення економічних цінностей, які враховуватимуть соціальні та екологічні пріоритети і завдання розвитку агробізнесу.

Соціальна складова враховує засади корпоративності сталості, що пов'язана із формуванням рівноправних та інклюзивних відносин з різними стейкхолдерами компанії (персонал, покупці, споживачі, суспільство у цілому).

Економічна складова стратегічно орієнтована на збереження природних ресурсів та мінімізацію негативного впливу бізнесу на навколишнє середовище (рис. 1).

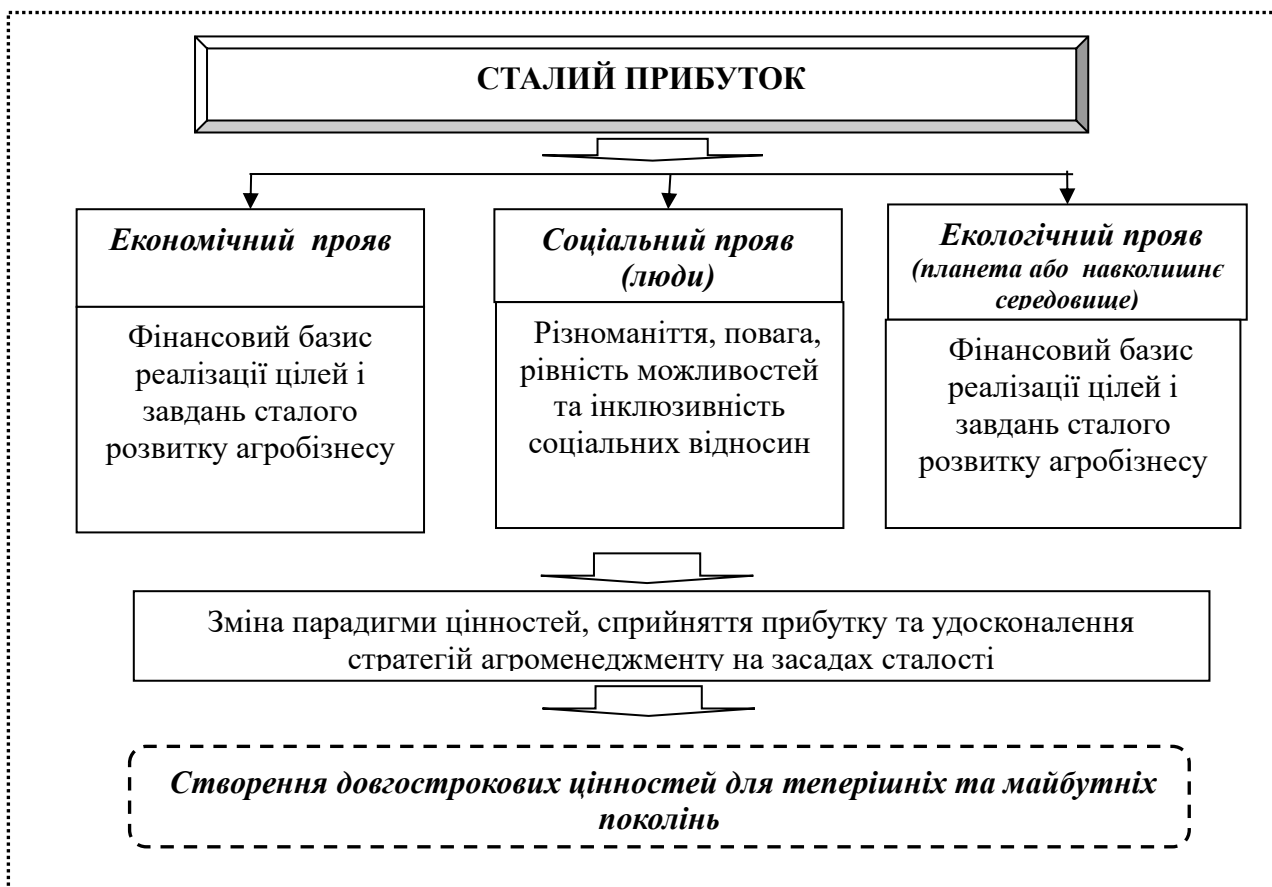

Рис. 1. Архітектура сталого прибутку бізнес-суб'єктів аграрного сектору

Джерело: складено авторами за [9,10,11]

Поєднання класичних засад прибутковості бізнесу із сучасними поглядами та стратегіями корпоративного управління потребує розробки нових моделей управління. Успішними прикладами таких моделей сьогодні постають моделі ESG, які генерують нові підходи до управління на засадах концепції сталого розвитку. Разом з тим, прибуток, як головний результат діяльності та роботи бізнесу, вже є своєрідним гарантом сталості подальшого розвитку та задоволення інтересів акціонерів. Винятково принципове питання за сучасних умов – як

створюється прибуток, на яких засадах і за якими напрямками він розподіляється після його визнання.

Поява нових концепцій управління вносить істотні доповнення у існуючий науково-методичний базис категорії «прибуток» та збільшує перелік її якісних ознак. Науковці сукупність якісних характеристик прибутку розглядають з різних позицій: як структуру джерел його формування та розподілу; як частину, яка залишається після відшкодування відсотків та обов'язкових платежів; як сукупність можливостей формування інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємства. Погоджуючись із такими підходами, вважаємо доцільним розширити їх спектр за рахунок відокремлення функціональної здатності сталого прибутку створювати фінансовий базис для реалізації цілей і завдань сталого розвитку та підвищення рівня корпоративної соціальної відповідальності бізнесу (рис. 2).

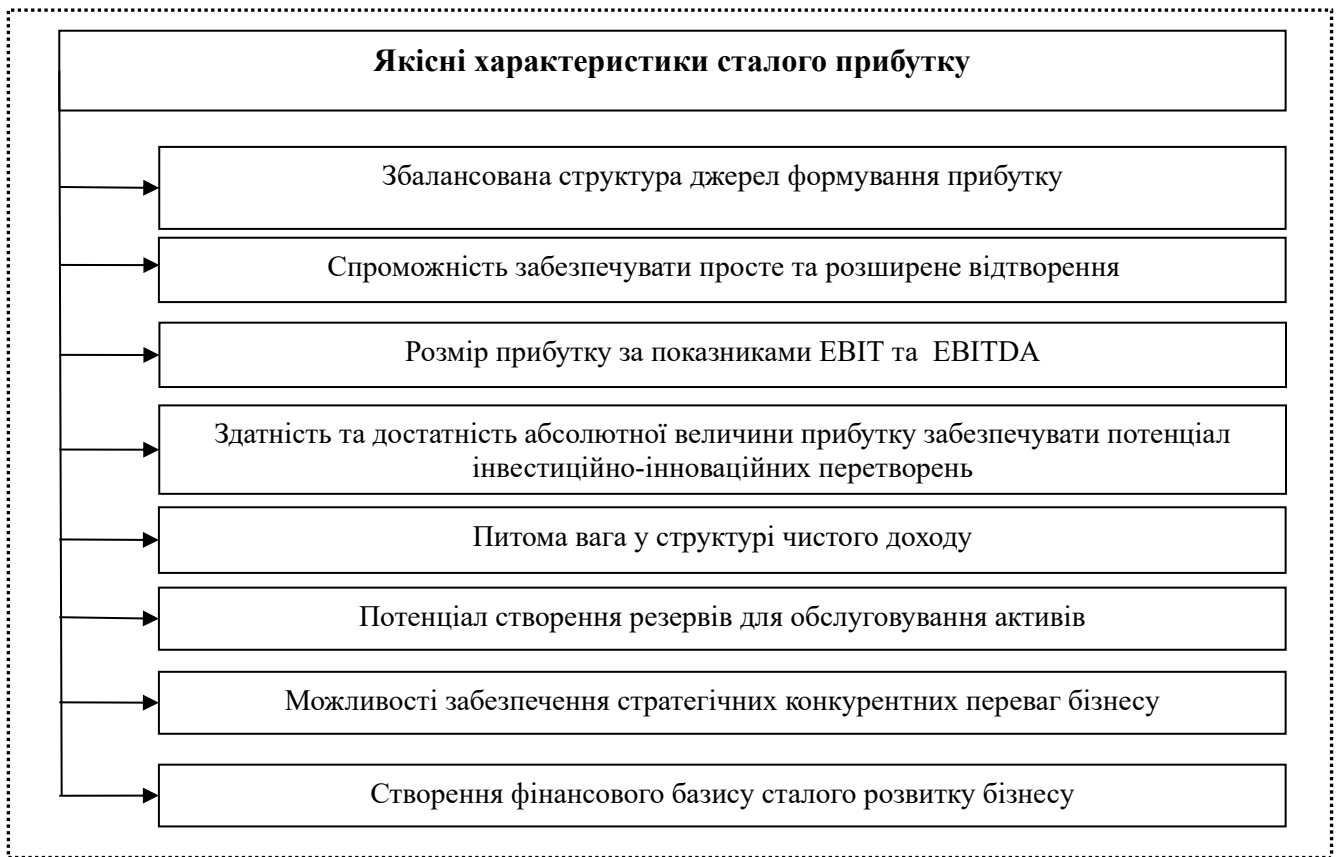

Рис. 2. Якісні характеристики сталого прибутку

Джерело: удосконалено авторами за [12,13,14,15]

Перехід на засади сталого розвитку у фінансовому менеджменті агрокомпаній сьогодні потребує кардинальної зміни орієнтирів, поглядів та сприйняття цінностей як з боку інвесторів і акціонерів, так і з боку покупців та споживачів продукції (робіт, послуг) агроформувань.

З боку агроменеджменту принципово важливим є відмова від мислення, заснованого на витратному підході. Витрати на програми соціальної відповідальності аграрного бізнесу та проекти сталого розвитку сільських територій мають сприйматись бізнесом як інвестиції, які мають потужний

потенціал продуктивності у майбутньому. Оцінка зв'язку між сталістю та фінансовими результатами діяльності вимагає ґрунтового підходу до управління агроінвестиціями, які спроможні забезпечити реальні вигоди для агробізнесу і сільських територій (соціальні, екологічні, фінансові тощо). Для цього необхідним є точний моніторинг програм сталого розвитку та детальна аналітична оцінка вихідних та вхідних грошових потоків від їх реалізації. Аналіз фінансових ініціатив сталого розвитку потребує моделей атрибуції та аналітики відповідних даних, облік яких за сучасних умов розвитку більшості вітчизняних аграрних формувань ще не адаптований під цінності концепції сталого розвитку. Надійна модель атрибуції, яка має стати частиною системи обліково-аналітичного забезпечення управління прибутком, має враховувати два ключових виміри: обсяг доходів, на які здійснили вплив проекти сталого розвитку агробізнесу та вплив цих проектів та прийняття рішень покупців (інших стейкхолдерів) агрокомпанії відповідно до процесів господарського партнерства.

Як свідчать результати проведеного аналізу, незважаючи на низьку специфічних факторів, які здійснюють вагомий вплив на формування фінансового результату у сільському господарстві, аграрний бізнес залишається одним з найбільш прибуткових серед видів економічної діяльності в Україні (табл. 1).

Таблиця 1.

Фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств України

Показники	2010р.	2015р.	2020р.	2021р.	2022р.	2022р. до 2010р., (+,-)
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	17320,5	101996,1	82041,2	238497,5	86774,7	69454,2
Чистий прибуток (+), збиток (-), млн грн	17253,6	101912,2	81509,3	237639,8	85901,2	68647,6
Чистий прибуток у розрахунку на 1-е підприємство, млн грн	0,56	1,28	1,65	-	-	-
Частка рентабельних підприємств, %	69,6	88,9	83,1	89,0	79,0	9,4
Частка збиткових підприємств, %	30,4	11,1	16,9	11,0	21,0	-9,4
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	17,5	30,4	14,0	37,8	14,1	-3,4
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,5	43,0	19,2	41,9	21,0	-3,5
Рівень рентабельності всієї діяльності, у середньому по економіці %	0,5	-7,3	0,9	-	-	-

Джерело: складено автором за [16]

Традиційно, рівень рентабельності господарської діяльності бізнес-суб'єктів аграрного сектору є вищим, ніж у середньому по національній економіці. Особливого значення така тенденція має за умов триваючого військового конфлікту в Україні, за якого аграрний сектор продемонстрував потужний запас міцності та потенціал стійкості. Разом з тим, у більшості аграрних компаній України, переважно, середнього та малого масштабу господарської діяльності, у практичних підходах агроменеджменту продовжують домінувати традиційні комерційно-прибуткові концепції управління, за яких прибуток з трилеми сталого розвитку реалізується лише у форматі задоволення економічних інтересів власників бізнесу. Без належної уваги залишаються два життєво важливих її компоненти: соціальна та екологічна складова.

Ціннісно-орієнтовані підходи агроменеджменту мають місце, переважно, у практиці крупних агрохолдингів, які мають фінансові можливості для реалізації програм сталого розвитку та працюють на спільному капіталі, задовольняють інтереси як вітчизняних, так і іноземних інвесторів, представлені на світових ринках агропродукції та фінансових інструментів. Основним напрямками розвитку діяльності зі сталого розвитку найбільших агрокомпаній України є: 1) досягнення екологічних і соціальних цілей сталого розвитку через управління ланцюгами вартості компанії; 2) перехід на використання біоенергетики (ТЕЦ на біомасі); 3) розробка та реалізація корпоративних кліматичних стратегій з використання низькоуглеродних виробництв; 4) подальша сертифікація систем управління навколишнім середовищем, здоров'ям персоналу та безпекою і якістю продукції; 5) розвиток персоналу.

Сьогодні сільське господарство України потребує затвердження комплексної стратегії розвитку на довгостроковий період (до 2030 року), яка має враховувати національні пріоритети розвитку галузі та міжнародний досвід забезпечення й інституціональної підтримки сталого розвитку сільського господарства і сільських територій. У своїй концептуальній основі вітчизняними вченими ННЦ ІАЕ УААН [20], обґрунтовано комплекс заходів економічного, соціального і екологічного характеру, які могли б становили основу такої стратегії, які мають багато спільних ознак із Європейською стратегією «Green Deal». Важливим аспектом у даному документі має стати механізм участі аграрних компаній України, зокрема, середніх та малих, у реалізації програм сталого розвитку та дієва мотивація агровиробників у розкритті нефінансової корпоративної звітності зі сталого розвитку вітчизняного сільського господарства і сільських територій. Ці положення сьогодні відповідають кращій європейській практиці та відображають пріоритетні національні інтереси аграрного сектору України як провідної галузі національної економіки. Винятково важливим для вітчизняної практики агроменеджменту та суспільства у цілому постає питання глибокого розуміння та свідомого сприйняття цінностей і переваг сталого розвитку, які формують життєво необхідні умови для існування теперішніх і майбутніх поколінь. Поєднання спільних зусиль та підходів до регулювання господарської діяльності на засадах сталого розвитку на рівні національної економіки, вітчизняного АПК, сільського господарства і агрокомпаній має стати

передумовою формування сучасної корпоративної культури агроменеджменту та вирішення актуальних завдань забезпечення гідного існування теперішніх і майбутніх поколінь у контексті кращої світової практики.

Висновки та перспектив подальших досліджень. Проведені дослідження показали, що за умов втілення у практичну площину діяльності бізнес-суб'єктів засад сталого розвитку категорія «прибуток» набуває нового формату та якісних характеристик. Одним з основних якісних параметрів прибутку стає його можливість формування фінансового базису для реалізації цілей і завдань сталого розвитку. Прибуток, як головний результат бізнесу, проявляється у трьох ключових вимірах: економічному, соціальному та екологічному. Сьогодні за умов імплементації принципів сталого розвитку у практичну діяльність аграрних формувань основними проблемними питаннями постають нерозуміння їх змісту та виняткової важливості, неопрацьованість інструментарію практичного управління, складність дії факторів зовнішнього та внутрішнього середовища його використання. Разом з тим, концепція сталого агроменеджменту поступово стає домінуючою та пріоритетною у західній і вітчизняній практиці. Вітчизняні сільськогосподарські підприємства мають позитивну тенденцію прибутковості діяльності, яка була збережена під час дії складних чинників, зумовлених тривалістю військового конфлікту в Україні. За даними досліджень, сільське господарство постає одним з найбільш рентабельних видів бізнесу у національній економіці. Це свідчить про наявність фінансового потенціалу, який може слугувати базисом для реалізації цілей і завдань сталого розвитку сільського господарства та сільських територій. Дієвою організаційною формою такої реалізації постає корпоративна соціальна відповідальність аграрного бізнесу. Перспективами подальших наукових досліджень є пошук дієвих механізмів та інструментарію активізації трансформаційних перетворень агроменеджменту у напрямі сталого розвитку сільського господарства та сільських територій.

Список використаних джерел:

1. Courrent J.M., Chasse S., Omri W. Do entrepreneurial smes perform better because they are more responsible? *Journal of Business Ethics*. 2018. № 153. P. 317-336.
2. Masud M.A.K., Nurunnabi M., Bae S.M. The effects of corporate governance on environmental sustainability reporting: Empirical evidence from south asian countries. *Asian Journal of Sustainability and Social Responsibility*. 2018. № 3. P. 3.
3. Hasan I., Kobeissi N., Wang H. Corporate social responsibility and firm financial performance: The mediating role of productivity. *Journal of Business Ethics*. 2018. № 149. P. 671-688.
4. Leonidou L.C., Christodoulides P., Kyrgidou L.P., Palihawadana D. Internal drivers and performance consequences of small firm green business strategy: The moderating role of external forces. *Journal of Business Ethics*. 2017. № 140. P. 585-606.

5. Weber O. Corporate sustainability and financial performance of Chinese banks. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*. 2017. № 8. P. 358-385.
6. Partridge D. Capturing the value of sustainability: Identifying the links between sustainability and business value. World Green Building Council. Retrieved from: <https://www.worldgbc.org/news-media/links-between-sustainability-business-value-identified-new-ukgbc-report>.
7. Ferrell A., Hao L., Renneboog L. Socially responsible firms. *Journal of Financial Economics*. 2016. № 122(3). P. 585-606.
8. OECD Insights. Sustainable Development: Linking Economy, Society, environment. Retrieved from: <https://www.oecd-ilibrary.org/>
9. Profit vs sustainability: Reconciling the sustainable transformation myth. Retrieved from: <https://www.weforum.org/agenda/2023/06/the-myth-of-profit-vs-sustainability-reconciling-sustainable-transformation/>
10. Arslan M., Kisacik H. The Corporate Sustainability Solution: Triple Bottom Line. *The Journal of Accounting and Finance*. 2017. № 3-5. P. 18-42.
11. ElAlfy A., Palaschuk N., El-Bassiouny D., Wilson J., Weber O. Scoping the Evolution of Corporate Social Responsibility (CSR) Research in the Sustainable Development Goals (SDGs) Era. *Sustainability*. 2020. № 12. P. 5544.
12. Бланк І.О. Управління прибутком. Київ: Ника-Центр, 1998. 544 с.
13. Хістієва О.В. Якість прибутку та його вплив на сталий розвиток торговельного підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Дон.держ. ун-т. економіки і торгівлі ім. Туган-Барановського. Донецьк, 2006. 26 с.
14. Турило А.М, Зінченко А.О. Аналітико-графічний підхід до вимірювання якості прибутку підприємства. *Економіка промисловості*. 2009. № 4. С. 171-175. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2009_4_28.
15. Зінченко О.А. Управління якістю фінансового результату підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2010. № 1 (103). С. 109-114.
16. Сільське господарство України. 2022: стат зб. / Держ. служба статистики України. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua>
17. Діяльність підприємств. 2020: стат зб. / Держ. служба статистики України. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua>
18. Pugachev M. Strategic directions of sustainable development of rural areas for the period up to 2030. Official website of the Research Center IAE of Ukraine. 2021. Retrieved from: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/2912-instytut-aharnoyi-ekonomiky-prezentuvav-stratehichni-napryamy-staloho-rozvytku-silskykh-terytoriy-na-period-do-2030-roku.html>

References:

1. Courrent, J.M., Chasse, S., Omri, W. (2018). Do entrepreneurial smes perform better because they are more responsible? *Journal of Business Ethics*, 153, 317-336.

2. Masud, M.A.K., Nurunnabi, M., Bae, S.M. (2018). The effects of corporate governance on environmental sustainability reporting: Empirical evidence from south asian countries. *Asian Journal of Sustainability and Social Responsibility*, 3, 3.
3. Hasan, I., Kobeissi, N., Wang, H. (2018). Corporate social responsibility and firm financial performance: The mediating role of productivity. *Journal of Business Ethics*, 149, 671-688.
4. Leonidou, L.C., Christodoulides, P., Kyrgidou, L.P., Paliawadana, D. (2017). Internal drivers and performance consequences of small firm green business strategy: The moderating role of external forces. *Journal of Business Ethics*, 140, 585-606.
5. Weber, O. Corporate sustainability and financial performance of Chinese banks. (2017). *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 8, 358-385.
6. Partridge, D. Capturing the value of sustainability: Identifying the links between sustainability and business value. World Green Building Council. Retrieved from: <https://www.worldgbc.org/news-media/links-between-sustainability-business-value-identified-new-ukgbc-report>.
7. Ferrell, A., Hao, L., Renneboog, L. (2016). Socially responsible firms. *Journal of Financial Economics*, 122(3), 585-606.
8. OECD Insights. Sustainable Development: Linking Economy, Society, environment. Retrieved from: <https://www.oecd-ilibrary.org/>
9. Profit vs sustainability: Reconciling the sustainable transformation myth. Retrieved from: <https://www.weforum.org/agenda/2023/06/the-myth-of-profit-vs-sustainability-reconciling-sustainable-transformation/>
10. Arslan, M., Kisacik, H. (2017). The Corporate Sustainability Solution: Triple Bottom Line. *The Journal of Accounting and Finance*, 3-5, 18-42.
11. Elalfy, A., Palaschuk, N., El-Bassiouny, D., Wilson J. Weber O. (2020). Scoping the Evolution of Corporate Social Responsibility (CSR) Research in the Sustainable Development Goals (SDGs) Era. *Sustainability*, 2, 5544.
12. Blank, I. (1998). Profit management. Kyiv, 544 p.
13. Histieva, O. (2006). The quality of profit and its influence on the sustainable development of a trading enterprise. Donetsk, 26 p.
14. Turylo, A., Zinchpenko, A. (2009). Analytical and graphic approach to measuring the quality of the company's profit. *Economy of industry*, 4, 171-175. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2009_4_28
15. Zinchenko, O. (2010). Management of the quality of the financial result of the enterprise. *Economics and enterprise management*, 1 (103), 109-114.
16. Agriculture of Ukraine. 2022. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua>
17. Activities of enterprises. 2020. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua>
18. Pugachev, M. (2021). Strategic directions of sustainable development of rural areas for the period up to 2030. Retrieved from: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/2912-instytut-aharnoyi-ekonomiky-prezentuvav-stratehichni-napryamy-staloho-rozvytku-silskykh-terytoriy-na-period-do-2030-roku.html>

УДК: 631.11:005.73

DOI: <https://doi.org/10.37000/ebbsl.2023.04.05>

Мельничук Оксана Іванівна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту

Одеського державного аграрного університету

ORCID 0000-0003-2616-0478

kselenzia@ukr.net

Левіна-Костюк Марія Олександрівна,

кандидат економічних наук,

асистент кафедри менеджменту

Одеського державного аграрного університету

ORCID 0000-0001-6441-4999

odaui.management@gmail.com

Колот Євгеній Олегович

здобувач освітнього ступеня «Магістр»,

спеціальності 073 «Менеджмент»

Одеського державного аграрного університету

zim47@ua.fm

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА ЯК УМОВА УСПІШНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЙОГО СТРАТЕГІЇ

Анотація

Розкрито сутність організаційної культури аграрного підприємства та визначено її важливість в процесі реалізації його стратегії. Обґрунтовано можливість організаційної культури підприємства впливати на працівників, формувати їхню поведінку, спонукати їх виконувати розроблені у стратегічному плані завдання, виховувати та мотивувати працівників до ефективної реалізації стратегії, сприймати розроблені керівництвом бачення та цілі; підвищувати ефективність функціонування підприємства через формування неофіційних правил, інтуїтивних вимог та атмосфери. Узагальнено найбільш важливі елементи організаційної культури, що впливають на реалізацію стратегій на підприємстві. Здійснено оцінку організаційної культури конкретного аграрного підприємства.

Ключові слова: організаційна культура, стратегія, цінності, традиції, філософія підприємства, цілі, управління, керівник, зміни.

UDC 631.11:005.73

Melnychuk Oksana I.,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of management

Odessa State Agrarian University

ORCID 0000-0003-2616-0478

Levina-Kostiuk Mariia O.,

PhD in Economics,

Assistant of the department of management

Odessa State Agrarian University

ORCID 0000-0001-6441-4999

odau.management@gmail.com

Kolot Yevhenii O.,

holder of the Master's degree

specialty 073 "Management"

Odessa State Agrarian University

zim47@ua.fm

ORGANIZATIONAL CULTURE OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE AS A CONDITION FOR THE SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF ITS STRATEGY

Abstract

The purpose of the article is to generalize the theoretical aspects of the formation of the organizational culture of enterprises and to substantiate practical recommendations for its development in the context of the implementation of the strategy of modern agricultural enterprises.

The scientific novelty consists in defining the concept of "organizational culture of an agricultural enterprise" as a complex of material and spiritual values, behavior patterns that arise in a separate organization in accordance with its internal and external components, correspond to the strategy, goals and motives of activity, and are also shared by the majority of members of the organization; in general the most important elements of organizational culture that affect the implementation of strategies at the enterprise; in identifying and evaluating the components of the organizational culture of a specific agricultural enterprise.

It was determined that organizational culture is one of the powerful levers for increasing the efficiency of the economic activity of an agricultural enterprise. Having formed an effective organizational culture, the enterprise builds its internal and external policy in such a way as to respond in a timely and effective manner to changes in the operating environment, to ensure a high level of competitiveness and leadership positions in the market.

Conclusions. When developing a strategy, the management should consider the main values and traditions that have formed in the workforce and understand what influence the formed organizational culture can have on whether the new strategy will be accepted and implemented by the company's employees.

Based on the data on the existing organizational culture of the APC "Rodyna", the values shared by the employees of this enterprise were highlighted, which traditions motivate them to work productively, what unites them and stimulates them to personal development, to work in a team, to a responsible attitude, etc. It was concluded that these data provide grounds for making effective decisions, adjusting the identified strategic alternatives, and making the necessary organizational changes.

Keywords: organizational culture, strategy, values, traditions, motivation, goals, management, changes.

Вступ. Забезпечення стійких конкурентних позицій підприємства на ринку та підвищення його конкурентоспроможності є основними завданнями керівників організацій. Господарювання в умовах високого динамізму змін зовнішнього середовища потребує від менеджерів аграрних підприємств вміння вчасно реагувати на них, передбачати та попереджати, розробляючи відповідні стратегії. Реалізація будь-якої стратегії залежить від сформованої в підприємстві організаційної культури. Існування тісного зв'язку між культурою та стратегією підприємства сприяє тому, що виникає можливість впливати на працівників, формувати їхню поведінку, спонукати їх виконувати розроблені у стратегічному плані завдання. Організаційна культура дозволяє виховувати та мотивувати працівників до ефективної реалізації стратегії, сприймати розроблені керівництвом бачення та цілі; підвищувати ефективність функціонування підприємства через формування неофіційних правил, інтуїтивних вимог та атмосфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні спостерігаємо низький рівень наукової розробленості даного питання. Використовується переважно теоретичний базис зарубіжних науковців. Почали вивчати вплив організаційної культури на ефективність господарської діяльності підприємств такі зарубіжні фахівці як К. Камерон, Р. Куїнн [1], Чарльз В.Л., Гарет Р. [2], Р. Кук [3], Д. Денісон [4], Гераклеос Л., Маршак Р. [5], Г. Хофстеде [6,7], Е. Шейн [8], Смірсіч Л. [9], інші.

Серед вітчизняних науковців слід відмітити праці Білоусько Т.Ю. [10], Гавкалової Н.Л., Маркової Н.С. [11], Головченко Н.З., Калініченко Т.І. [12], Жежер К.Л. [13], Захарчин Г.М. [14, 15], Зінов'єва Ф.В., Брустінов Д.В., Пижинського Я.І. [16], Компанієць В.В., Польова В.В. [17], Хаєт Г.Л., Єськов О.Л. [18], Кошельник В. М. [19], Кравченко В.О. [20], Харчишиної О.В. [21], Мельничук О.І. [22]. Разом з тим, дослідники не враховують особливості сучасного стану розвитку економіки України, наш менталітет та специфіку аграрного виробництва. Отже, важливість даного питання для забезпечення ефективного функціонування аграрних підприємств зумовлює актуальність теми даного дослідження і викликає науковий та практичний інтерес.

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних аспектів формування організаційної культури підприємств та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо її розвитку в контексті реалізації стратегії сучасних сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організаційна культура - це комплекс матеріальних і духовних цінностей, моделей поведінки, які виникають в окремій організації відповідно до її внутрішніх і зовнішніх складових, відповідають стратегії, цілям і мотивам діяльності, а також поділяються більшістю членів організації.

Організаційна культура виступає одним із потужних важелів підвищення ефективності господарської діяльності сільськогосподарського підприємства. Сформувавши дієву організаційну культуру, підприємство буде своєю внутрішню та зовнішню політику таким чином, щоб вчасно і ефективно

відповідати на зміни середовища функціонування, забезпечувати собі високий рівень конкурентоспроможності та лідерські позиції на ринку.

Пятницька Г.Т. [23, с. 269] виділяє такі найбільш важливі елементи організаційної культури, що впливають на реалізацію стратегій на підприємстві: створення єдиної, зрозумілої на всіх рівнях управління стратегічної термінології; створення чіткого безболісного механізму регулярної зміни структури для управління стратегічним проектами, механізму наділення владою і позбавлення цих прав, закріплення певного статусу за окремими працівниками; розробка оцінок стратегічної поведінки працівників; формування організаційної культури, що відповідає місії підприємства через формалізовані положення про сенс його існування, його філософію; формування чесності і порядності у розв'язанні конфліктних ситуацій, у дотриманні законодавства, відносинах із клієнтами і всіма стейкхолдерами, отриманні та використанні інформації тощо; навчання персоналу порядності і справедливості в управлінні цінами, контрактами, рахунками тощо.

Тип організаційної культури пов'язаний з формуванням стратегічної поведінки на підприємстві. Стратегічна поведінка - це поведінка юридичної або фізичної особи, яку вона обирає для себе як реакцію на вплив зовнішніх і внутрішніх факторів середовища. Стратегічна поведінка є проявом стратегічного мислення, що знаходить вираження у механізмах розробки та реалізації стратегій [23, с. 269].

Стратегії аграрних підприємств мають змінюватись в залежності від тих умов, які складаються в зовнішньому середовищі. В свою чергу такі обставини вимагають постійного оновлення існуючої організаційної культури. Однак ці зміни на практиці внести дуже складно, адже необхідно забезпечити сумісність положень нової стратегії із тими нормами та цінностями, що сформувалися в підприємстві.

Важливо оцінювати вплив реалізації розроблених положень нової стратегії на організаційну культуру підприємства, і приймати рішення про їхню доцільність, оскільки є ризик того, що пропоновані зміни можуть призвести до гірших наслідків, ніж необхідність коригування стратегії чи взагалі пошук нових альтернатив розвитку.

Максимальна ефективність реалізації стратегії залежить від того чи стратегічні цілі та організаційна культура базуються на однакових цінностях і нормах поведінки. Якщо така умова забезпечується, то працівники не відчуватимуть опору в процесі досягнення стратегічних цілей. Узгоджені між собою стратегія та організаційна культура дозволяють працівникам правильно сприймати та досягати поставлених цілей, адже забезпечують адекватне трактування завдань та прийняття вдалих рішень.

Поглиблені дослідження здійснювались за матеріалами сільськогосподарського виробничого кооперативу «Родина» Білгород-Дністровського району Одеської області, яке є великим багатогалузевим сільськогосподарським підприємством, що інтенсивно розвивається, оновлюючи техніку, нарощуючи земельний банк, впроваджуючи у виробництво нові види

продукції рослинництва і тваринництва. СВК «Родина» спеціалізується на вирощуванні зернових і технічних культур у рослинництві і розширює свої виробничі потужності у тваринництві. Прибутковість господарської діяльності суттєво залежить від погодних умов.

Сільськогосподарський виробничий кооператив «Родина» зареєстрований 27 березня 2000 року як юридична особа і правонаступник колективного сільськогосподарського підприємства «Родина». Адреса офісу: 68232, Одеська область, Саратський район, село Плахтіївка, вулиця Сонячна, будинок 126 [24].

За організаційно-правовою формою господарювання дане підприємство є сільськогосподарським виробничим кооперативом, який здійснює свою діяльність керуючись такими нормативно-правовими актами як: Конституція України, Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Податковий кодекс України, Земельний кодекс України, Закони України «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію», інші законодавчі та нормативно-правові акти з питань кооперації, рішення установчих зборів.

Згідно статті 1 ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію», від 21.07.2009 №819-IX: «сільськогосподарський кооператив – це юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції і добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб» [25].

Проаналізувавши документацію СВК «Родина» нами встановлено, що його організаційна культура не сформована системно, недостатньо розвинена та поширена у всіх підрозділах, приймається не всіма співробітниками. Цим питанням не приділяється достатньо уваги, про що свідчить відсутність розроблених основ організаційної культури, а саме кодексу ділової етики кооперативу.

Кодекс ділової етики - це збірник правил, що описує ті моделі поведінки й єдині стандарти відносин та спільної діяльності, які вітаються в організації. Від допомагає розставити пріоритети, визначити «правила гри» для всіх співробітників підприємства, встановлює регламенти робочих процесів, містить моделі поведінки в різних ситуаціях, сприяє створенню унікальної організаційної культури.

Формування єдиної організаційної філософії господарювання, спрямованої на згуртування колективу, через дотримання загальних принципів ведення підприємницької діяльності, використання єдиних підходів до управління, керівництво єдиними загальними правилами поведінки в організації, покликане забезпечити ефективну взаємодію між структурними підрозділами підприємства, спрямувати зусилля всіх його працівників на досягнення спільної мети.

Використання методу поелементної якісної оцінки для діагностики організаційної культури підприємства передбачає аналіз таких її складових як: історія розвитку та досягнення; місія, цілі та завдання, логотип, девіз, цінності і принципи, кодекс та етика, традиції, кадрова політика, система мотивації, соціально-психологічна культура (табл. 1).

Таблиця 1.

**Результати поелементної оцінки організаційної
культури СВК «Родина»**

Назва елементу	Характеристика елементу
1. Історія розвитку та досягнення	Майстерність
2. Місія, цілі та завдання	Місія – «Виробляти якісну продукцію рослинництва і тваринництва для задоволення потреб споживачів, дбаючи про навколишнє середовище». Цілі: Підвищувати ефективність господарської діяльності, посилювати свої конкурентні позиції на ринку. Завдання:
3. Логотип	Немає
4. Девіз	«Якість та безпечність», «Розвиток та турбота», «Команда професіоналів»
5. Цінності та принципи:	Наші клієнти – наші друзі. Будується довготривала і взаємовигідна співпраця з діловими партнерами. Наші співробітники – це не тільки невід’ємна частина бізнес-процесу, але й члени великої дружної родини професіоналів. Досвід - ми щодня вдосконалюємо наші знання та закладаємо фундамент для подальшого розвитку. 4. Постійний рух вперед – це сила та інструмент розвитку нашого багатолітнього успішного бізнесу» Уважне ставлення до потреб наших клієнтів. Відповідальність та надійність. Командна робота. Постійне вдосконалення та розвиток.
	Продовження таблиці 1
6. Кодекс та етика	Немає затвердженого Кодексу етики. Є лише правила поведінки для працівників, які базуються на принципі взаємної поваги, коректності, етичних норма та норм законодавства.
7. Традиції	Обов'язково відзначаються такі свята, як Новий рік, 6 грудня, 8 березня, День козацтва, День народження кооперативу. Обов'язково відзначається День молоді. Організація приділяє особливу увагу здоровому способу життя. Це масове відвідування спортивних і розважальних заходів.
8. Кадрова політика	Стратегічною метою кадрової політики СВК «Родина» є забезпечення оптимального співвідношення відсотків оновлення і збереження чисельності та якості персоналу відповідно до потреб кооперативу, вимог чинного законодавства та станом ринку праці. Основна вимога до працівників - високий рівень професіоналізму, що підтримується наявністю спеціалізованої освіти.
9. Система мотивації	Застосовують економічні, соціальні і адміністративні методи мотивації. Найбільш розвиненою є економічна мотивація через заробітну плату. Передбачено: періодичне підвищення рівня заробітної плати; порядок розрахунку заробітної плати працівникам; методи оцінки і обліку трудового внеску працівника в загальні результати роботи підприємства.
10. Соціально-психологічна культура визначає стан міжособистісних відносин в організації.	В СВК «Родина» керівник дотримується демократичного стилю управління, спілкується з підлеглими конструктивно. Працівники завжди можуть висловити свою точку зору, мають право на помилки, хоча це вважається, як протилежний крок до розвитку

Джерело: Розроблено автором за матеріалами СВК «Родина»

За допомогою асоціативного методу було з'ясовано, які слова співвідносяться у співробітників з кооперативом в якому вони працюють. Результати представлені у вигляді хмари слів (див. рис. 1).

ДОВІРА успіх
сім'я КОМАНДА молодість
колектив РЕПУТАЦІЯ безпека
ПРОФЕСІОНАЛІЗМ хлібороби
продуктивність унікальність інновації
амбіційність ПІДТРИМКА
БІЗНЕС амбіції перспективи
виробництво ЯКІСТЬ
традиції

Рис. 1. Асоціації працівників з СВК «Родина»

Джерело: Розроблено автором на основі [26]

СВК «Родина» асоціюється у всіх управлінських працівників з позитивної сторони і сприймають кооператив як «сім'ю» та як «команду хліборобів-професіоналів» відданих своїй справі, для яких якість виробленої продукції та наданих послуг стоїть на першому місці і є основою їхнього сприйняття себе на робочому місці, незважаючи на те, що часто їм доводиться працювати в складних погодних умовах, понаднормово, аби виконати все вчасно і щоб не підвести один одного.

Відносини між керівником та підлеглими є важливою складовою організаційної культури. Як правило, керівник виступає в ролі наставника або вчителя. Його участь в робочому процесі, прийнята модель поведінки в колективі, бажання пояснити і навчити впливає на сприйняття працівниками різноманітних необхідних організаційних змін. В СВК «Родина» голова правління дотримується переважно демократичних принципів управління, але за потреби, коли потрібно діяти швидко і рішуче, проявляється авторитаризм, адже саме він несе відповідальність за долю кооперативу.

Сприятливий психологічний клімат в колективі є важливою складовою організації культури підприємства, адже стосунки з колегами впливають на особистісний розвиток кожного працівника та їхнє професійне зростання саме в складі цієї команди в межах цієї організації. Використовуючи асоціативний метод ми представили ставлення працівників СВК «Родина» до свого колективу через хмару слів (рис. 2).

атмосфера
інтереси ПІДТРИМКА
ЗГУРТОВАНІСТЬ зростання
оптимізм ДРУЖБА
комфорт ВЗАЄМОДІЯ сім'я
РОЗУМІННЯ схожість
взаєморозуміння ГУМОР

Рис. 2. Асоціації працівників з колективом СВК «Родина»

Джерело: Розроблено автором на основі [26]

Особливе місце в середині СВК «Родина» належить підтримці, дружбі, згуртованості, взаємодії, розумінню, гумору, які допомагають працівникам досягати поставлених організаційних цілей.

Організаційна культура знаходить своє відображення у традиціях, що притаманні підприємству. В СВК «Родина» існує декілька традицій – таблиця 2.

Таблиця 2.

Діючі традиції в СВК «Родина»

Назва традиції	Значення традиції
1. На початку робочого дня читання та обговорення гороскопів на трьох різних інтернет-порталах	Створює позитивний настрій, налаштовує на роботу
2. Святкування колективом підрозділу днів народження працівників	Спілкування в неформальній обстановці допомагає згуртувати колектив, здружитись людям з їхніми захопленнями та хобі
3. Організація корпоративних свят з активними видами відпочинку шокварталу (різні активні ігри)	Сприяє набуттю нових навичок в розвитку міжособистісних комунікацій, виявленню спільних інтересів, розвиває дух співробітництва

Джерело: Розроблено автором за матеріалами СВК «Родина»

Усі традиції сприймаються колективом позитивно. Дружні стосунки в межах колективу допомагають кращому виконанню завдань, підтримці колег, коли ті мають складнощі, підвищують ефективність професійної діяльності, адже люди дорожать один одним і бояться зробити боляче своїм друзям. А це при відповідальному ставленні до роботи та сприйнятті таких цінностей кооперативу як якість та репутація, дозволяє сформувати потужну команду професіоналів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розробляючи стратегію, керівництву слід враховувати ті основні цінності та традиції, які склалися в трудовому колективі та розуміти який вплив може здійснити сформована організаційна культура на те чи буде прийнята і реалізована нова стратегія працівниками підприємства.

Отримана в результаті досліджень інформація про існуючу організаційну культуру СВК «Родина», дозволяє зрозуміти які цінності поділяють працівники даного підприємства, які традиції їх мотивують до продуктивної роботи, що їх згуртовує та стимулює до особистісного розвитку, до роботи в команді, до відповідального ставлення та ін. А це в свою чергу дає підстави для прийняття ефективних рішень, корегування визначених стратегічних альтернатив, здійснення необхідних організаційних змін.

Подальші дослідження будуть націлені на вирішення проблем в процесі використання інструментарію стратегічного менеджменту для визначення та обґрунтування довгострокових перспектив розвитку аграрних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Cameron, K. S., & Quinn, R. E. Diagnosing and changing organizational culture: based on the competing values framework: Addison-Wesley Publishing. 1999.

2. Charles W. L. Hill, Gareth R. Jones. Strategic Management. Houghton Mifflin College Division, 2001. 512 p.
3. Cooke R.A. Lafferty J.C. Level V: Organizational Culture Inventory (Form I). Human Synergistics, 1983.
4. Denison Daniel R., Haaland S., Goelzer P. Corporate Culture and Organizational Effectiveness: Is Asia Different from the Rest of the World? Organizational Dynamics. 2004. pp. 98-109.
5. Heracleous, L. Marshak R. J., Conceptualizing Organizational Discourse as Situated Symbolic Action/ Human Relations. 2004. Vol. 57 (10). pp. 1285-1312.
6. Hofstede G. Cultures and Organizations, Software of the Mind URL: <http://www.geert-hofstede.com>.
7. Hofstede G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organisations Across Nations. 2-nd ed. Thousand Oaks, CA : Sage, 2001. 596 p.
8. Schein, E.H. The corporate culture survival guide. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 1999.
9. Smircich L. Concept of Culture and Organizational Analysis. Administrative Science Quaterly. 1983. №28. pp. 339-358.
10. Білоусько Т. Ю. Формування організаційної культури як чинника конкурентних переваг. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки*. 2013. № 11. С. 95-102.
11. Гавкалова Н.Л., Маркова Н.С. Оцінка рівня організаційної культури підприємства. *Ефективність державного управління : зб. наук. праць / за ред. А.О. Чемериса*. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2006. Вип. 10. С. 49-58.
12. Головченко Н.З., Калініченко Т.І. Національні організаційні культури: адаптація зарубіжного досвіду. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2010. № 1. С.72-76.
13. Жежер К.Л. Основні підходи та методики діагностики корпоративної культури сучасного підприємства. *Молодий вчений*. 2015. №11 (26). С. 61-64.
14. Захарчин Г.М. Організаційна культура як мотиваційний фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства. URL: http://www.nbu.gov.ua/Articles/Kultnar/knp115t2/knp115t2_92-95.pdf
15. Захарчин Г.М. Формування і розвиток організаційної культури машинобудівних підприємств: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.04. "Львів. політехніка", нац. ун-т. Л., 2010. 40 с.
16. Зінов'єв Ф.В., Брустінов Д.В., Пижинський Я.І. Сутність і складові організаційної культури підприємства. *Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво*. 2010. Вип. 3. С. 46-50.
17. Компанієць В.В., Польова В.В. Вплив організаційної культури на розвиток підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 39. С. 236-239.
18. Корпоративна культура: Навч. посіб./ Г. Л. Хаєт, О. Л. Єськов, Л. Г. Хаєт та інш./ За заг. ред. Г.Л. Хаєта. Київ: Центр навч. літератури, 2003. 403 с.

19. Кошельник В. М. Сутність та значення організаційної культури у системі управління підприємством в умовах транзитивної економіки. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2011. Вип. 3 (43). С. 263-269. URL: <http://www.nbu.gov.ua>.

20. Кравченко В.О., Никифорова В.Г. Оцінка впливу організаційної культури на ефективність та конкурентоспроможність підприємства. *Бізнес Інформ*. 2012. № 10. С. 260-263.

21. Харчишина О. В. Концепція організаційної культури підприємств: ретроспективний аналіз та перспективи практичного застосування. *Вісник Державного агроєкологічного університету*. 2007. №2. С. 202-208.

22. Мельничук О.І., Лопотан Л.В., Гінгін Л.П. Механізми реалізації організаційної культури у виноградарських підприємствах. *Аграрний вісник Причорномор'я*. Одеса. 2016. Випуск 69. С. 46-52.

23. П'ятницька Г.Т., Лукашова Л.В., Ракша Н.В. Стратегічне управління: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.; за ред. П'ятницької Г.Т. К.: Київ. Нац. Торг-екон. Ун-т, 2013. 408 с.

24. Твій контроль. Електронний ресурс. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/03766116/

25. ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію», від 21.07.2009 №819-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#n2>

26. Наукова робота на тему: «Організаційна культура як чинник професійного зростання особистості». URL: https://www.znu.edu.ua/faculty/fsu/nauk/rob2020/organ_zats_jna_kul_tura.pdf

References:

1. Cameron, K. S., Quinn, R. E. (1999). Diagnosing and changing organizational culture: based on the competing values framework: Addison-Wesley Publishing.

2. Charles W. L. Hill, Gareth R. Jones (2001) Strategic Management. Houghton Mifflin College Division, 512.

3. Cooke R.A. Lafferty J.C. (1983) Level V: Organizational Culture Inventory (Form I): Human Synergistics.

4. Denison Daniel R., Haaland S., Goelzer P. (2004) Corporate Culture and Organizational Effectiveness: Is Asia Different from the Rest of the World? *Organizational Dynamics*. 98-109.

5. Heracleous, L. Marshak R. J. (2004) Conceptualizing Organizational Discourse as Situated Symbolic Action/ Human Relations. 57 (10). 1285-1312.

6. Hofstede G. Cultures and Organizations, Software of the Mind URL: <http://www.geert-hofstede.com>.

7. Hofstede G. (2001) Culture's Consequences : Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organisations Across Nations. 2-nd ed. Thousand Oaks, CA : Sage. 596.

8. Schein E.H. (1999) The corporate culture survival guide. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

9. Smircich L. (1983) Concept of Culture and Organizational Analysis. *Administrative Science Quarterly*. 28. 339-358.
10. Bilousko T. Yu. (2013) Formuvannia orhanizatsiinoi kultury yak chynnyka konkurentnykh perevah. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu im. V. V. Dokuchaieva. Ekonomichni nauky*. 11. 95-102. [in Ukrainian].
11. Havkalova N.L., Markova N.S. (2006) Otsinka rivnia orhanizatsiinoi kultury pidpriemstva. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*. Lviv : LRIDU NADU. 10, 49-58. [in Ukrainian].
12. Holovchenko N.Z., Kalinichenko T.I. (2010) Natsionalni orhanizatsiini kultury: adaptatsiia zarubizhnoho dosvidu. *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*. 1. 72-76. [in Ukrainian].
13. Zhezher K.L. (2015) Osnovni pidkhody ta metodyky diahnostyky korporativnoi kultury suchasnoho pidpriemstva. *Molodyi vchenyi*. 11 (26). 61-64. [in Ukrainian].
14. Zakharchyn H.M. Orhanizatsiina kultura yak motyvatsiinyi faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/Articles/Kultnar/knp115t2/knp115t2_92-95.pdf. [in Ukrainian].
15. Zakharchyn H.M. (2010) Formuvannia i rozvytok orhanizatsiinoi kultury mashynobudivnykh pidpriemstv: avtoref. dys. kand. ekon. nauk : 08.00.04. "Lviv. politekhnika", nats. un-t. L. 40. [in Ukrainian].
16. Zinoviev F.V., Brustinov D.V., Pyzhynskyi Ya.I. (2010) Sutnist i skladovi orhanizatsiinoi kultury pidpriemstva. *Derzhava ta rehiony. Ser. Ekonomika ta pidpriemnytstvo*. 3. 46-50. [in Ukrainian].
17. Kompaniets V.V., Polova V.V. (2012) Vplyv orhanizatsiinoi kultury na rozvytok pidpriemstva. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. 39. 236-239. [in Ukrainian].
18. Khalet H. L., Yeskov O. L., Khalet L. H. (2003) Korporativna kultura: Navch. Posib. Za zah. red. H.L. Khaleta. Kyiv: Tsentr navch. literatury, 403. [in Ukrainian].
19. Koshelnyk V. M. (2011) Sutnist ta znachennia orhanizatsiinoi kultury u systemi upravlinnia pidpriemstvom v umovakh tranzytyvnoi ekonomiky. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu*. 3 (43). 263-269. URL: <http://www.nbu.gov.ua/> [in Ukrainian].
20. Kravchenko V.O., Nykyforenko V.H. (2012) Otsinka vplyvu orhanizatsiinoi kultury na efektyvnist ta konkurentospromozhnist pidpriemstva. *Biznes Inform*. 10. 260-263. [in Ukrainian].
21. Kharchyshyna O. V. (2007) Kontseptsii orhanizatsiinoi kultury pidpriemstv: retrospektyvnyi analiz ta perspektyvy praktychnoho zastosuvannia. *Visnyk Derzhavnoho ahroekolohichnoho universytetu*. 2. 202-208. [in Ukrainian].
22. Melnychuk O.I., Lopotan L.V., Gingin L.P. (2016) Mekhanizmy realizatsii orhanizatsiinoi kultury u vynohradskykh pidpriemstvakh. *Ahrarnyi visnyk Prychornomoria*. Odesa. Vypusk 69. C. 45-62. [in Ukrainian].

23. Piatnytska H.T., Lukashova L.V., Raksha N.V. (2013) Stratehichne upravlinnia: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl.; za red. Piatnytskoi H.T. K.: Kyiv. Nats. Torh-ekon. Un-t. 408. [in Ukrainian].

24. Tvii kontrol. Elektronnyi resurs. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/03766116/ [in Ukrainian].

25. ZU «Pro silskohospodarsku kooperatsiiu», vid 21.07.2009 №819-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#n2> [in Ukrainian].

26. Naukova robota na temu: «Orhanizatsiina kultura yak chynnyk profesiinoho zrostannia osobystosti». URL: https://www.znu.edu.ua/faculty/fsu/nauk/rob2020/organ_zats_jna_kul_tura.pdf [in Ukrainian].

УДК 336.74:004.738.5

DOI: <https://doi.org/10.37000/ebbsl.2023.04.06>

Найда Андрій Васильович,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-6371-1382
andrew.od2017@gmail.com

Замлинська Ольга Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0001-6701-7198
olgazamlynska@gmail.com

Підопригора Марія Сергіївна,
здобувач освітнього ступеня «Магістр»,
спеціальності 071 «Облік і оподаткування»
Одеського державного аграрного університету
mashapidoprygora@gmail.com

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИПТОБАНКІНГУ В УКРАЇНІ

Анотація

У статті розкриваються питання стосовно перспектив розвитку криптобанкінгу в Україні. Обґрунтовано необхідність створення криптобанків для формування безпечних та зручних криптовалютних транзакцій, легалізації криптовалютних доходів, регулювання крипторинку та збільшення податкових надходжень в бюджет країни.

Узагальнено важливі аспекти стосовно розвитку ринку криптовалют в Україні, включаючи зростання популярності криптоактивів серед населення, необхідність створення криптобанку для полегшення криптовалютних операцій та регулювання цього ринку, проблеми легалізації криптовалютних доходів та їхнього оподаткування, а також економічні наслідки відсутності адекватного регулювання крипторинку, що призводить до втрати потенційних податкових надходжень для державного бюджету. Аналіз кейсів іноземних криптобанків дозволив ідентифікувати ключові технології, які використовуються в цьому сегменті, такі як криптовалюти, блокчейн-технології та фінтех-рішення, і висновки про можливість їх успішного застосування в Україні з метою розвитку криптобанків та криптовалютного ринку, підкреслюючи, що важливими передумовами такого розвитку є введення відповідного законодавства та регуляторних норм для забезпечення безпеки та захисту інтересів користувачів.

Ключові слова: *криптобанк, криптовалюти, блокчейн, легалізація доходів, регулювання ринку, фінтех-рішення, розумні контракти, децентралізовані фінанси.*

UDC 336.74:004.738.5

Naida Andrii V.,
PhD in Economics,

Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-6371-1382
andrew.od2017@gmail.com

Zamlynska Olga V.
Ph.D in Economics, Associate Professor,
Odessa State Agrarian University, Odesa, Ukraine
ORCID 0000-0001-6701-7198
olgazamlynska@gmail.com

Pidopryhora Mariia S.,
holder of the Master's degree
specialty 071 «Accounting and taxation»
Odessa State Agrarian University
mariapidopryhora@gmail.com

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF CRYPTOBANKING IN UKRAINE

Abstract

The purpose of the article is to identify the problems and justify the prospects for the development of cryptobanking in Ukraine to increase investment activity, attract capital, raise the standard of living, tax digital assets and improve economic development.

***Scientific novelty.** The question regarding the prospects for the development of cryptobanking in Ukraine has been revealed. The need to create cryptobanks for the formation of safe and convenient cryptocurrency transactions, the legalization of cryptocurrency income, the regulation of the cryptomarket and the increase of tax revenues for the country's budget is substantiated.*

Important aspects related to the development of the cryptocurrency market in Ukraine are summarized, including the growing popularity of cryptoassets among the population, the need to create a cryptobank to facilitate cryptocurrency operations and regulate this market, the problems of legalizing cryptocurrency income and their taxation, as well as the economic consequences of the lack of adequate regulation of the cryptomarket, which leads to the loss potential tax revenues for the state budget. The analysis of the cases of foreign cryptobanks made it possible to identify the key technologies used in this segment, such as cryptocurrencies, blockchain technologies and fintech solutions, and conclusions about the possibility of their successful application in Ukraine for the purpose of developing cryptobanks and the cryptocurrency market, emphasizing that the important prerequisites for such development is the introduction of appropriate legislation and regulatory norms to ensure safety and protect the interests of users.

***Conclusions.** The analysis of the experience of foreign companies made it possible to consider the main technologies used by cryptobanks in their activities, and to draw conclusions about the possibilities of their implementation in Ukraine. In particular, it was found that most foreign cryptobanks actively use cryptocurrencies and blockchain technologies to carry out transactions with digital assets, ensure data protection and speed up transactions. In addition, they integrate fintech solutions such as payment systems, mobile applications, online banking and much more into their operations. In the domestic context, the introduction of such technologies can be an important step in the development of cryptobanks and the general cryptocurrency market. However, in order to ensure the safety and protection of the interests of users, it is necessary to establish relevant normative acts and regulatory requirements.*

Keywords: *cryptobank, cryptocurrencies, blockchain, legalization of income, market regulation, fintech solutions, smart contracts, decentralized finance.*

Вступ. На сьогодні в економічній сфері України, як і в інших країнах світу, спостерігається зростання інтересу до криптовалют та інших цифрових активів як альтернативного засобу накопичення та інвестування капіталу. Новітні досягнення у галузі інформаційних технологій та фінансових облікових систем сприяють створенню нових форм економічних відносин та підходів до фінансової діяльності, в тому числі розвитку криптобанків. У цьому контексті, ця стаття має на меті обґрунтування необхідності та важливості створення криптобанку в Україні, а також аналізу можливих позитивних та негативних впливів цього інноваційного кроку на економіку країни. Розглядаючи кейси іноземних компаній-криптобанків, було досліджено основні технологічні аспекти їх функціонування, враховуючи використання криптовалют, блокчейну, фінтех-рішень, штучного інтелекту та інших інноваційних інструментів, що відкривають нові перспективи для сталого розвитку.

Мета статті полягає визначені проблем та обґрунтуванні перспектив розвитку криптобанкінгу в Україні для підвищення інвестиційної активності, залучення капіталу, підвищення рівня життя, оподаткування цифрових активів та покращення економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна, яка очолює світовий рейтинг володіння криптовалютами, стикається з проблемою нелегалізованих доходів у цьому секторі через відсутність відповідного законодавства та банківської інфраструктури для операцій з криптовалютами. Така ситуація веде до фінансових втрат держави та обмежує можливості користувачів з правильного декларування та оподаткування цих доходів. В цьому контексті створення криптобанку стає насущною необхідністю для вирішення цих економічних та фінансових викликів.

Криптобанк - це фінансова установа, що спеціалізована на обслуговуванні криптовалютних активів, надаючи послуги зі зберігання, обміну, купівлі та продажу криптовалют. Наразі такі установи функціонують у багатьох економічно розвинених країнах, включаючи США, Швейцарію, Німеччину та інші. Україна поки не має повноправних криптобанків із банківською ліцензією, але деякі компанії надають фінансові послуги у сфері криптовалют, такі як обробка платежів та обмін криптовалют на гривню та інші валюти.

Криптобанки відомі своєю можливістю надавати клієнтам різноманітні види рахунків, такі як біткоїн-рахунки, ефіріум-рахунки та інші. Вони також пропонують послуги зі зберігання криптовалют у холодних гаманцях, які відзначаються вищим рівнем безпеки порівняно з традиційними гарячими гаманцями. Крім цього, криптобанки надають інші фінансові послуги, включаючи надання кредитів під заставу криптовалют, розрахункові послуги та інвестиційні портфелі, побудовані на криптовалютних активах. Проте важливо відзначити, що на відміну від традиційних банків, криптобанки не забезпечені стандартною депозитною страховкою, що може створювати певний ризик для вкладників. Також існує загроза втрати криптовалют через хакерські атаки або

інші форми кіберзлочинності, тому важливо створювати надійні криптобанки, які мають високий рівень захисту, безпеки та надійності.

Якщо криптобанк зможе запропонувати якісні послуги з обробки транзакцій, забезпечити високий рівень безпеки та захисту даних, то він може скористатися попитом серед користувачів криптовалют. Однак, варто зазначити, що успіх криптобанку буде залежати від багатьох факторів, таких як регулювання, конкуренція на ринку, технічна інфраструктура та інші.

Створення криптобанків в Україні буде мати свої переваги та недоліки, які представлені на рис. 1.

Слід відзначити, що регулювання криптобанків розрізняється в різних країнах. В Україні закони і регуляторні органи наразі не мають чіткої інструкції щодо регулювання потенційних криптобанків, але активно працюють над створенням відповідної правової основи. Зареєстрований законопроект №3637 "Про віртуальні активи" встановлює механізм правового регулювання віртуальних активів в Україні та може сприяти розвитку криптобанкінгу. Визнання криптовалюти окремим видом майна та її облік дозволять банкам легально проводити операції з криптовалютами, зменшуючи ризики та підвищуючи конкурентоспроможність. Однак, цей законопроект ще потребує подальшої роботи та прийняття з боку законодавців та інших зацікавлених сторін.

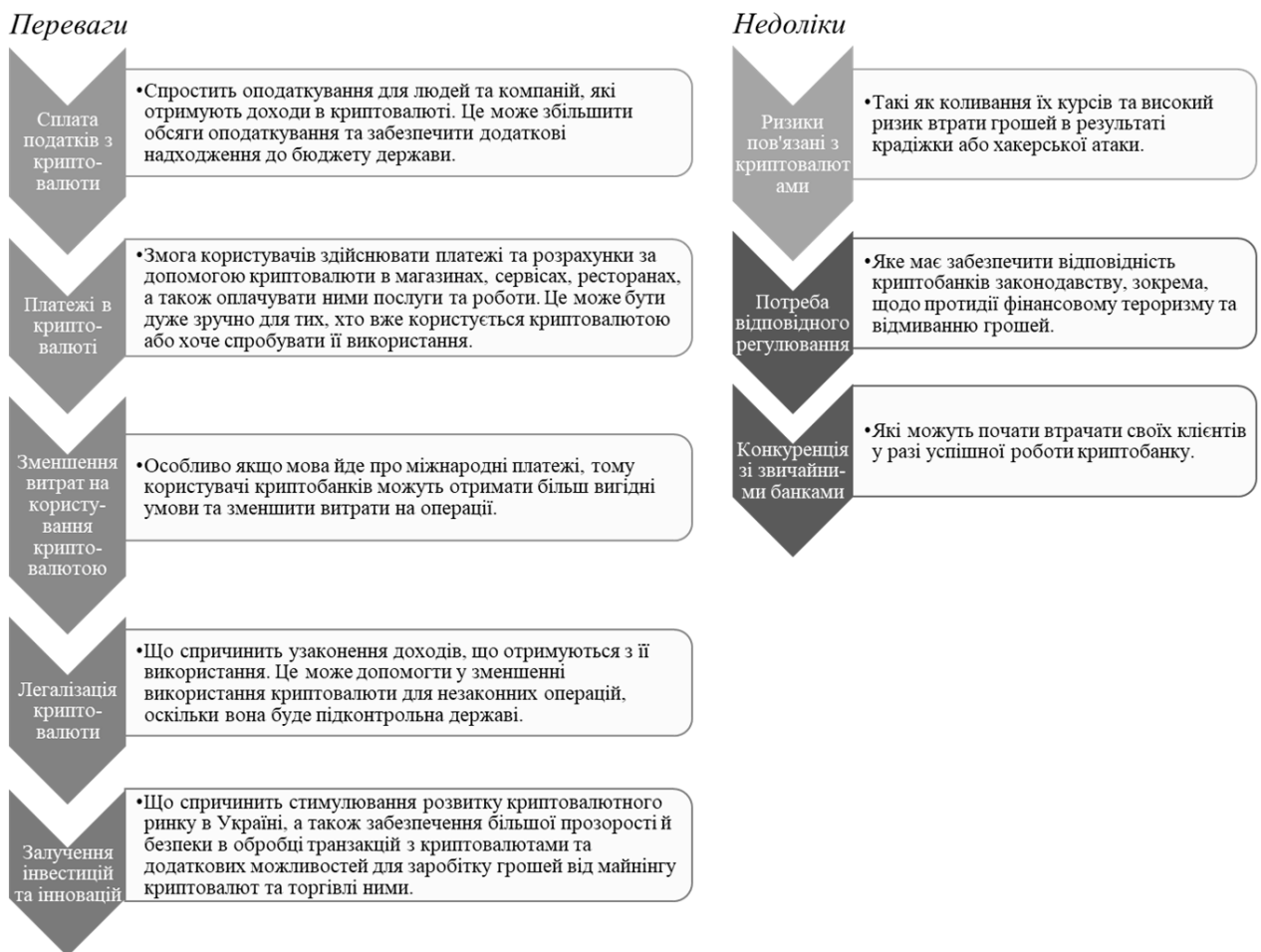

Рис. 1. Переваги та недоліки створення криптобанку в Україні
Джерело: Розроблено авторами

Для розвитку криптобанкінгу в Україні необхідно включити наступні елементи до правової бази:

- визначення криптовалют та їх статусу: необхідно чітко зафіксувати, що таке криптовалюти та який статус вони мають в Україні: як майно, цифрове право або інше;
- регулювання діяльності криптобанків: у законодавстві повинні бути визначені вимоги до реєстрації криптобанків та їх діяльності, включаючи вимоги до капіталу, обов'язкової страховки, організації управління ризиками та інші.
- захист прав споживачів: важливим елементом правової бази є захист прав споживачів, що користуються послугами криптобанків. це може включати вимоги щодо надання інформації про ризики та обмеження, пов'язані з використанням криптовалют, а також механізми захисту прав споживачів у разі порушення правил діяльності криптобанку;
- контроль та нагляд: правова база повинна передбачати механізми контролю та нагляду за діяльністю криптобанків з метою забезпечення виконання встановлених вимог та захисту прав споживачів.

Розвиток правової бази має бути відкритим і прозорим процесом, що включає участь експертів із різних галузей, включаючи бізнес, фінанси, право і технології, для обговорення та формулювання рекомендацій щодо вдосконалення цієї бази. Необхідно створити ефективний механізм впровадження цієї правової бази через створення відповідних державних органів, які відповідатимуть за реєстрацію криптобанків, видачу ліцензій та нагляд за їх діяльністю.

Успіх розвитку криптобанкінгу в Україні залежатиме від ефективності правової бази та її спроможності сприяти балансу між захистом прав споживачів та підтримкою росту криптобанкінгу. Співпраця з міжнародними організаціями та іншими країнами, які розвивають криптобанкінг, також важлива для узгодження регуляторного середовища та стандартів. Поява першого криптобанку в Україні може позитивно вплинути на економіку країни через поліпшення фінансової мобільності, розвитку інновацій та підтримку криптовалютної економіки, зменшуючи тіньовий сектор та збільшуючи доходи бюджету.

Аналізуючи успішні закордонні криптобанки можна виокремити кілька аспектів, які можуть бути корисні для майбутнього українського криптобанку:

1. Криптобанк має забезпечити надання послуг, що відповідають найвищим стандартам безпеки та якості. Забезпечення високого рівня захисту персональних даних та фінансових активів клієнтів є важливим аспектом.
2. Для збільшення довіри до криптобанку ключовим є встановлення ефективної системи регулювання, яка гарантує надійність та прозорість фінансових операцій. Дотримання відповідних нормативів фінансових послуг та боротьба зі злочинами, такими як шахрайство та відмивання грошей, є важливими аспектами.
3. У криптобанку повинна бути доступна інтернет-платформа та мобільний додаток, що надають зручний та швидкий доступ до фінансових

послуг. Підтримка клієнтів повинна бути на високому рівні і забезпечувати якісне обслуговування.

Необхідно розробити належну стратегію розвитку криптобанку, ураховуючи ринкові тенденції та попит клієнтів на конкретні фінансові послуги. Розгляд можливості укладання партнерських угод з провідними фінансовими установами, що мають багаторічний досвід у сфері банківських операцій, також важливий.

Наприклад, швейцарські компанії-криптобанки можуть послужити ілюстрацією цих аспектів. SEBA Bank, один з провідних інноваційних криптобанків у Швейцарії, надає клієнтам можливість проводити транзакції з криптовалютами на рівні інституційних інвесторів. Sygnum Bank, який має ліцензію на проведення операцій з електронними грошима, дозволяє клієнтам інвестувати в структуровані фінансові продукти на основі криптовалют. Bitcoin Suisse, з багаторічним досвідом у сфері торгівлі криптовалютами, надає послуги зі зберігання, купівлі та продажу криптовалют як у Швейцарії, так і за її межами. Swissquote Bank, що має досвід в інвестуванні на фінансових ринках, надає клієнтам можливість торгувати криптовалютами на їхній онлайн-платформі.

Аналізуючи детальніше Bitcoin Suisse, слід зазначити, що цей банк є однією з провідних компаній в області криптовалют та блокчейн-технологій [4]. Компанія використовує різноманітні фінансові технології у своїй роботі, серед яких можна виділити наступні (рис. 2):

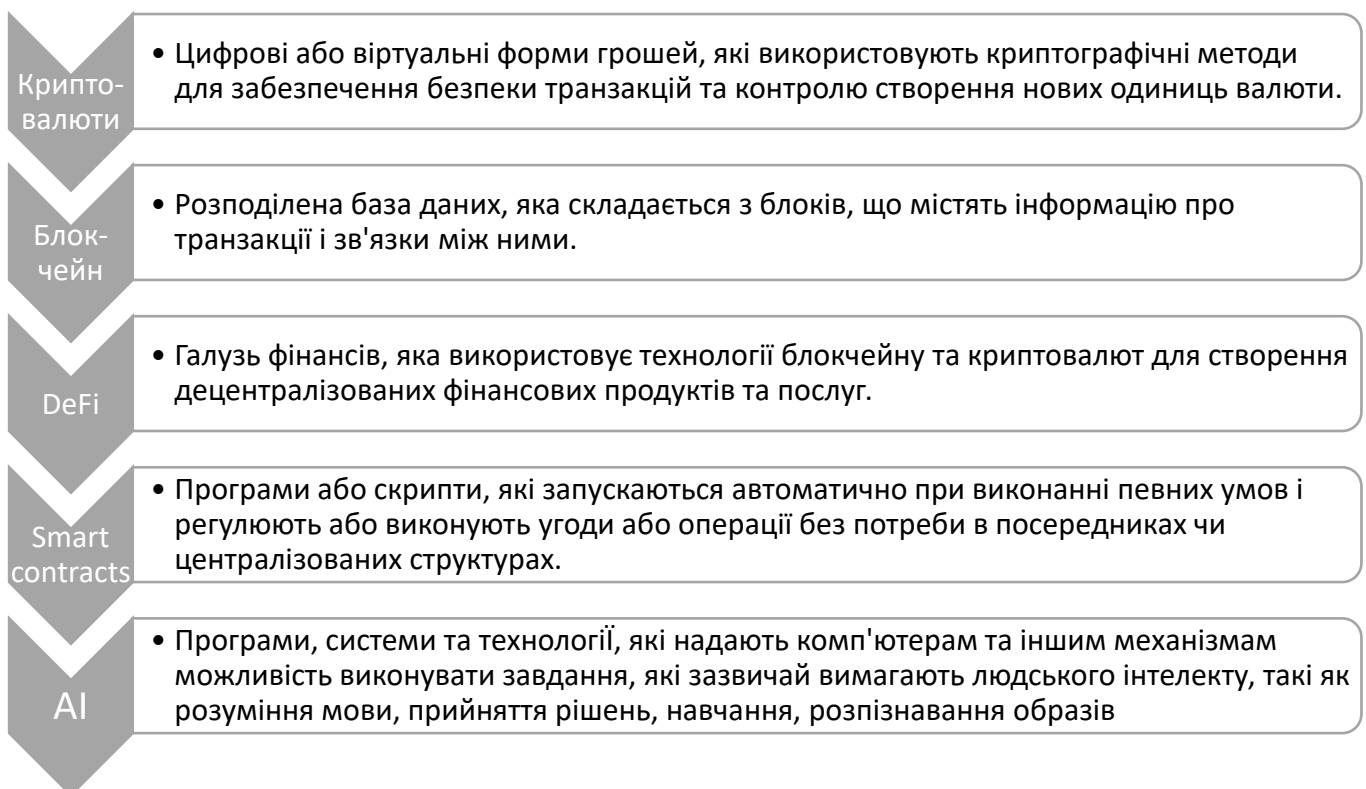

Рис. 2. Фінансові технології, що їх застосовують іноземні криптобанки

Джерело: Узагальнено авторами [4]

Криптовалюти: Bitcoin Suisse спеціалізується у наданні фінансових послуг щодо придбання, обміну та зберігання криптовалют. Її клієнти мають

можливість користуватися різноманітними криптовалютами, включаючи Bitcoin, Ethereum, Litecoin, Bitcoin Cash та інші.

Технологія блокчейну: Bitcoin Suisse застосовує блокчейн-технологію з метою гарантування кібербезпеки та прозорості в її функціонуванні. Компанія користується різними блокчейн-платформами, включаючи Ethereum.

Децентралізовані фінанси (DeFi): Це інноваційна фінансова парадигма, яка надає можливість надавати фінансові послуги без посередників, таких як банки та брокери. DeFi використовує блокчейн-технологію для створення розподілених додатків (DApps), які гарантують безпеку, прозорість та автоматизацію фінансових послуг. Ця технологія ґрунтується на принципі децентралізації, що передбачає відсутність центральної влади та контролю, дозволяючи кожному користувачеві брати участь в цій мережі. Це гарантує безпеку та усуває ризики, пов'язані з розкраданням особистих даних.

Однією з основних характеристик DeFi є використання смартконтрактів - програмних кодів, що автоматизують угоди, написані мовою програмування Solidity. Ці угоди можуть стосуватися різних фінансових послуг, таких як кредитування, обмін криптовалют, страхування ризиків та інших фінансових операцій. DeFi також використовує протоколи міжланцюгової комунікації (cross-chain communication protocols), які дозволяють різним блокчейнам взаємодіяти між собою та обмінюватися активами. Bitcoin Suisse співпрацює з DeFi-протоколами з метою надання послуг з управління криптовалютними активами та децентралізованого кредитування. Компанія також підтримує різні платформи DeFi, такі як Compound та Uniswap.

Смартконтракти Bitcoin Suisse використовує з метою автоматизації різних операцій, включаючи послуги зі зберігання та переказу криптовалют. Технологія смартконтрактів є ключовою інновацією у галузі блокчейн-технологій. Смартконтракти - це програми, що автоматично виконуються при виконанні певних умов. Вони відкривають широкі можливості для автоматизації процесів, зменшення витрат та підвищення продуктивності. Ідея полягає в тому, що програма автоматично виконує певні дії, коли визначені умови співпадають. Після цього програма зберігається в блокчейні та може бути запущена автоматично без участі посередників, таких як юристи або нотаріуси. Зазвичай смартконтракти ґрунтуються на принципах "якщо - то" та "тоді - це". Наприклад, "якщо клієнт виконує платіж, то система автоматично зараховує кошти на рахунок продавця". Або "якщо клієнт не повертає борг протягом визначеного терміну, то система автоматично списує кошти з рахунку клієнта". Технологія смартконтрактів має різноманітні застосування у різних сферах, включаючи фінанси, нерухомість, логістику та інші галузі. У фінансовому секторі смартконтракти можуть сприяти виконанню угод без участі посередників, зменшенню ризиків та підвищенню продуктивності.

Штучний інтелект (AI): Штучний інтелект використовується для аналізу великої кількості даних на ринку криптовалют та інших фінансових інструментах. Він може виявляти тенденції та виявляти корисну інформацію, яку можна використовувати для прийняття рішень щодо інвестицій та розробки

нових фінансових продуктів. Криптобанк використовує штучний інтелект для виявлення аномальної поведінки клієнтів, яка може вказувати на шахрайство або інші фінансові правопорушення. Також він може використовуватися для виявлення ризиків та прогнозування можливих проблем у фінансовому портфелі. Штучний інтелект також застосовується для покращення взаємодії з клієнтами та надання кращого обслуговування. Це передбачає використання чат-ботів, які можуть допомагати клієнтам із різними питаннями та проблемами, а також персоналізований підхід до кожного клієнта, з урахуванням їхніх унікальних потреб та вимог. Bitcoin Suisse використовує різні методи штучного інтелекту, включаючи машинне навчання та аналіз даних для аналізу ринкових тенденцій та прогнозування цін на криптовалюту.

Деякі з цих інновацій вже використовуються в традиційних українських банках, тому маємо всі підстави вважати, що вони успішно інтегруються у функціонування криптобанку.

Однією із глобальних проблем у цій сфері криптовалютних операцій є те, що переважна більшість доходів українців від утримання криптоактивів не оподатковується. У результаті проведених розрахунків було виявлено, що бюджет України річно недоотримує понад 959 мільйонів гривень податкових надходжень, а українці не можуть повноцінно користуватись своїми доходами з криптооперацій через відсутність юридичного підтвердження джерел формування капіталу (див. таблицю 1).

Таблиця 1.

Аналіз доходів українців від володіння криптоактивами у 2022 році

Показники	2022 р.
Податкові надходження, млрд. грн.	949,8
Капіталізація ринку криптовалют, млрд. грн.	42 124
Кількість українців, які володіють криптовалютою, осіб	6 000 000
Доходи українців у криптовалюті, млн. грн.	5 328
Недоотриманий ПДФО на доходи у криптовалюті (18 %), млн. грн.	959

Розраховано автором згідно даних [5, 6]

Заснування криптобанку в Україні сприятиме економічному розвитку та враховуватиме інтереси різних груп - звичайних громадян, підприємців та уряду (Рис. 3).

Криптобанк для українців надає зручний набір послуг:

- зберігання та конвертація криптовалютних активів, що забезпечується інноваційним мобільним додатком та криптокартами;
- можливість розміщення криптовалютних активів на депозит або отримання криптокредиту;
- інструмент для спрощеної процедури легалізації доходів, отриманих від утримання криптовалют, включаючи їх реєстрацію та обкладання податком;
- можливість страхування криптоактивів; а також підвищення загального рівня життя та фінансової стійкості.

Криптобанк для держави :

- зручний сервіс для зберігання, конвертації криптовалютних активів (що забезпечиться зручним мобільним додатком та криптокартами);
- можливість ставити криптовалютні активи на депозит, або брати в кредит;
- інструмент для спрощеної процедури легалізації доходів від володіння криптовалютами (тобто їх визнання та оподаткування);
- можливість страхування криптоактивів;
- підвищення платоспроможності та рівня життя населення;

Рис. 3. Обґрунтування доцільності створення криптобанку для держави, бізнесу та українців

Джерело: Розроблено автором

Криптобанк для бізнесу :

- можливість офіційно утримувати криптоактиви на балансі та обмінюватись з контрагентами.
- спрощення процедур обліку криптоактивів.
- залучення криптоінвестицій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз досвіду зарубіжних компаній дозволив розглянути основні технології, які

використовуються криптобанками у своїй діяльності, та зробити висновки щодо можливостей їх впровадження в Україні. Зокрема, виявлено, що більшість іноземних криптобанків активно використовують криптовалюти та технології блокчейну для здійснення операцій з цифровими активами, забезпечення захисту даних та прискорення транзакцій. Крім цього, вони інтегрують в свою діяльність фінтех-рішення, такі як платіжні системи, мобільні додатки, онлайн-банкінг і багато іншого. У вітчизняному контексті впровадження таких технологій може бути важливим кроком у розвитку криптобанків і загального криптовалютного ринку. Проте для забезпечення безпеки та захисту інтересів користувачів необхідно встановити відповідні нормативні акти та регуляторні вимоги.

Отже, імплементація досвіду іноземних криптобанків в Україні сприятиме розвитку криптовалютного ринку, стимулюванню інкубації стартапів, підвищенню інвестиційної привабливості та рівня життя, що може слугувати одним із елементів економічного зростання України.

Список використаних джерел:

1. Українці – перші у світі з володіння криптовалютою за версією Triple A. *УкрІнформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3326707-ukrainci-persi-u-sviti-z-volodinna-kriptovalutou-za-versieu-triple-a.html>. (дата звернення: 12.04.2023).
2. What Are Crypto Banks?. *Crypto Banks*. URL: <https://www.banks.com/investing/crypto-banks/>. (дата звернення: 17.02.2023).
3. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 05.05.2023).
4. *Bitcoin Suisse*. URL: <https://www.bitcoinsuisse.com/crypto-for-good>. (дата звернення: 12.04.2023).
5. Понад шість мільйонів українців володіють криптовалютами. Ось хто вони та скільки заробляють. *ITC.ua*. URL: <https://itc.ua/ua/partnerskij-proekt/ponad-shist-miljoniv-ukrayintsiv-volodiyut-kryptovalyutamy-os-hto-vony-ta-skilky-zaroblyayut/> (дата звернення: 05.05.2023).
6. Криптовалютний сервіс. URL: <https://coinmarketcap.com/> (дата звернення: 05.05.2023).

References:

1. Ukrainians - the First in the World in Cryptocurrency Ownership According to Triple A. *UkrInform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3326707-ukrainci-persi-u-sviti-z-volodinna-kriptovalutou-za-versieu-triple-a.html>. (Accessed: April 12, 2023).
2. What Are Crypto Banks?. *Crypto Banks*. URL: <https://www.banks.com/investing/crypto-banks/>. (Accessed: February 17, 2023).
3. About Virtual Assets: Law of Ukraine dated February 17, 2022, No. 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (Accessed: May 5, 2023).

4. Bitcoin Suisse. URL: <https://www.bitcoinsuisse.com/crypto-for-good>. (Accessed: April 12, 2023).
5. Over Six Million Ukrainians Own Cryptocurrencies. Who They Are and How Much They Earn. ITC.ua. URL: <https://itc.ua/ua/partnerskij-proekt/ponad-shist-miljoniv-ukrayintsiv-volodiyut-kryptovalyutamy-os-hto-vony-ta-skilky-zaroblyayut/> (Accessed: May 5, 2023).
6. Cryptocurrency Service. URL: <https://coinmarketcap.com/> (Accessed: May 5, 2023).

УДК 331.5:[005.963.1:378](045)

DOI: <https://doi.org/10.37000/ebbsl.2023.04.07>

Небога Тетяна Василівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства,
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-5025-7299
t.neboha@gmail.com

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РИНКУ ПРАЦІ ТА СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація

У статті проаналізовано ринок праці України та Одеської області в контексті його взаємозв'язку із системою підготовки кадрів закладами вищої освіти як необхідної умови забезпечення доцільності використання бюджетних коштів, спрямованих на фінансування здобуття вищої освіти відповідно регіональним потребам та умовам повоєнного економічного відновлення. Удосконалено підхід щодо структурного моніторингу контингенту абітурієнтів закладів вищої освіти на основі підтвердження наявності місць, що фінансуються із видатків державного бюджету, відповідними угодами із роботодавцями, зорієнтованими на забезпечення доцільності використання бюджетних коштів, спрямованих на фінансування здобуття вищої освіти відповідно регіональним потребам. Здійснено аналіз рейтингового списку закладів вищої освіти Південного регіону України, укладеного за оцінкою зайнятості та показником працевлаштування.

Ключові слова: ринок праці, зайняте населення, заклади вищої освіти, кадровий потенціал, роботодавці, фінансування здобуття вищої освіти, соціально-економічне повоєнне відновлення.

UDC 331.5:[005.963.1:378](045)

Neboha Tetiana V.,

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department
of Economic Theory and Enterprise Economics,
Odesa State Agrarian University,
ORCID 0000-0002-5025-7299
t.neboha@gmail.com

INTERRELATION OF THE LABOR MARKET AND SPECIALISTS TRAINING SYSTEMS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract

The purpose of this article is to analyze the labor market in Ukraine and the Odesa region, considering its interrelation with the system of specialists training by higher education institutions. This analysis is crucial to ensure the efficiency of utilizing budgetary funds directed towards higher education, aligning them with regional needs and post-war economic recovery conditions.

The scientific novelty of the research lies in refining the approach to structural monitoring of the contingent of university applicants. This is based on confirming the availability of positions

funded by the state budget through agreements with employers aimed at ensuring the efficiency of using budgetary funds for higher education in line with regional needs. The article presents a comprehensive analysis of the labor market in Ukraine and the Odesa region, highlighting its interconnection with the system of specialists training by higher education institutions in the context of meeting the requirements of Ukraine's economic recovery. An analysis of the ranking list of higher education institutions in the Southern region of Ukraine is conducted based on employment assessment and employment indicators.

Conclusions. *Based on the ranking of higher education institutions in the Southern region of Ukraine regarding the employment criterion of graduates who received education through state and regional orders, the article concludes that creating systemic conditions for meeting the needs of economic recovery, proportional workforce distribution, and balancing labor demand and supply is possible through the interaction of labor market functioning at both regional and state levels, along with the system of specialists training by higher education institutions. An approach to structural monitoring of the contingent of entrants to higher education institutions is proposed, based on confirmation of the availability of places financed from state budget expenditures, relevant agreements with employers, aimed at ensuring the expediency of using budget funds aimed at financing higher education in accordance with regional needs, taking into account indicators of quantity employed graduates of higher education institutions.*

Keywords: *labor market, employed population, higher education institutions, specialists potential, employers, funding for higher education, socio-economic post-war recovery.*

Вступ. Як зазначається у флагманській доповіді міжнародної організації праці (МОП) «Світова зайнятість та соціальні перспективи: тенденції 2023 р.», наразі виникає глобальне середовище високої та стійкої невизначеності, що негативно впливає на інвестиції у бізнес, особливо малий та середній, розмивання реальної заробітної плати, повернення працівників до неформальної зайнятості. Прогрес скорочення бідності, який було досягнуто у попередньому десятилітті, значною мірою сповільнився, а паритет рівня життя та якості праці порушується через уповільнення зростання показника продуктивності праці у всьому світі [1].

Збільшені процентні ставки зменшують інвестиції в бізнес і збільшують борговий тягар бізнесу, що ще більше пригнічує інвестиційний попит. До цього також додає нестабільність валютного курсу витрати в країнах, які стикаються з девальвацією валюти, як ціни на імпорتنі товари зростають. Ці умови створюють високу невизначеність, яка ще більше гальмує бізнес інвестиції та вплив на створення робочих місць. Нескоординоване посилення монетарної та фінансової політики триватиме й далі пригнічуючи глобальне економічне зростання і торгівлю, підвищуючи ризики фінансової та валютної нестабільності, особливо серед країн, фірм та компаній із великим боргом домашніх господарств.

Враховуючи ці наростаючі ускладнення економіко-політичного середовища, глобальні перспективи ринків праці стають все більш негативним з точки зору створення нових та якісних робочих місць. Своєю чергою, постає проблема у зменшенні розриву між системою закладів вищої освіти, яка задовольняє потреби економіки у кваліфікованих кадрах, та ринком праці. Зазначене актуалізує дослідження проблеми взаємодії ринку праці та системи підготовки кадрів закладами вищої освіти у відповідності до потреб економіки та повоєнного економічного відновлення в країні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку освітньої системи, у тому числі в умовах військового стану та повоєнного економічного відновлення, знаходять своє відображення в працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, Бойко М.М. [2] досліджує процеси взаємодії закладів вищої освіти і ринку праці та чинники, які впливають на працевлаштування випускників. Горошкова Л.А., Маслова О.В., Чорнобук Д.О. [3] розглядають питання необхідності трансформації системи професійно-технічної освіти, від якої, на думку авторів, будуть залежати процеси задоволення потреб ринку праці та ефективність повоєнного відновлення країни. Трансформацію ринку праці в умовах війни у контексті викликів та стратегії відтворення робочої сили деталізує у своїх дослідженнях Азьмук Н.А. [4]. Аблязова Н. Р. [5] у своїх дослідженнях приділяє увагу аналізу методичних підходів до оцінки збалансованості кількості випускників вищих навчальних закладів та потреб ринку праці й економіки.

Разом з тим, огляд останніх публікацій та досліджень показав, що потребує спеціального дослідження ринок праці в контексті його взаємозв'язку із системою підготовки кадрів закладами вищої освіти як необхідної умови забезпечення доцільності використання бюджетного фінансування вищої освіти.

Метою статті є аналіз ринку праці України та Одеської області в контексті його взаємозв'язку із системою підготовки кадрів закладами вищої освіти як необхідної умови забезпечення доцільності використання бюджетних коштів, спрямованих на фінансування здобуття вищої освіти відповідно регіональним потребам та умовам повоєнного економічного відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Глобальному огляді МОП «Монітор МОП про сферу праці» зазначається про те, що економічні та геополітичні кризи, які накладаються одна на одну, загрожують відновленню ринку праці в усьому світі. Серед таких загроз:

1) інфляція (особливо ріст цін на продукти харчування, предмети першої необхідності та енергоносії), зниження реальної заробітної плати та нерівність;

2) звуження простору для політики та великий борговий тягар у країнах, що розвиваються;

3) уповільнення економічного зростання у 2022 та 2023 роках (на 3,2 і 2,7 відсотки відповідно) і сукупного попиту, що зменшить попит на робочу силу [6].

Інфляція, яка вже зростала у 2021 році через пов'язані з COVID-19, збої в постачанні та зростання попиту по мірі скасування карантинних заходів, прискорилося через війну в Україні. У своєму звіті за жовтень 2022 року МВФ переглянув у бік підвищення свій прогноз щодо глобальних новин інфляція, яка, як очікується, сягне піку в 9,5 відсотка в 2022 році, з наступним падінням до 6,5 відсотка у 2023 році [6].

У відповідь на інфляцію центральні банки швидко і суттєво змінили свою монетарну політику підвищуючи свої облікові ставки. Але це, з іншого боку, призвело до ускладнення доступу до кредитних ресурсів для домогосподарств та підприємств, оскільки гроші стали «дорогими», що створило негативні екстерналії для країн, що розвиваються. Внаслідок вищих витрат і нижчих

податкових надходжень протягом пандемії у багатьох країнах коефіцієнт боргу зараз набагато вище, ніж до кризи. Зокрема, частка країн з низьким рівнем доходу у борговій скруті або з високим ризиком виникнення боргової скрути 56 відсотків у 2022 році порівняно з 49 відсотками у 2019 [6].

Поряд із посиленням монетарної політики (яке починається у червні 2021 року) та зростанням інфляції споживча впевненість знижується на деякий час; від початку України війни, довіра впала в багатьох країнах, досягаючи мінімумів, яких не бачили з часів глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. За даними МОП очікується погіршення ситуації на ринку робочої сили як наслідок зростання інфляції, падіння платоспроможного попиту, посилення монетарної політики, так і через війну в Україні. Зазначені економічні та геополітичні кризи, які посилюють одна одну та загрожують відновленню ринку праці в усьому світі, військове положення, відображаються і на стані ринку праці в Україні.

Процес повоєнного відновлення має ґрунтуватися на принципах консолідації зусиль усіх членів суспільства – представників науки, освіти, бізнесу та влади, а економічне відновлення можливе лише на основі узгодження економічних інтересів суб'єктів трудових відносин. Цю функцію виконує ринок праці.

Ефективне функціонування ринку праці забезпечують наступні умови:

- організація загальної на території країни ефективно діючої системи бірж праці;
- широкомасштабна система професійного навчання, підвищення кваліфікації і перепідготовки;
- активна діяльність місцевих органів виконавчої влади у напрямі організації ефективної системи працевлаштування відповідно до потреб регіонального розвитку.

Якщо звернутися до даних Державної служби зайнятості, то протягом 2022 року послугами її скористалися 176,7 тис. осіб, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню відповідно до статті 14 Закону України «Про зайнятість населення», з них мали статус безробітного 168,5 тис. осіб, а працевлаштовано 31,2 тис. осіб (57,0 % від кількості працевлаштованих у 2021 році). У 2022 році за сприяння Державної служби зайнятості працевлаштовано 16,0 тис. внутрішньо переміщених осіб, що у 4,1 рази більше порівняно з 2021 роком; 3,3 тис. учасників бойових дій, що становить 55,9 % кількості працевлаштованих у 2021 році; 8,9 тис. осіб з інвалідністю, або 63,6 % від кількості працевлаштованих у 2021 році; 69,0 тис. осіб молоді у віці до 35 років, що складає 52,9 % від кількості працевлаштованих у 2021 році [7].

Статистика зайнятого населення України за видами економічної діяльності у 2016-2021 роках представлена у таблиці 1.

Як показують дані таблиці, в Україні простежується негативна динаміка щодо кількості зайнятого населення на зареєстрованому ринку праці в Україні у розрізі майже усіх видів економічної діяльності. Зростання кількості зайнятого населення спостерігається лише за такими видами економічної діяльності, як діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування та

професійна, наукова та технічна діяльність. При цьому остання у 2021 році показує, дійсно, зростання на 4 тис. осіб порівняно із попереднім роком, і в той же час – цей показник менше аналогічного у 2016 та 2018 роках на 5,9 та 15,7 тис. осіб відповідно.

Таблиця 1.

**Зайняте населення України
за видами економічної діяльності у 2016-2021 рр.**

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Усього зайнято, тис осіб	16276,9	16156,4	16360,9	16578,3	15915,3	15610,0
Сільське, лісове та рибне господарство	2866,5	2860,7	2937,6	3010,4	2721,2	2692,7
Промисловість	2494,8	2440,6	2426,0	2461,5	2358,6	2313,2
Будівництво	644,5	644,3	665,3	699,0	664,4	690,8
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3516,2	3525,8	3654,7	3801,3	3648,7	3604,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	997,2	991,6	995,1	999,0	975,2	961,0
Інформація та телекомунікації	275,2	274,1	280,3	289,2	283,7	289,0
Фінансова та страхова діяльність	225,6	215,9	214,0	211,6	212,5	210,6
Освіта	1441,4	1423,4	1416,5	1388,7	1394,9	1244,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	428,1	415,8	437,9	421,6	418,2	422,2
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	304,3	297,9	304,3	317,9	304,6	317,9
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	973,1	979,7	939,3	870,5	901,9	873,9
Операції з нерухомим майном	255,5	252,3	259,4	259,7	251,2	248,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	201,6	199,8	196,9	197,6	196,0	178,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1030,4	1013,6	995,4	974,2	935,4	913,4
Тимчасове розміщування й організація харчування	276,7	276,3	283,0	304,0	285,4	285,2
Інші види економічної діяльності	345,8	344,6	355,2	372,1	363,4	364,5

Джерело: складено автором за даними [7]

Статистичні дані щодо кількості зареєстрованих вакансій у Державній службі зайнятості України, надані у таблиці 2.

Таблиця 2.

Кількість зареєстрованих вакансій у Державній службі зайнятості у 2021-2022 роках (за видами економічної діяльності), особи

№ з/п	Показники	2021 рік	2022 рік	Темпи зростання (зниження) %
	Усього	705 816	396 337	56,2
	<i>з них: за видами економічної діяльності</i>			
1.	Сільське, лісове та рибне господарство	113 411	67 433	59,5
2.	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	11 037	6 897	62,5
3.	Переробна промисловість	121 496	72 278	59,5
4.	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	22 801	14 296	62,7
5.	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	13 631	8 739	64,1
6.	Будівництво	26 324	10 828	41,1
7.	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	102 432	56 139	54,8
8.	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	44 667	26 086	58,4
9.	Тимчасове розміщування й організація харчування	22 844	9 789	42,9
10.	Інформація та телекомунікації	4 475	2 079	46,5
11.	Фінансова та страхова діяльність	4 897	2 371	48,4
12.	Операції з нерухомим майном	6 198	2 976	48,0
13.	Професійна, наукова та технічна діяльність	11 433	5 996	52,4
14.	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	21 603	11 838	54,8
15.	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	58 923	24 927	42,3
16.	Освіта	65 780	40 215	61,1
17.	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	42 029	27 227	64,8
18.	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	7 133	3 792	53,2
19.	Надання інших видів послуг	4 702	2 431	51,7

Джерело: складено автором за даними [8]

Як показують дані таблиці 2, в Україні простежується негативна динаміка щодо кількості відкритих вакансій на зареєстрованому ринку праці в Україні у розрізі усіх видів економічної діяльності.

У січні-грудні 2022 року роботодавці України проінформували центри зайнятості про наявність 396 337 вакансій що на 43,8 % менше, ніж у січні-грудні 2021 року.

В Україні структура вакансій за видами економічної діяльності у 2022 році була наступною: 17,0% вакансій пропонувалось на підприємствах сільського

господарського комплексу; 18,2% – на підприємствах переробної промисловості, 14,2% – у торгівлі та ремонті, 6,6% – у транспорті та складському господарстві, 10,1% – у сфері освіти, по 6,3% – у державному управлінні й обороні, обов'язковому соціальному страхуванні та сфері охорони здоров'я, 1,5% – у професійній, науковій та технічній діяльності [8].

Кількість осіб, які мали статус безробітного за даними Державної служби зайнятості України у 2021-2022 роках у розрізі видів економічної діяльності підприємств, на яких вони раніше працювали, надано у таблиці 3.

Таблиця 3.

Кількість осіб, які мали статус безробітного за даними Державної служби зайнятості України у 2021-2022 роках

№ з/п	Показники	2021 рік	2022 рік	Темпи зростання/зниження, %
	Усього	1 191 008	867 636	72,8
	<i>з них: за видами економічної діяльності</i>			
1.	Сільське, лісове та рибне господарство	187 610	110 143	58,7
2.	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	11 109	9 080	81,7
3.	Переробна промисловість	144 375	113 681	78,7
4.	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	23 378	17 298	74,0
5.	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	9 518	7 524	79,1
6.	Будівництво	32 320	28 292	87,5
7.	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	180 922	155 056	85,7
8.	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	53 119	42 732	80,4
9.	Тимчасове розміщування й організація харчування	30 175	20 426	67,7
10.	Інформація та телекомунікації	13 883	10 572	76,2
11.	Фінансова та страхова діяльність	23 990	20 484	85,4
12.	Операції з нерухомим майном	9 041	6 955	76,9
13.	Професійна, наукова та технічна діяльність	20 191	17 275	85,6
14.	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	25 798	19 825	76,8
15.	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	167 007	102 837	61,6
16.	Освіта	30 802	25 882	84,0
17.	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	55 207	37 547	68,0
18.	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	6 480	4 902	75,6
19.	Надання інших видів послуг	9 247	6 064	65,6

Джерело: складено автором за даними [8]

Як видно із даних таблиць 2 та 3 темпи зростання кількості безробітних випереджають темпи зростання кількості вакансій в країні: 72,8 до 56,2 відповідно. Найбільший дисбаланс у темпах зростання кількості вакансій та кількості безробітних у 2022 році спостерігається за такими видами економічної діяльності, як будівництво, державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування, інформація та телекомунікації, операції з нерухомим майном, тимчасове розміщування й організація харчування, фінансова та страхова діяльність, спорт, мистецтво, розваги та відпочинок.

Як зазначається у звіті Державної служби зайнятості, найбільше громадян у 2021 році було зайнято у сфері промисловості (2,3 млн осіб), сільському господарстві (2,7 млн осіб), торгівлі (3,6 млн осіб), освіті (1,2 млн осіб), на транспорті (1,0 млн осіб), охороні здоров'я (0,9 млн осіб). У розрізі видів економічної діяльності найбільша кількість вакансій – на підприємствах переробної промисловості (20%), у сфері освіти (11%), у сфері охорони здоров'я та наданні соціальної допомоги (10%), в оптовій та роздрібній торгівлі (16%), на транспорті та пошті (9%) [8].

З метою визначення динаміки кількості зайнятого населення на зареєстрованому ринку праці в Україні у розрізі видів економічної діяльності, нами здійснено аналіз стану ринку праці в Одеській області: попиту та пропозиції робочої сили, та співставлено регіональні тенденції ринку праці із загальнодержавним.

У січні-грудні 2022 року роботодавці Одеської області проінформували центри зайнятості про наявність 21017 вакансій що на 32,6 % менше, ніж у січні-грудні 2021 року. Дані по вакансіям та кількості осіб, які мали статус безробітного, надано у таблиці 4.

Таблиця 4.

**Кількість вакансій та кількість зареєстрованих безробітних в
Одеській обласній службі зайнятості у 2021-2022 роках**

№ з/п	Вид економічної діяльності	Кількість вакансій, одиниць		Темпи зроста ння (зниже ння), %	Кількість осіб, які мали статус безробітного, осіб		Темп и зрост ання (зниж ення), %
		2021	2022		2021	2022	
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	7391	5472	74,0	11291	6421	56,9
2	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	59	34	57,6	54	65	120,4
3	Переробна промисловість	2735	1967	71,9	3090	2892	93,6
4	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	652	505	77,5	636	671	105,5
5	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	878	574	65,4	497	366	73,6

1	2	3	4	5	6	7	8
6	Будівництво	854	375	43,9	764	956	125,1
7	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	2836	1648	58,1	5524	5262	95,3
8	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2589	2076	80,2	2924	2380	81,4
9	Тимчасове розміщування й організація харчування	622	231	37,1	968	775	80,1
10	Інформація та телекомунікації	155	68	43,9	470	297	63,2
11	Фінансова та страхова діяльність	217	174	80,2	1152	1104	95,8
12	Операції з нерухомим майном	289	169	58,5	353	320	90,7
13	Професійна, наукова та технічна діяльність	427	245	57,4	742	636	85,7
14	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	846	615	72,7	954	762	79,9
15	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	3445	1975	57,3	7616	4721	62,0
16	Освіта	4158	2909	70,0	1230	1326	107,8
17	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2519	1708	67,8	2578	1948	75,6
18	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	302	174	57,6	260	191	73,5
19	Надання інших видів послуг	212	98	46,2	339	242	71,4
УСЬОГО		31186	21017	67,4	48921	37894	77,5

Джерело: складено автором за даними [9]

Як видно за результатами аналізу, представленими у таблиці 4, темпи зростання кількості безробітних випереджають темпи зростання вакансій: 77,5% та 67,4% відповідно. Більші темпи зростання кількості вакансій у 2022 році відносно 2021 року показують такі види економічної діяльності – транспорт, поштова та кур'єрська діяльність (80,2%), складське господарство, фінансова та страхова діяльність охорона здоров'я (80,2%), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (77,5%), сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (74,0%). Значне зниження темпів зростання відзначається за вакансіями таких сфер діяльності, як інформація та телекомунікації (43,9%), будівництво (43,9%), тимчасове розміщування й організація харчування (37,1%).

Більш високі темпи зростання кількості осіб, які мали статус безробітного, у 2022 році відносно 2021 року, відзначається за такими видами економічної діяльності – будівництво (125,1%), добувна промисловість і розроблення кар'єрів (120,4%), освіта (107,8%), будівництво (109,5%), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (105,5%).

У січні-грудні 2022 року роботодавці Одеської області проінформували центри зайнятості про наявність 21017 вакансій що на 32,6 % менше, ніж у січні-грудні 2021 року. В Одеській області структура вакансій за видами економічної діяльності у 2022 році була наступною: 26,0% вакансій пропонувалось на підприємствах сільського господарського комплексу; 9,4% – на підприємствах переробної промисловості, 7,8% – у торгівлі та ремонті, 9,9% – у транспорті та складському господарстві, 13,8% – у сфері освіти, по 9,4% – в обов'язковому соціальному страхуванні та сфері охорони здоров'я, державному управлінні й обороні, 1,2% – у професійній, науковій та технічній діяльності [9].

Структурний стан попиту та пропозиції на зареєстрованому ринку праці в Одеській області у 2022 році відображають дані таблиці 5.

Таблиця 5.

Дані про професії, за якими спостерігався найбільший дефіцит вакансій та кадрів на зареєстрованому ринку праці Одеської області у 2022 році

Професії, за якими спостерігався найбільший дефіцит вакансій (за Класифікатором професій)	Професії, за якими спостерігався найбільший дефіцит кадрів (за Класифікатором професій)
виноградар	рибалка прибережного лову
продавець продовольчих товарів	тракторист-машиніст сільськогосподарського (лісгосподарського) виробництва
продавець-консультант	електромонтер з ремонту та обслуговування електроустаткування
прибиральник службових приміщень	лікар загальної практики-сімейний лікар
підсобний робітник	контролер на контрольно-пропускному пункті
кухар	асистент вчителя
продавець непродовольчих товарів	вчитель закладу загальної середньої освіти
робітник з комплексного обслуговування	тальман
молодша медична сестра (молодший медичний брат)	озеленювач
листоноша (поштар)	лікар з медицини невідкладних станів
фахівець	інспектор (пенітенціарна система)
бухгалтер	машиніст (кочегар) котельної
касир торговельного залу	слюсар з контрольно-вимірювальних приладів
охоронник	слюсар аварійно-відновлювальних робіт
сторож	електрик дільниць

Джерело: складено автором за даними [9]

Як видно із даних таблиці 5, підвищена пропозиція здобувачів робочих місць поряд із дефіцитом вакансій в Одеській області спостерігається, у більшій мірі, за професіями, яких потребує сфера послуг та галузь медицини. Підвищений попит з боку роботодавців спостерігається за такими дефіцитними кадрами зареєстрованого ринку праці, яких потребує освітня сфера, галузь медицини, сільськогосподарська галузь та логістика. Крім того, умови воєнного стану в Україні та потреби відновлення електромереж, пошкоджених ракетними

атаками агресора, викликали дефіцит таких професій, як слюсар з контрольно-вимірювальних приладів, слюсар аварійно-відновлювальних робіт та електрик дільниць.

В Україні, нажаль, з початку війни у 2014 році ринок робочої сили не являється у повній мірі якісно дослідженим. У зв'язку з військовим станом в Україні, не видається можливим достовірно оцінити повноту статистичних даних, разом з тим, наявні офіційні дані Державної служби зайнятості та обласних її філій виступають вихідним джерелом для виявлення тренду ринку робочої сили, а також основою для подальших досліджень на етапі економічного післявоєнного відновлення.

В Україні наразі проводиться реформа ринку праці, метою якої є налагодження ефективного механізму, спрямованого на пришвидшеного працевлаштування безробітних з числа вразливих категорій, повернення їх до трудового життя. Реформою передбачається запуск у повній мірі компенсацій роботодавцям за працевлаштування учасників бойових дій (УБД), молоді, осіб з інвалідністю, вимушено переміщених осіб (ВПО), інших категорій. Необхідною умовою успішної реалізації реформи є надання якісних послуг зареєстрованим безробітним, пошукачам роботи та роботодавцям адміністраторами центрів зайнятості, кар'єрними радниками, спеціалізованими кар'єрними радниками.

Інституційною основою проведення реформи ринку праці є прийняття необхідних нормативно-правових актів. Так, було прийнято наступні постанови: від 17 березня 2023 р. № 237 «Про затвердження Порядку надання соціальних послуг суб'єктам ринку праці кар'єрними радниками, спеціалізованими кар'єрними радниками, консультантами по роботі з роботодавцями»; від 10 лютого 2023 р. № 124 «Про затвердження Порядку надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування зареєстрованих безробітних»; для ефективної організації та зацікавленості роботодавців у працевлаштуванні внутрішньо переміщених осіб постановою Кабінету Міністрів України від 10.01.2023 № 33 внесені зміни до Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні. Крім того, для забезпечення зайнятості внутрішньо переміщених осіб прийнято постанову від 27.01.2023 № 67 Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб» [10].

Потреби регіону у кваліфікованій робочій силі забезпечуються, у першу чергу, системою закладів вищої освіти (ЗВО). ЗВО у своїй освітній діяльності перманентно співпрацюють із потенційними роботодавцями у контексті працевлаштування випускників. Основні форми такої взаємодії наведено у таблиці 6.

Таблиця 6.

**Форми організації співпраці закладів вищої освіти із потенційними
роботодавцями**

Залучення представників потенційних роботодавців до навчального процесу, до затвердження навчальних програм
Проходження практики або стажування на базі потенційних роботодавців
Направлення на перекваліфікацію на базі ЗВО з майбутнім працевлаштуванням (навчання під конкретне робоче місце)
Обмін науково-технічною і методичною інформацією
Керівництво ознайомчою, виробничою та переддипломною практиками
Проведення лабораторно-практичних занять
Науково-дослідна робота
Науково-технічні програми
Лабораторні випробування
Проведення семінарів та виставок

Джерело: складено автором

В умовах повоєнного відновлення, на нашу автора, саме взаємозв'язки із потенційними роботодавцями є ключовими в питаннях забезпечення якості вищої освіти – з одного боку, так і – задоволення потреб економіки у кваліфікованих спеціалістах – з іншого. У зв'язку з цим, наведені у таблиці 6 форм організації співпраці ЗВО із потенційними роботодавцями, потребують впровадження на постійній основі з перспективою їх удосконалення у відповідності до потреб повоєнного економічного відновлення.

Узагальнюючі дані щодо кількості студентів закладів вищої освіти України у розрізі форм власності надано у таблиці 7.

Таблиця 7.

**Узагальнюючі дані щодо кількості закладів вищої освіти та кількості
студентів України**

Показники	2020/2021 н.р.	2021/2022 н.р.	2022/2023 н.р.	Темпи приросту до базового 2021/2022 н.р., %	Темпи приросту до базового 2020/2021 н.р., %
1	2	3	4	5	6
Кількість закладів, у т.ч.	515	386	347	-10,1	-32,6
<i>Державної власності</i>	332	242	210	-13,2	-36,7
<i>Комунальної власності</i>	63	41	36	-12,2	-42,9
<i>Приватної власності</i>	120	103	101	-1,9	-15,8

1	2	3	4	5	6
Кількість студентів, усього осіб, у т.ч.	1141889	1046669	1053770	0,7	-7,7
<i>Державної власності</i>	977752	910785	914250	0,4	-6,5
<i>Комунальної власності</i>	50308	97445	103971	6,7	106,7
<i>Приватної власності</i>	113829	38439	35566	-7,5	-68,8
Кількість осіб, прийнятих на навчання у ЗВО, у т.ч.	277057	239218	245089	2,5	-11,5
<i>Державної власності</i>	234563	207530	211835	2,1	-9,7
<i>Комунальної власності</i>	14419	20473	23382	14,2	62,2
<i>Приватної власності</i>	28075	11215	9872	-12,0	-64,8
Кількість осіб, випущених із ЗВО, у т.ч.	385700	261788	273168	4,3	-29,2
<i>Державної власності</i>	329802	219711	233266	6,2	-29,3
<i>Комунальної власності</i>	40358	31375	30163	-3,9	-25,3
<i>Приватної власності</i>	15540	10702	9739	-9,0	-37,3

Джерело: складено автором за даними [11]

Як видно із даних таблиці 7, показники кількості ЗВО, кількості студентів, кількості осіб, зарахованих на навчання у ЗВО, кількості осіб, випущених із ЗВО в Україні із року в рік мають негативні темпи приросту.

Аналіз підготовки фахівців у ЗВО України за галузями знань відповідно до Переліку 2015 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» надано у таблиці 8.

Таблиця 8.

Підготовка фахівців закладами вищої освіти України за галузями знань відповідно до Переліку 2015 року

Показники	2019/2020 н.р.		2020/2021 н.р.		2021/2022 н.р.	
	Кількість студентів	Кількість осіб, випущених із ЗВО	Кількість студентів	Кількість осіб, випущених із ЗВО	Кількість студентів	Кількість осіб, випущених із ЗВО
1	2	3	4	5	6	7
УСЬОГО	1 131 213	358 808	1 045 251	253 825	1 052 871	273 119
<i>у тому числі за галузями знань</i>						
Освіта/педагогіка	133 304	46 456	128 560	31 364	125 129	36 042
Культура і мистецтво	49 546	13 880	45 964	10 950	49 481	10 972
Гуманітарні науки	47 705	12 761	49 908	10 100	45 895	12 222

1	2	3	4	5	6	7
Богослов'я	577	196	970	354	1 221	321
Соціальні та поведінкові науки	64 103	20 614	65 833	16 727	67 752	17 600
Журналістика	13 462	3 309	14 477	2 838	13 159	3 011
Управління та адміністрування	145 261	57 251	134 696	36 758	135 919	36 168
Право	86 460	30 226	80 194	23 656	79 458	26 933
Біологія	5 079	2 137	5 244	1 353	4 997	1 478
Природничі науки	17 712	6 572	17 434	4 273	18 669	4 577
Математика та статистика	5 474	1 759	5 880	1 209	5 996	1 360
Інформаційні технології	89 138	21 998	92 698	17 221	102 561	20 284
Механічна інженерія	29 566	11 107	23 892	7 313	25 362	6 271
Електрична інженерія	29 728	11 621	24 138	7 012	24 263	6 543
Автоматизація та приладобудування	16 060	6 369	14 252	3 570	15 079	3 798
Хімічна та біоінженерія	8 482	2 887	8 473	1 982	8 394	2 193
Електроніка та телекомунікації	12 772	4 679	10 505	3 100	11 108	3 019
Виробництво та технології	32 458	12 355	23 350	7 276	24 317	6 200
Архітектура та будівництво	41 077	15 260	34 549	9 626	37 171	8 905
Аграрні науки та продовольство	50 605	16 793	41 494	8 390	42 599	10 101
Ветеринарна медицина	9 155	2 647	7 692	1 319	8 354	1 256
Охорона здоров'я	93 686	12 964	82 199	12 897	77 834	19 844
Соціальна робота	9 980	4 359	9 295	2 725	11 439	2 228
Сфера обслуговування	35 862	8 722	27 157	7 340	25 186	6 451
Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону	701	42	894	158	1 813	207
Цивільна безпека	13 316	3 697	13 513	4 486	18 019	2 953
Транспорт	50 984	17 090	42 473	12 123	38 031	10 858
Публічне управління та адміністрування	16 807	9 063	17 009	2 721	12 678	5 326
Міжнародні відносини	22 153	1 994	22 508	4 984	20 987	5 998

Джерело: складено автором на основі [11]

Результати аналізу даних таблиці 8 показують, що кількість випускників за галузями знань, які, на думку автора, являються необхідними в умовах воєнного стану та повоєнного економічного відновлення, і за ними ЗВО повинні збільшувати кількість студентів, мають негативний тренд. Це такі галузі знань, як аграрні науки та продовольство, архітектура та будівництво, електроніка та телекомунікації, автоматизація та приладобудування, електрична інженерія, механічна інженерія. Позитивний тренд мають показники випускників ЗВО за такими галузями знань, як охорона здоров'я, міжнародні відносини, воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону і які також відносяться до стратегічних в умовах повоєнного відновлення України.

Важливим показником ефективної підготовки фахівців закладами вищої освіти України є показник працевлаштування випускників ЗВО. З метою ранжування ЗВО Південного регіону України за критерієм працевлаштування випускників, які здобували освіту за рахунок державного та регіонального замовлення, автором було проаналізовано рейтинговий список закладів вищої освіти Південного регіону України, який укладено за оцінкою зайнятості та показником працевлаштування та наведено у звіті з моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої, фахової передвищої освіти Міністерством освіти і науки України за 2022 рік (таблиця 9).

Таблиця 9.

Рейтинг закладів вищої освіти Південного регіону, які перебувають у сфері управління МОН України за оцінкою зайнятості та показником працевлаштування у 2022 році

№ з/п	Назва закладу вищої освіти	Випуск за державним та регіональним замовленням	Кількість моніторингових осіб (МО)	Зайняті МО	Зайняті серед МО	Відсоток зайнятих та умовно зайнятих МО, %	Показник працевлаштування
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Ізмаїльський державний гуманітарний університет	267	157	62	100	63,7	1,25
2	Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського	611	300	111	176	58,7	1,2
3	Національний університет "Одеська юридична академія"	2036	876	396	573	65,4	
4	Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського	783	392	144	238	60,7	
5	Одеський державний екологічний університет	418	208	74	132	63,5	

1	2	3	4	5	6	7	8
6	Одеський національний економічний університет	666	386	155	236	61,1	1,15
7	Одеська національна академія харчових технологій	967	454	154	270	59,5	1,1
8	Державний університет "Одеська політехніка"	1324	638	254	376	58,9	
9	Одеський державний аграрний університет	328	118	44	66	55,9	1,05
10	Одеський національний університет імені І. І. Мечникова	1140	563	187	307	54,5	
11	Херсонський державний аграрно-економічний університет	464	234	70	129	55,1	
12	Одеський національний морський університет	369	154	54	82	53,2	1
13	Одеська державна академія будівництва та архітектури	974	543	180	283	52,1	
14	Національний університет "Одеська морська академія"	498	257	21	32	12,5	
15	Херсонська державна морська академія	259	164	8	18	11,0	

Джерело: складено автором за даними [12]

Показник працевлаштування, наведений у таблиці 9, згідно «Звіту з моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти» МОН України, приймається рівним 1, якщо результат закладу не потрапляє до 75 відсотків найкращих результатів; 1,05 - якщо результат закладу належить до 75 відсотків найкращих результатів; 1,1 - до 60 відсотків найкращих результатів; 1,15 - до 45 відсотків найкращих результатів; 1,2 - до 30 відсотків найкращих результатів; 1,25 - до 15 відсотків найкращих результатів.

Як видно із даних таблиці 9, провідне місце у питаннях працевлаштування випускників серед ЗВО Південного регіону України займають такі навчальні заклади, як Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, Національний університет «Одеська юридична академія», Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, Одеський державний екологічний університет, Одеський національний економічний університет.

Виходячи із наведеного аналізу, можна зробити висновок про те, що створення системних умов для забезпечення потреб економічного відновлення, пропорційного розподілу робочої сили, підтримки рівноваги між попитом та пропозицією робочої сили можливе на основі взаємодії функціонування ринку

праці як на регіональному рівні, так і – державному, та системи підготовки кадрів закладами вищої освіти.

В умовах динамічних змін світу та умов господарювання, перманентного генерування новацій та прискореного старіння інформації, набуває актуальності проблема прискореного старіння знань. ЗВО повинні стати такою суспільною інституцією, яка буде систематично забезпечувати актуальні потреби ринку робочого сили в спеціалістах; стати осередком, освітнім хабом для підготовки та перепідготовки спеціалістів згідно потреб ринку. Мова йде про професійне зростання впродовж усього життя як форми розвитку людини у сфері своєї діяльності на основі розбудови інноваційного розвитку після дипломної освіти. Згідно ст. 47 Закону України «Про освіту» під післядипломною освітою розуміється таке вдосконалення освіти та професійної підготовки, результатом якого має стати оновлення та поглиблення її професійних компетенцій або отримання нової професії на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду. Саме такий вид освіти створює умови для безперервності та наступності освіти [13].

Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття») визначено суспільне призначення післядипломної освіти, зазначається, що післядипломна освіта повинна бути спрямована на забезпечення процесу поглиблення професійних знань та умінь за спеціальністю, а також здобуття нової кваліфікації, наукового ступеня, можливо – нового фаху на основі наявного освітнього рівня. Такі системні дії мають за мету задовольнити інтереси та потреби громадян у постійному підвищенні професійного рівня у відповідності до кон'юнктури ринку праці, бути інструментом соціального захисту, що зможе забезпечити потреби суспільства і держави у висококваліфікованої конкурентоспроможної робочої сили [14].

Крім цього, вважаємо за необхідне підкреслити актуальність розвитку в країні системи професійно-технічної освіти, оскільки для потреб повоєнного відновлення необхідні кваліфікації «Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин» та «Найпростіші професії».

Однією із Цілей сталого розвитку (4) згідно Порядку денному ООН щодо сталого розвитку на період до 2030 року – є забезпечення інклюзивної та справедливої якісної освіти та сприяння можливостям навчання протягом усього життя для усіх [15]. Створення системних умов та можливостей для вдосконалення набутих навичок та компетенцій, перекваліфікації на базі ЗВО і сама підготовка випускників відповідно до потреб економічного відновлення забезпечить ефективне функціонування ринків праці як на регіональному рівні, так і – державному.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проблема забезпечення пропорційного розподілу робочої сили у відповідності до потреб соціально-економічного розвитку регіону, підтримка рівноваги між попитом та пропозицією робочої сили, з одного боку, та – необхідності модернізації системи підготовки кадрів закладами вищої освіти відповідно до потреб повоєнного

відновлення та стратегій регіонального розвитку областей України – з іншого, є системною та потребує її комплексного вирішення із залученням представників освіти, науки, бізнесу та органів виконавчої влади, а її вирішення буде сприяти досягненню високої якості освіти в Україні як «основи інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави [13]».

На основі проведеного дослідження запропоновано підхід щодо структурного моніторингу контингенту абітурієнтів закладів вищої освіти на основі підтвердження наявності місць, що фінансуються із видатків державного бюджету, відповідними угодами із роботодавцями, зорієнтованими на забезпечення доцільності використання бюджетних коштів, спрямованих на фінансування здобуття вищої освіти відповідно регіональним потребам, що враховують показники кількості працевлаштованих випускників закладів вищої освіти.

Перспективами подальших досліджень є пошук можливостей та формування механізму забезпечення організації вектору працевлаштування здобувачів освіти, що навчалися на умовах державного замовлення, який повинен передбачати можливість відстеження усіх видів зайнятості випускників після закінчення ЗВО (включаючи самозайнятість та інші види контракування персоналу).

Список використаних джерел:

1. World Employment and Social Outlook: Trends 2023. URL: https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/WCMS_865387/lang--en/index.htm
2. Boyko M. Interaction between higher education And the labour market: experience and prospects. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 2 (30). С. 10–17. DOI 10.5281/zenodo.4318760
3. Горошкова Л.А., Маслова О.В., Чорнобук Д.О. Ринок праці та технології підготовки кадрів для повоєнного відновлення України. *Економічний вісник університету*. 2023. № 57. С. 15-26. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-57-15-26>.
4. Азьмук Н.А. Трансформація ринку праці в умовах війни: виклики та стратегії відтворення робочої сили. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1. С. 171-179. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-57-15-26>
5. Аблязова Н. Р. Сучасні механізми збалансування вищої освіти та ринку праці. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 4. С. 15-22. DOI:10.35774/econa2020.04.015
6. ILO Monitor on the World of work. 10th edition. URL: https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_859255/lang--en/index.htm 31 October 2022.
7. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012-2021 роках. Державна служба статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Ситуація на зареєстрованому ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості. Державний центр зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/68>
9. Одеський обласний центр зайнятості. URL: <https://ode.dcz.gov.ua/analitics/69>
10. Інформація про реформу ринку праці. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=596eb7ae-1738-4939-8e80-ae3b4f57ddec&title=InformatsiiaProReformuRinkuPratsi>
11. Вища та фахова передвища освіта. Державна служба статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Підведено підсумки першого моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://ua/news/pidvedeno-pidsumki-pershogo-monitoringu-pracevlashtuvannya-vipusknikiv-zakladiv-vishoyi-ta-fahovoyi-peredvishoyi-osviti>
13. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014, № 1556-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
14. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») Постанова КМУ від 3 листопада № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>.
15. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

References:

1. World Employment and Social Outlook: Trends 2023. URL: https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/WCMS_865387/lang--en/index.htm [in English].
2. Boyko M. (2020). Interaction between higher education And the labour market: experience and prospects. Knowledge, Education, Law, Management. 2 (30). 10–17. DOI 10.5281/zenodo.4318760 [in English].
3. Horoshkova, L., Maslova, O., & Chornobuk, D. (2023). Rynok pratsi ta tekhnolohii pidhotovky kadriv dlia povoiennoho vidnovlennia Ukrainy [The labor market and technology of staff training for the post-war reconstruction of Ukraine]. Ekonomichnyi visnyk universytetu – University Economic Bulletin, (57), 15-26. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-57-15-26> [in Ukrainian].
4. Az'muk N. A. (2022). Transformatsiya rynku pratsi v umovakh viyny: vyklyky ta stratehiyi vidtvorennya robochoyi syly [Transformation of the labor market in the conditions of war: challenges and strategies for the reproduction of the labor force]. Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny – Herald of economic science of Ukraine, 1, 171-179. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-57-15-26> [in Ukrainian].
5. Abliazova, N. (2020). Suchasni mekhanizmy zbalansuvannia vyshchoi osvity ta rynku pratsi. [Modern mechanisms of balancing of higher education and the labor

market]. Ekonomichnyi analiz – Economic Analysis, 30, 4. 15-22. DOI:10.35774/econa2020.04.015 [in Ukrainian].

6. ILO Monitor on the World of work. 10th edition. URL: https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_859255/lang--en/index.htm 31 October 2022 [in English].

7. Zainiate naselennia za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2012-2021 rokakh. Derzhavna sluzhba statystyky. [Employed population by types of economic activity in 2012-2021. State Statistics Service]. ukrstat.gov.ua. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

8. Sytuatsiia na zareiestrovanomu rynku pratsi ta diialnist Derzhavnoi sluzhby zainiatosti. Derzhavnyi tsentr zainiatosti [The situation on the registered labor market and the activities of the State Employment Service. State Employment Center]. dcz.gov.ua. Retrieved from <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68> [in Ukrainian].

9. Odeskyi oblasnyi tsentr zainiatosti [Odesa Regional Employment Center]. ode.dcz.gov.ua Retrieved from <https://ode.dcz.gov.ua/analytics/69> [in Ukrainian].

10. Informatsiia pro reformu rynku pratsi. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy [Information about labor market reform. Ministry of Economy of Ukraine]. me.gov.ua. Retrieved from <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=596eb7ae-1738-4939-8e80-ae3b4f57ddec&title=InformatsiiaProReformuRinkuPratsi> [in Ukrainian].

11. Vyshcha ta fakhova peredvyshcha osvita. Derzhavna sluzhba statystyky. [Higher and professional pre-higher education. State Statistics Service]. ukrstat.gov.ua. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

12. Pidvedeno pidsumky pershoho monitorynhu pratsevlashtuvannia vypuskniv zakladiv vyshchoi ta fakhovoi peredvyshchoi osvity. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [The results of the first monitoring of employment of graduates of institutions of higher and professional pre-higher education are summarized. Ministry of Education and Science of Ukraine]. mon.gov.ua. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/pidvedeno-pidsumki-pershogo-monitoringu-pracevlashtuvannya-vipuskniv-zakladiv-vishoyi-ta-fahovoyi-peredvishoyi-osviti> [in Ukrainian].

13. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5 serp. 2017 roku №2145-VIII [On education: Law of Ukraine dated August 5 2017, № 2145-VIII]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

14. Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita» («Ukraina KhKhI stolittia») Postanova KМУ vid 3 lystopada № 896 [State national program "Education" ("Ukraine of the 21st century") Resolution of the CMU of November 3 No. 896]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

15. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku» vid 30 veresnia 2019 roku № 722/2019 [Decree of the President of Ukraine "On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030" dated September 30, 2019 No. 722/2019]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> [in Ukrainian].

УДК 330.3

DOI: <https://doi.org/10.37000/ebbsl.2023.04.08>

Рудік Наталя Михайлівна,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-6825-6729
Natalya.m.rudik@gmail.com

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ В ПРОЦЕСАХ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

Анотація

У статті досліджено використання можливостей та переваг кооперативного руху в розвитку органічного аграрного виробництва. Окреслено особливості розвитку органічного аграрного виробництва, сучасний стан і тенденції його розвитку в Україні. Розглянуто міжнародний досвід кооперативного руху в формуванні та розвитку органічного аграрного виробництва. Проаналізовано тенденції світового ринку в аспекті формування попиту та пропозиції на органічну продукцію в короткостроковому та довгостроковому періодах. Досліджено основні фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, що формують та обумовлюють можливості сільськогосподарської кооперації та її місце в виробництві органічної продукції в Україні. Виділено переваги сільськогосподарської кооперації в розвитку органічного виробництва в повоєнний період. Відмічено необхідність врахування специфіки сільськогосподарської кооперації як форми господарювання в аспекті поєднання нею соціальної та економічної функцій, а відтак її значення в збереженні та покращенні рівня життя населення сільських територій. Обґрунтовано необхідність розробки програмного забезпечення для полегшення кооператорам контролю за процесом виробництва враховуючи вплив та екологічні наслідки військових дій для земельних та водних ресурсів. Визначено необхідність вдосконалення законодавчо-правової бази регулювання подальшого розвитку органічного виробництва та джерел додаткового часткового фінансування для сільськогосподарських кооперативів. Указано, що подальший розвиток та частка участі сільськогосподарських кооперативів в виробництві органічної продукції в короткостроковій перспективі визначатиметься вдосконаленням законодавчої, організаційно-правової бази формування та розвитку як органічного виробництва так і самих кооперативів шляхом дотримання засадничих принципів кооперації, реалізації механізмів державної підтримки кооперативного руху в розвитку органічного виробництва.

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація, органічна продукція, органічне виробництво, розвиток

UDC 330.3

Rudik Natalia M.,
Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economic Theory
and Enterprise Economics
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-6825-6729
Natalya.m.rudik@gmail.com

AGRICULTURAL COOPERATION IN THE DEVELOPMENT PROCESSES OF ORGANIC PRODUCTION

Abstract

The purpose of the article is to study the possibilities and advantages of the cooperative movement in the development of organic agricultural production. The peculiarities of the development of organic agricultural production, the current state and trends of its development in Ukraine are outlined. The international experience of the cooperative movement in the formation and development of organic agricultural production is considered. The trends of the world market in terms of the formation of demand and supply for organic products in the short-term and long-term periods have been analyzed.

The scientific novelty of the article consists in the analysis of factors of the external and internal environment that determine the possibilities of agricultural cooperation and its role in the production of organic products in Ukraine. The advantages of agricultural cooperation in the development of organic production in the post-war period are highlighted. These are defined as: opportunities for increasing the production and sales capacity of small-scale producers, new channels for the sale of agricultural products by small business entities, increasing their competitiveness, solving socio-economic problems of the development of rural areas, the possibility of infrastructure development, the impact on the price of sales and product quality.

Conclusions. The need to take into account the specifics of agricultural cooperation as a form of management in terms of its combination of social and economic functions, and therefore its importance in preserving and improving the standard of living of the population of rural areas, was noted. The need to develop software to facilitate control over the production process for cooperators, taking into account the impact and ecological consequences of military actions for land and water resources, is substantiated. The need to improve the legislative framework for regulating the further development of organic production and sources of additional partial financing for agricultural cooperatives has been determined. It is indicated that the further development and the share of participation of agricultural cooperatives in the production of organic products in the short term will be determined by the improvement of the legislative, organizational and legal framework for the formation and development of both organic production and the cooperatives themselves by observing the basic principles of cooperation, implementing mechanisms of state support for the cooperative movement in the development of organic production.

Key words: agricultural cooperation, organic products, organic production, development

Вступ. Глобальним трендом розвитку світової економіки окреслено зростання потреби в продуктах харчування. Це актуалізує проблему забезпечення державами своєї продовольчої безпеки.

До 2050 року, відповідно прогнозів світової Продовольчої і сільськогосподарської організації (Food and Agriculture Organization of the United Nations — FAO), очікується збільшення населення планети до 9,7 млрд осіб [1]. Тому глобальний попит на різні види аграрної продукції і продовольчих товарів буде зростати.

Проблемою аграрних ринків є: зменшення пропозиції аграрної продукції обумовлених еластичністю попиту і кліматичних змін й зростанням ступеню їх вплив; існуванням періодичності світових продовольчих криз; незбалансованість між попитом і пропозицією. Натепер добавилась проблема прямої дії та післядії зростаючих військових конфліктів і особливо масштабним став вплив військових дій росії в Україні.

Тому до високої волатильності цін на основні види сільськогосподарської продукції та зростання цін, долучився вплив безпосередньо військових дій на території України та їх наслідків на продовольчу безпеку країн, залежних від обсягів експортованої Україною аграрної продукції. Зростаючі потреби глобального аграрного ринку потребують не стільки збільшення темпів виробництва, скільки виробництва достатньої кількості якісного продовольства, з урахуванням потреб що змінилися і продовжують змінюватися. Кліматичні, економічні, інноваційно-технологічні виклики та зміна споживацьких вподобань, як зумовлених COVID-19 так і військовими конфліктами що розширюються географічно посилюють свій вплив як виокремлено так синергетично на розвиток продукції сільського господарства, його структуру.

Для України яка знаходиться в стані війни великою економічною та соціально-політичною проблемою стало утримання своєї економіки в умовах сьогодення. Відтак сформулась потреба у вдосконаленні наукової організаційної, інноваційної складових економічних відносин в аграрній сфері, для продовольчого забезпечення, соціального відтворення, життєзабезпечення, збереження та покращення існуючого рівня життя своїх громадян. Великою економічною та соціально-політичною проблемою стало збереження та посилення позицій на світових ринках.

Натепер сформованим трендом є попит на органічну продукцію та його збільшення для більшості країн світу тому розвиток виробництва органічної продукції дозволить Україні посилити свої позиції на світових аграрних ринках.

До початку повномасштабного вторгнення росії, в Україні мала місце тенденція до збільшення загальної площі земель органічного землеробства. Обсяг сертифікованих земель склала 280 тис. га.

Станом на кінець 2021 року Україна була в числі 25 країн світу з найбільшою площею органічних угідь [2].

На період до 2030 року, відповідно до Національної економічної стратегії, площі земель з органічним статусом в Україні планувалось збільшити до 3% (1,26 млн га) від загальної площі земель сільськогосподарського призначення [2].

Згідно даних Міністерства екології та природних ресурсів України кількість земель під органічне виробництво зменшилися і на кінець 2022 року налічувалось 263619 гектарів земель під органічним землеробством що склало 0,6% загальної кількості земель сільськогосподарського призначення [3].

Натепер в світі землі під органічним землеробством близько 37,2 млн га земель, які обробляють 1,8 млн виробників[4].

Розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції можуть посприяти малі форми підприємництва. І сільськогосподарська кооперація несе в собі великий потенціал.

Ще до початку повномасштабної війни було виокремлено 7 трендів, які постануть перед українським сільським господарством: ланцюжок «від поля до столу»; розвиток біотехнологій для адаптації культур до посух та нестачі вологи; розумна роботизація; простежуваність виробництва харчових продуктів; розвиток ринку органічної продукції; заміна тваринних білків на рослинні;

державна підтримка малих та середніх підприємств маючих нестачу фінансування[5].

Потенціал що несе в собі сільськогосподарська кооперація дозволяють їй зайняти значне місце в розвитку органічного аграрного виробництва. Сільськогосподарський кооператив як форма організації господарської діяльності уможлиблює поєднання власних інтересів з зростаючими запитами суспільства на органічну продукцію. Одночасно реалізація принципу кооперації – поєднання індивідуальної мети з суспільною, дозволяє використати можливостей кооперації в формування та стратегії розвитку самої кооперації, особливо в умовах військового неоголошеного стану та повоєнного відновлення економіки та забезпечення зростання життєвого рівня населення й відновлення сільських територій.

Насичення ринку високоякісною, бажаною продукцією із заданими параметрами індивідуальної вартості виробництва та якості є гарантом отримання товаровиробником максимального прибутку; а відтак підвищення загального добробуту населення країни та вирішенню комплексу соціальних програм

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу стану розвитку сільськогосподарської кооперації, розвитку органічного виробництва, присвятили свої роботи науковці та практики, зокрема: Р. Корінець, Р. Безус, П. Макаренко, Є. Милованов, М. Малік, О. Саковська, Ю. Ушкаренко та інші.

Незважаючи на існуючий науково-практичний внесок потребують вивчення можливості та переваги сільськогосподарської кооперації як форми організації господарської діяльності в розвитку органічного виробництва. Саме особливості реалізації її потенціалу в розвитку органічного виробництва в Україні визначають актуальність дослідження.

Метою статті є дослідження використання можливостей та переваг кооперування в розвитку органічного аграрного виробництва, перспектив покращення життєвого рівня й відновлення сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попит на органічну продукцію в світі зростає. органічне виробництво сприяє збереженню довкілля та отриманню продукції, корисної для здоров'я людини.

Євросоюз запланував до 2030 року переорієнтувати 25% сільськогосподарських земель під органічне виробництво, а також збільшити органічну аквакультуру. Єврокомісія в Плані дій з розвитку органічного виробництва, передбачала використати для виробництва біопродуктів до 2030 року 25% площ усіх сільськогосподарських земель. В перевагах органічного виробництва вбачають: більше на 30% біорізноманіття на органічних полях, меншу потребу органічних тварин в антибіотиках, збільшення доходів фермерів, задоволення нових потреб споживачів. Частка сільськогосподарських угідь, які зараз використовуються для органічного виробництва між членами ЄС різняться — від 0,5% до понад 25%. Лідером за цим показником у Євросоюзі є Австрія — 26%. Органічним виробництвом займаються близько 24,5 тис. (23%) австрійських фермерів [6].

Найбільший у світі ринок органічної продукції мають США. З 1990 р. до 2017 р продажі органічної продукції збільшилися з 1 млрд дол. США до 49,4 млрд дол. США. Канадський ринок органічних продуктів п'ятий за величиною обсягу ринку у світі - 3002 млн євро [7].

В Україні потенціал кооперативного руху на розвиток органічного сільськогосподарства залишається не реалізованим.

Кооперативи є формою організації виробництва та соціального захисту своїх членів одночасно. Кооперація в Україні має 155-річну історію. Кооперативний рух у сферу міжнародних відносин, обміну досвідом був включений створенням Міжнародного кооперативного альянсу (МКА) в 1895 р. у Лондоні. МКА був об'єднанням кооперативних організацій провідних країн світу [8].

Розвиток органічного агровиробництва, участі кооперативів досліджували Безус Р.М., Дуброва Н.П. [9]. В умовах сьогодення для малих та середніх фермерів викликом став пошук нових каналів збуту своєї продукції. Через об'єднання спільних зусиль шляхом кооперування кожне фермерське господарство потенційно має виграти.

До 2020 року в Україні було зареєстровано 1207 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та 1005 сільськогосподарських виробничих кооперативів із яких не всі проводили свою діяльність [10].

Із 1279 зареєстрованих сільськогосподарських кооперативи в Україні у 2021 році реально працювало 735, і їх частка на ринку сільськогосподарської продукції становила близько 1%.

На початок 2023 року в Україні зареєстровано 1269 сільськогосподарських кооперативів, з них реально працюють 735, і їх частка на ринку сільськогосподарської продукції становить біля 1% [11].

В той же час світова практика демонструє результативність економічної, соціальної і екологічної функцій кооперації. На аграрному ринку ЄС частка сільськогосподарських кооперативів становить 40–50% [12]

Майже половина органічних земель України знаходиться під зерновими (48,1 %), олійними (16 %), бобовими (4,6 %) культурами, овочами (2 %), фруктами (0,6 %) та виноградом (0,1 %)[12].

Основна органічна продукція, що експортується: зернові, олійні та бобові культури, лісові ягоди, гриби, горіхи та лікарські рослини

В регіональному розрізі Херсонська область була в лідерах за площами земель, сертифікованих під органічне виробництво. До початку повномасштабного вторгнення росії було сертифіковано як органічні 4% сільськогосподарських земель (46,5 тис. га) і в перехідному періоді знаходилося 75,87 тис. га, свідчило про зростання перспектив для розвитку органічного виробництва. В Херсонській області працювало 38 операторів органічного виробництва [13].

Натепер лідерами за площами земель зайнятих під органічне виробництво є Одеська - 38729 гектарів та Житомирська 36077 гектарів області [3].

Відтак стан використання можливостей сільськогосподарської кооперації має визначальне місце в розвитку органічного виробництва в аграрному секторі, сприятиме формуванню продовольчої безпеки, посідатиме значну частку в формуванні експортного потенціалу країни та впливатиме на її місце на світовому ринку в аспекті задоволення рівня зростаючих потреб споживачів на органічну продукцію. Лідером за реалізацією органічної продукції в країні є молочна продукція, друге місце посідають: овочі, фрукти та гриби; третє місце - круп'яні та зернові вироби, борошно, насіння та сніки.

Теоретично сільськогосподарські кооперативи зорієнтовані не стільки на збільшення обсягів виробництва скільки на задоволення потреб членів кооперативу. Однак в аграрному секторі задіяно багато малих суб'єктів підприємницької діяльності, і вони функціонують в умовах недостатніх коштів на внесення добрив, хімічних засобів захисту і цей негативний чинник вони можуть знівелювати переорієнтувавшись на виробництво органічної продукції об'єднавшись в кооперативи та формуючи кластери. Об'єднання зусиль дозволить покращити умови зберігання продукції, транспортування, її переробки, фасування, формування оптової партії. Ціна, за яку вигідно продавати повертатиметься виробнику а відтак усуватиметься посередник, який ставить за мету саме отримання прибутку. В органічному виробництві дохід з одного гектара складає приблизно на рівні \$1300-1600.

Сільськогосподарські кооперативи, мають переваги перед дрібними фермерськими та селянськими господарствами бо мають більше можливостей створили свою інфраструктуру: охолоджувальні камери, налагодити логістику, що може відбуватись самостійно без допомоги посередників, й менш цікаву для ворога в плані руйнації малих за масштабом об'єктів. Будучи одночасно і власниками, і користувачами кооператори, можуть стабілізувати та збільшувати прибуток. Розкриттю потенціалу кооперації сприятиме впровадження технології точного землеробства. Це сприятиме підвищенню продуктивності полів.

Беззаперечно що органічне виробництво в сучасному світі не передбачає повернення до технологій минулого століття. Розвиток органічно-орієнтованої моделі аграрного виробництва, потребує розробку та впровадження інноваційних технологій.

Історичний досвід засвідчує що ефективна діяльність сільськогосподарських кооперативів можлива за умов підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок кооператорів, зміни світогляду сільського населення [14].

Використання платформи EOSDA Crop Monitoring дозволяє аграрним кооперативам зменшити ризики й підвищити рентабельність, зменшити погодні ризики (14-денний прогноз для конкретного поля), та ризиків пов'язані зі зміною клімату. Використання платформи EOSDA Crop Monitoring сприяє реалізації потенціалу кооперації в розвитку органічного виробництва зростають.

Параметрами ринку органічної продукції є попит, пропозиція та ціна. В Україні цей ринок зберігає загальносвітову тенденцію – зростає, проте має і свої особливості. Перш за все органічні виробники зорієнтовані на експорт, ця

тенденція збережеться і в повоєнний період. Внутрішній ринок незважаючи на зниження життєвого рівня населення буде мати тенденцію до зростання і буде характеризуватися попитом споживачів вподобання яких складно систематизувати кількісно та в часовому проміжку. Оскільки вирішальний вплив на його формування справляють: селебрітіс які переходять на органічні продукти; мода на здоровий спосіб життя, а чисельність таких прихильників швидкозмінна і в часі і кількісно, і наслідками та завершення війни.

Через повномасштабну війну Україна скоротила продажі органічної продукції з 900 000 000 гривень у 2021 до 627 000 000 гривень у 2022 році [3].

Особливістю органічного ринку України є його законодавче врегулювання. Він регулюється міжнародним законодавством, як відповідно до Регламентів Європейського Союзу, так і за стандартами країн, які дозволяють їх впроваджувати в Україні, а саме канадський стандарт, стандарт NOP — це стандарт Сполучених Штатів Америки, ряд компаній сертифіковані за китайськими органічними стандартами. Тому на органічній продукції нема українського маркування.

В 2021 році 2 серпня набув чинності Закон України № 1649-IX «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Він легалізував міжнародне органічне маркування для українських виробників органічної продукції; гарантував державну підтримку виробникам [15].

Загально визнано що обмежуючим фактором, для розвитку органік-орієнтованої моделі аграрного сектору вважається земельно-ресурсний потенціал навіть за умов війни його дія в Україні є менш вираженою. Значною проблемою є забезпеченість фінансовими ресурсами. Кооператори що вирощують органічну продукцію продовжують вирішувати свої фінансові проблеми за рахунок прямих контрактів і договорів з партнерами із європейських країн на постачання вирощеної продукції. Допомогали Програми Проекту USAID «АгроІнвест». Виробники-кооператори йдуть шляхом формування своєрідних кластерів виробників органічної продукції – рослинництва і тваринництва.

Сільськогосподарська кооперація інтегрує сучасні технології та локальні переваги. Як наслідок сприяє співпраці та, є однією з найважливіших умов збереження малих та великих фермерських господарств й їх успішного функціонування. Диверсифікація діяльності сільськогосподарських кооперативів сприяє вирішення соціальних і екологічних проблем, у межах конкретних кооперативних утворень, та на певній території[16]. Що особливо актуалізовано війною та її допоки непередбачуваними наслідками.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Україна — важливий постачальник продовольства на світові ринки, тому має враховувати глобальні тренди. Натепер запит на органічну продукцію зростає, хоча впровадження органічного виробництва набуло поширення ще в 90-х роках ХХ століття. Природні, економічні та технологічні виклики, війна, докорінно продовжують міняти сільське господарство як України так і світової економіки. Зміна

технологій виробництва з інтенсивних на екологічно безпечні, органічні, поліпшить якість життя людей, що актуалізується для України війною та її наслідками.

На світових ринках формується тенденція до заміни російських та білоруських органічних продуктів на українські.

Євроінтеграційний вектор розвитку економіки України зумовлює необхідність врахувати національні особливості, прогресивний світовий досвід розвитку органічного аграрного виробництва, ведення кооперативного бізнесу та особливості еволюційного розвитку сільськогосподарської кооперації, диверсифікації її функцій для реалізації потенціалу сільськогосподарської кооперації в розвитку органічного виробництва

За результатами досліджень в Україні не достатньо органічних фермерів, щоб забезпечити потреби попиту органічного ринку, тому сільськогосподарські кооперативи можуть зайняти вагоме місце.

Реалізація принципу кооперації – поєднання індивідуальної мети з суспільною, дозволяє використати цей потенціал в диверсифікації діяльності та формування стратегії розвитку сільськогосподарської кооперації в аспекті органічного аграрного виробництва, особливо в умовах війни та повоєнного відновлення економіки, оскільки сприятиме забезпеченню підвищення якості продуктів харчування, зростанню життєвого рівня сільського населення й відновленню сільських територій. Вища ціна на органічну продукцію, більший попит і пріоритетність цієї продукції дозволять сільськогосподарським кооперативам вибудувати свою бізнес стратегію.

Великою потребою в розширенні участі сільськогосподарської кооперації в розвитку органічного виробництва є запровадження досвіду та практики країн ЄС, вдосконалення законодавчо-правового регулювання, вираженої національної стратегії подальшого розвитку органічного виробництва з участю кооперативів. Державна підтримка може надаватися у формі обміну інформацією щодо попиту та пропозиції на органічну продукцію, ринкових цін внутрішнього та зовнішнього ринків; сприяння формуванню джерел фінансових ресурсів кооперативам органічних фермерів.

Подальші дослідження будуть проводитись в напрямку досвіду реалізації потенціалу сільськогосподарської кооперації в органічному виробництві країн ЄС.

Список використаних джерел:

1. Глобальні тренди світового агоринку. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichniy-hektar/item/7958-hlobalni-trendy-svitovoho-ahrorynku.html> (дата звернення: 9.12.2023).
2. Площі земель з органічним статусом за п'ять років зросли на 133 тис. га URL: <https://agrotimes.ua/agronomiya/ploshhi-zemel-z-organichnym-statusom-za-pyat-rokiv-zrosly-na-133-tys-ga/> (дата звернення: 6.12.2023).

3. В Україні зменшилась площа земель виділених під органічне землеробство. URL: <https://eco.rayon.in.ua/news/640962-v-ukraini-zmenshilas-ploshcha-zemel-vidilenikh-pid-organichne-zemlerobstvo>

(дата звернення: 9.12.2023).

4. «Органічна» кооперація. Агробізнес сьогодні. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/rehionalnyi-vymir/item/8340-orhanichna-kooperatsiia.html>

(дата звернення: 8.12.2023).

5. ТОП-7 трендів сільського господарства майбутнього. URL: <https://agroportal.ua/ua/publishing/lichnyi-vzglyad/top7-trendov-selskogo-khozyaistva-budushchego/> (дата звернення: 8.12.2023).

6. Євросоюз планує до 2030 року переорієнтувати 25% сільгоспземель під органічне виробництво. URL: <https://superagronom.com/news/12844-yevrosoyuz-planuye-do-2030-roku-pereoriyentuvati-25-silgospzemel-pid-organichne-virobnitstvo> (дата звернення: 7.12.2023).

7. Милованов Є. В. Науково-освітні аспекти розвитку органічного виробництва. Агросвіт. 2018. № 15-16. С. 32–45. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2698&i=5>

8. Малік М.Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері економіки Економіка АПК, 2010, №12 С.104. URL: <http://www.eapk.org.ua/contents/2014/09/103> С.108

9. Безус Р. М. Особливості розвитку органічного виробництва в Україні / Р. М. Безус, Н. П. Дуброва // Органічне виробництво і продовольча безпека : [зб. матеріалів доп. учасн. IV Міжнар. наук.-практ. конф.]. – Житомир : О. О. Євенок, 2016. – С. 339–343 URL: <http://ir.polissiauniver.edu.ua/handle/123456789/5282#:~:text=http%3A//ir.polissiauniver.edu.ua/handle/123456789/5282> (дата звернення: 6.12.2023).

10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 20.11.2023).

11. Сергій Лабазюк: Сільськогосподарська кооперація потребує перезавантаження: Agravery.com URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/sergij-labazuk-sogodni-v-ukraini-nemae-zodnogo-uspisnogo-silskogospodarskogo-kooperativu> (дата звернення 9.12.2023)

12. Органічний ринок в Україні — аналітика/ Електронний ресурс] – URL:<https://agropolit.com/spetsproekty/415-organichniy-rinok-v-ukrayini--analitika>

13. Херсонщина в лідерах за площами земель, сертифікованих під органічне виробництво. URL: <https://superagronom.com/news/4863-hersonschina-v-liderah-za-ploschami-zemel-sertifikovanih-pid-organichne-virobnitstvo> (дата звернення: 28.11.2023)

14. Рудік Н. М. Історичний аспект розвитку сільськогосподарської кооперації. Агросвіт. 2021. № 9-10. С. 38–45. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3434&i=5> (дата звернення: 12.11.2023)

15. Закон України № 1649-IX Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. URL:

<https://agropolit.com/zakonodavstvo/788-pro-vimogi-do-organichnogo-virobnitstva-obigu-ta-markuvannya-organichnoyi-produktsiyi>

16. Саковська О. М. Диверсифікація діяльності як основа розвитку сільськогосподарських кооперативів. *Агросвіт*. 2020. № 7. С. 48–54. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.7.48

References:

1. Global trends of the world agricultural market. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/7958-hlobalni-trendy-svitovoho-ahrorynku.html> (access date: 11.12.2022).

2. The area of land with organic status increased by 133 thousand hectares in five years URL: <https://agrotimes.ua/agronomiya/ploshhi-zemel-z-organichnym-statusom-za-pyat-rokiv-zrosly-na-133-tys-ga/> (date access 6.12.2023)

3. In Ukraine, the area of land allocated for organic farming has decreased. URL: <https://eco.rayon.in.ua/news/640962-v-ukraini-zmenshilas-ploshcha-zemel-vidilenikh-pid-organichne-zemlerobstvo> (date access 9.12.2023)

4. "Organic" cooperation. Agribusiness today. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/rehionalnyi-vymir/item/8340-orhanichna-kooperatsiia.html> (date of access: 8.12.2023).

5. TOP-7 agricultural trends of the future. URL: <https://agroportal.ua/ua/publishing/lichnyi-vzglyad/top7-trendov-selskogo-khozyaistva-budushchego/> (date of access: 8.12.2023).

6. The European Union plans to reorient 25% of agricultural land to organic production by 2030. URL: <https://superagronom.com/news/12844-yevrosoyuz-planuye-do-2030-roku-pereoriyentuvati-25-silgospzemel-pid-organichne-virobnitstvo> (date of access: 7.12.2023).

7. Milovanov, E. (2018), "Scientific and educational aspects of the organic production development", *Agrosvit*, vol. 15-16, pp. 32–45.

8. Malik M. Scientific and methodological support for the development of cooperation in the agrarian sector of the economy. *Economy of the APC*, 2010, No. 12, p. 104. URL: <http://www.eapk.org.ua/contents/2014/09/103> P.108

9. Bezus, R, Dubrova, N. Features of the development of organic production in Ukraine. URL: <http://ir.polissiauniver.edu.ua/handle/123456789/5282#:~:text=http%3A//ir.polissiauniver.edu.ua/handle/123456789/5282> (date of access: 6.12.2023).

10. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. url. <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date 20.11.2023).

11. SergiyLabaziuk: Agricultural cooperation needs a reboot: Agravery.com URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/sergij-labazuk-sogodni-v-ukraini-nemaє-zodnogo-uspisnogo-silskogospodarskogo-kooperativu> (date access 9.12.2023)

12. Organic market in Ukraine — analytics URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/415-organichniy-rinok-v-ukrayini--analitika> (date access 26.11.2023)

13. Kherson Oblast is among the leaders in areas of land certified for organic production. URL: <https://superagronom.com/news/4863-hersonschina-v-liderah-zaploschami-zemel-sertifikovanih-pid-organichne-virobnitstvo>(date access 28.11.2023)
14. Rudik N. Historical aspect of the development of agricultural cooperation. Agroworld 2021. No. 9-10. P. 38–45. <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3434&i=5> (date access 28.11.2023)
15. Law of Ukraine No. 1649-IX On basic principles and requirements for organic production, circulation and labeling of organic products. . URL: <https://agropolit.com/zakonodavstvo/788-pro-vimogi-do-organichnogo-virobnitstva-obigu-ta-markuvannya-organichnoyi-produktsiyi> (date access 6.12.2023)
16. Sakovska, O. (2020), “Diversification of activities as a basis for the development of agricultural cooperatives”, *Agrosvit*, vol. 7, pp. 48–54. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.7.48

УДК 37.091.33;3.025;001.895;658.8;005.34;330.33

DOI: <https://doi.org/10.37000/ebbsl.2023.04.09>

Сахацький Микола Павлович,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0001-8765-766X
np.sakhatskyi@gmail.com

Запша Галина Миколаївна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0003-2657-9367
galina.zapsha@gmail.com

МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ІННОВАЦІЙНОГО МАРКЕТИНГУ В УПРАВЛІННІ БІЗНЕСОМ

Анотація

Мета статті. Обґрунтування змісту і систематизація методів та інструментів інноваційного маркетингу для його прикладного використання в управлінні бізнесом.

Науковою новизною є подальший розвиток теоретичних та методичних положень щодо методів та інструментів інноваційного маркетингу, що на відміну від інших, визначається як цілеспрямована людська діяльність, яка базується на науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробках, спрямованих на з'ясування та/або формування споживчого попиту, що задовольняється завдяки використанню обмінних ринкових процесів купівлі-продажу на основі прикладного використання в цілісній єдності економічних, адміністративних та соціально-психологічних методів впливу.

Висновки. Діалектична єдність інновацій та маркетингу в ринковому процесі полягає в тому, що маркетингова система як цілісна єдність потребує результативного інноваційного забезпечення всіх її складових – ринкових досліджень, виробничо-господарської діяльності, ціноутворення, дистрибуції, маркетингової комунікації. Ринкові дослідження передбачають використання сучасних інформаційних технологій, пошукові системи яких забезпечують формування цільових аудиторій для проведення з ними таргетингового та інтерактивного маркетингу. При цьому подальший розвиток диджиталізації всього маркетингового комплексу постає об'єктивною основою для здійснення суб'єктами господарювання розширеного відтворення.

Методи та інструменти інноваційного маркетингу постійно удосконалюються, бо постійно диференціюються канали цифрових медіа та появляються нові технічні, технологічні, мобільні, програмні продукти. Генерують ці процеси споживачі, чисельність, платоспроможність та традиції споживання яких формують постійно зростаючий ринковий попит. Його якнайповніше задоволення передбачає проведення подальших досліджень щодо наукового обґрунтування збалансованого поєднання економічних, адміністративних та соціально-психологічних методів інноваційного маркетингу.

Ключові слова: інноваційний маркетинг, методи, інструменти, управління бізнесом, економічний, адміністративний, соціально-психологічний, дослідження.

UDC 37.091.33;3.025;001.895;658.8;005.34;330.33

Sakhatskyi Mykola P.,
doctor of economic sciences, professor,
professor of the Department of Management
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0003-2657-9367
np.sakhatskyi@gmail.com

Zapsha Halyna M.,
doctor of economic sciences, professor,
Head of the Department of Management
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0003-2657-9367
galina.zapsha@gmail.com

METHODS AND TOOLS OF INNOVATIVE MARKETING IN BUSINESS MANAGEMENT

Abstract

The purpose of the article is to substantiate the content and systematize the methods and tools of innovative marketing for its applied use in business management.

The scientific novelty is the further development of theoretical and methodological provisions regarding the methods and tools of innovative marketing, which, unlike others, is defined as a purposeful human activity based on research and development aimed at clarifying and/or forming consumer demand, which is satisfied thanks to the use of consumer market processes of purchase and sale based on the applied use in the integral unity of economic, administrative and socio-psychological methods of influence.

Conclusions. The dialectical unity of innovation and marketing in the market process consists in the fact that the marketing system as a complete unity requires effective innovative provision of all its components - market research, production and economic activity, pricing, distribution, marketing communication. Market research involves the use of modern information technologies, the search systems of which ensure the formation of target audiences for conducting targeting and interactive marketing with them. At the same time, the further development of the digitalization of the entire marketing complex becomes an objective basis for the implementation of extended reproduction by economic entities.

Innovative marketing methods and tools are constantly being improved, because digital media channels are constantly being differentiated and new technical, technological, mobile, and software products are emerging. These processes are generated by consumers, whose number, ability to pay, and consumption traditions form the capacity of the market. Its fulfillment and satisfaction of consumer demand involves further research on the scientific justification of a balanced combination of economic, administrative and socio-psychological methods of innovative marketing.

Key words: innovative marketing, methods, tools, business management, economic, administrative, socio-psychological, research.

Вступ. Важливість освоєння методів та інструментів інноваційного маркетингу зумовлюється тим, що стратегія успішного функціонування національних господарських комплексів держав, які є лідерами в світовому економічному розвитку, тісно ув'язується з їх успіхами в науково-дослідній сфері, створенні нових знань, високотехнологічному виробництві та масовому випуску інноваційних продуктів. Поєднання ринкових засад з інноваційною моделлю розвитку економічних систем дозволяє націям користуватися сучасними благами цивілізації, підвищує конкурентоспроможність за рахунок участі в світовому поділі праці, сприяє доступу до міжнародних фінансових джерел. Важливою складовою подолання існуючого розриву між Україною та державами, які є лідерами світового економічного розвитку, виступає прикладне використання інноваційного маркетингу в управлінні бізнесом, що постає нагальною проблемою в світлі руйнації від широкомасштабної агресії російської федерації проти нашої країни та повоєнної відбудови її економіки.

Згідно міжнародних індексів, інноваційна система України оцінюється як така, що відносно світового рівня має високий освітній та науковий потенціал, здатний продукувати різноманітні нововведення у вигляді ідей, наукових розробок, патентів [8]. В «Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» в числі основних бар'єрів розвитку інновацій в Україні справедливо відзначається недосконалість інституцій політичного, регуляторного та бізнес-середовища, а також вказується на слабо розвинуту інноваційну інфраструктуру. Зазначається, що важливо заохочувати виробництво в країні інтелектуальної продукції та здійснювати її комерціалізацію [8]. Тому система методів та інструментів інноваційного маркетингу в управлінні бізнесом покликана стимулювати виробництво продукції і здійснення послуг інноваційної природи для їх виведення і продажу на внутрішньому та світовому ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про наявність численних сучасних літературних джерел у сфері маркетингу, які висвітлюють сутність дефініцій «маркетинг інновацій» та «інноваційний маркетинг», обґрунтовують значення маркетингових інновацій як фактору конкурентоспроможності в сучасному бізнес-середовищі, узагальнюють результативність їх застосування в практиці управління бізнесом та визначають перспективні види інноваційної діяльності у сфері маркетингу.

Зокрема, вивчення низки праць вітчизняних та зарубіжних науковців (Ф. Котлер [5]; С. Савченко, Н. Аблязова, О. Сукач [7]; А. Шевченко, А. Крушинський [9]; А. Мостова [6]; Л. Гризовська, А. Романова [3] та інші) засвідчує дискусійний характер розуміння сутності маркетингу інновацій та інноваційного маркетингу – від полярного розмежування даних понять до їх трактування як однозначних наукових категорій.

Дослідження показують, що маркетинг інновацій та інноваційний маркетинг за своєю сутністю і змістом характеризують принципово різні процеси, що протікають в умовах ринкової економіки. В загальнонауковому значенні ці категорії мають співвідношення, відповідно, як частина і ціле, з яких процеси маркетингу інновацій поширюються на продукцію винятково

інноваційного походження, а отже є часткою. На відміну від них інноваційний маркетинг виступає в ширшому значенні, бо стосується маркетингової діяльності, яка охоплює елементи всього комплексу і включає як традиційний, так і інноваційний товарний асортимент.

Тому в управлінні бізнесом в реальній ринковій практиці може здійснюватися інноваційний маркетинг інновацій. Ця частковість слугує додатковим аргументом на користь загальної наукової функції інноваційного маркетингу. Отже він може слугувати методологічним інструментарієм для прикладного використання в управлінні бізнесом в розрізі ринкового дослідництва, формування товарної номенклатури, побудови дистрибуції, ціноутворення, просування товарів на різних за масштабами та регіонами ринках.

Виходячи з викладеного, інноваційний маркетинг варто визначати як цілеспрямовану людську діяльність, яка базується на науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробках, спрямованих на з'ясування та/або формування споживчого попиту, що задовольняється завдяки використанню обмінних ринкових процесів купівлі-продажу. В даному випадку цілеспрямованість зазначеної діяльності може мати як економічні, так і не економічні мотиви. Варто передбачити на майбутнє послаблення меркантильних інтересів на користь соціальних, духовних, екологічних та їх збалансування.

Науково-дослідна складова доповнює традиційний маркетинговий ланцюг щодо здійснення ринкових досліджень та проведення товарної, цінової, дистрибутивної і комунікаційної політики та породжує його якісно новий сутнісний зміст, властивості, форми, методи та інструменти. Таким чином, інноваційний маркетинг започатковується процесом отримання нових знань та їх використанням на практиці при розробці нових товарів та/або вдосконаленні управлінських технологій в різних сферах маркетингової діяльності бізнес організацій.

Метою статті є обґрунтування змісту і систематизація методів та інструментів інноваційного маркетингу для його прикладного використання в управлінні бізнесом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження показують, що термін «метод» визначають і як спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя, і як прийом, або систему прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо), а також як спосіб дії, боротьби і т. ін. [1, с. 522]. В цьому ж джерелі інструменти подають як знаряддя для праці, та як сукупність таких знарядь [1, с. 400]. Тут має місце діалектичне поєднання між методами та інструментами на зразок філософських категорій, до яких належать загальне та одиничне.

Так, методи інноваційного маркетингу є загальним, котре означає абстрактну універсальність, що об'єктивно існує між явищами (предметами) певної якісної визначеності. Інструменти інноваційного маркетингу належать до одиничних, бо відображають цілісність окремих явищ, яка притаманна тільки даному конкретному об'єкту (дії). Методи та інструменти інноваційного

маркетингу діалектично взаємопов'язані між собою, доповнюють один одного і не можуть існувати без такої єдності.

Методи інноваційного маркетингу (як загальні) проявляються через сукупність відповідних інструментів (як одиничні заходи), що за своїм змістом мають економічну, адміністративну та соціально-психологічну природу. Прикладання і методів як загальних, і інструментів в якості одиничних відбувається по відношенню до складових частин маркетингової системи різнопланового ринку. Узагальнюючи викладене цілком резонно стверджувати, що в основі інноваційного маркетингу в управлінні бізнесом знаходяться результати здобутків як фундаментальної, так і прикладної науки. Їх використання відповідними методами та інструментами відбувається на різних за предметністю і масштабами ринках й виступає в якості просторової тривимірної моделі (рис.1).

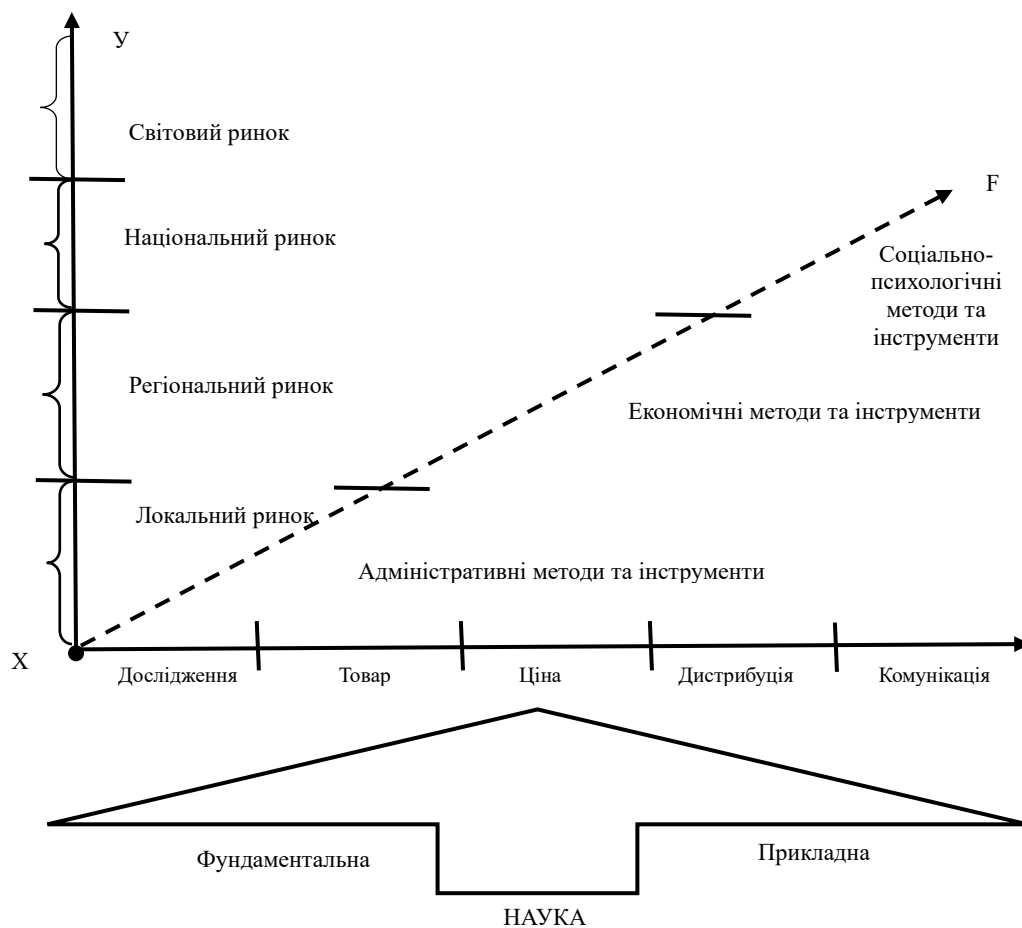

Рис. 1. Тривимірна модель інноваційного маркетингу

Джерело: розроблено авторами

В цій моделі горизонтальна вісь абсцис (X) масштабується складовими інноваційної маркетингової системи, що проявляється в здійснюваних ринкових дослідженнях, товарних пропозиціях, цінових параметрах, дистрибутивних каналах та маркетингових комунікаційних заходах; горизонтальна вісь (F) – інструментами економічного, адміністративного та соціально-психологічного

характеру, вертикальна вісь ординат (У) – організаційною ієрархією різних за масштабами ринків – світового, національного, регіонального та локального рівнів.

Методи інноваційного маркетингу мають складові компоненти, що в якості інструментів формують три групи – економічні, адміністративні та соціально-психологічні. Вони в управлінні бізнесом взаємопов'язані та взаємозалежні. Це зумовлюється сукупним впливом на один і той же живий, наділений інтелектом соціальний об'єкт – людину, яка має свідомість, мислення, мораль та здатна створювати щось нове.

Інструменти інноваційного маркетингу в управлінні бізнесом за своїм змістом мають цільову спрямованість, різноплановість та функціональність. Їх використання відбувається на міжнародному, національному, регіональному та локальному (місцевому) рівнях. Освоєння міжпланетного простору дає підстави для припущення про реальність існування вже в ближньому майбутньому космічного ринку, перспективи розвитку якого визначає саме інноваційний маркетинг.

Економічні інструменти інноваційного маркетингу використовуються через універсальні, базові та особливі опції. Саме особливі форми економічних інструментів стосуються безпосереднього використання новацій. Перелік універсальних економічних інструментів включає наступні важелі ринкового господарювання: прогнозування; планування; інвестування; фінансування (кредитування); комерційний розрахунок бізнес діяльності; ціноутворення; облік.

Прогнозування як інструмент інноваційного маркетингу в управлінні бізнесом здійснюється на основі досягнень новітніх інформаційних технологій та здобутків економіко-математичного моделювання різнопланових соціально-економічних процесів. Інноваційний маркетинг потребує чіткого передбачення його майбутнього з огляду на попередні та поточні процеси в царині виробничо-господарської діяльності бізнес організацій та можливостей її удосконалення та/або диверсифікації. Для цього систематично збирається, накопичується та аналізується інформація про якісні й кількісні характеристики науково-дослідної та проектно-конструкторської роботи з позицій перспектив прикладного маркетингового використання її результатів. Знання про існуючі тенденції і ймовірне майбутнє дозволяє забезпечити необхідними ресурсами наукові розробки і стратегічні прориви, завчасно підготувати до їх прийняття відповідні суб'єкти господарювання та сформулювати відповідні передумови для ринкового успіху інноваційного маркетингу.

Планування здійснюється з використанням дослідно-конструкторських напрацювань на основі попередньо зробленого прогнозу. Передбачається визначення перспективних параметрів маркетингової діяльності та шляхів і способів досягнення запланованого. Встановлюється обсяг необхідних для цього інвестицій, матеріально-технічних, фінансово-кредитних та кадрових ресурсів.

Економічний механізм включає як новітні досягнення наукової думки стосовно комерційного розрахунку, так і використання наукових розробок

безпосередньо у виробничо-господарській діяльності. Такий підхід покликаний гарантувати підприємницьким структурам відшкодування понесених витрат та отримання прибутку для подальшого розширеного відтворення. В останньому, в свою чергу, передбачається науково-дослідна складова.

Ціноутворення в якості інструменту інноваційного маркетингу передбачає використання в цьому процесі наукові здобутки різних галузей знань та спеціальностей – педагогіки, освіти, культури, мистецтва, економіки, психології, соціології тощо. Їх трансфер в практику ціноутворення значною мірою визначає ринкові перспективи продукції і її виробників. Покликана приваблювати покупця, ціна сприяє продажу товару, покриває понесені затрати на виробництво та збут, дає дохід та прибуток. Наукова ґрунтовність ціноутворення полягає в тому, що в цьому процесі приймається до уваги сукупна дія низки різнопланових чинників – рівня попиту, співвідношення попиту та пропозиції, етап життєвого циклу товару, якість, стратегія і поведінка конкурентів, конкурентні переваги, престижність бренду, особливості конкретного ринку та його перспективи, специфіка ринкових сегментів, підприємницька стратегію тощо.

Облік як інструмент інноваційного маркетингу формується за рахунок ґрунтового наукового забезпечення збору, накопичення та обробки інформації, що кількісно та/або якісно віддзеркалює економічні й соціально-екологічні аспекти маркетингу. На підставі задокументованої інформації визначається наскільки отриманий результат відповідає запланованому і відбувається своєчасне корегування перебігу економічних процесів у виробничо-господарській діяльності. Завдяки такому обліку суб'єкти бізнесу мають можливість об'єктивно оцінити: точність зробленого прогнозування; правомірність проведеного планування; ефективність використання інноваційного маркетингу у виробничо-господарській діяльності; перспективність конкретних управлінських рішень стратегічного й тактичного характеру в інноваційному маркетингу.

Таким чином, послідовне використання універсальних економічних інструментів інноваційного маркетингу в управлінні бізнесом формує цілком логічний алгоритм дій. В його замкненому контурі циклічно повторюються процеси прогнозування, планування, інвестування, фінансування, кредитування, комерційного розрахунку, обліку. Кожний із них забезпечує отримання конкретних результатів.

Адміністративні інструменти, що використовуються в управлінні бізнесом під час реалізації інноваційного маркетингу, включають заходи організаційно-регламентного, організаційно-унормованого та інструкційного методичного впливу. Вони базуються на новітніх наукових напрацюваннях і покликані впорядковувати ринкову практику господарюючих суб'єктів незалежно від їх організаційно-правової форми, власності, масштабів та країн походження.

Соціально-економічна результативність цих інструментів в управлінні бізнесом значною мірою визначається їх узгодженістю, якістю та системністю. Спільними рисами адміністративних інструментів інноваційного маркетингу є:

цільова спрямованість; ієрархічність; лінійність; підпорядкованість; обов'язковість; дисциплінованість; відповідальність; різноплановість.

Так, на міжнародному рівні упорядкування діяльності Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) передбачає функціонування департаменту економічного та соціального розвитку, в структурі якого виокремлюється відділ торгівлі та ринків. Ця міжнародна організація також містить департамент інформації та зв'язку, що включає відділи – обміну знаннями та нарощування потенціалу; зв'язку; інформаційних технологій [2]. Наявність таких структурних підрозділів в організаційній побудові ФАО вказує на використання нею адміністративних регламентуючих інструментів щодо інноваційного маркетингу як джерела знань та інформації, покликаних зменшувати гостроту проблеми бідності і голоду в світі. В даному разі маркетинг слугує своєрідним методологічним інструментарієм вирішення проблеми світової продовольчої безпеки.

На національному рівні адміністративні інструменти інноваційного маркетингу реалізуються через нормативно-правові акти. Так, законодавчими положеннями Закону України «Про інноваційну діяльність» регламентуються її правові, економічні та організаційні засади. Декларується, що на основі цих засад Україна реалізує стратегічний курс на розвиток національної економіки інноваційним шляхом, заохочує його різнобічною державною підтримкою всі підприємства, незалежно від їх форм власності і господарювання, за умови належності до інноваційного корпусу. В прикладному плані така належність визначається через впровадження суб'єктами господарювання інноваційних проєктів [4].

На мікроекономічному рівні регламентуючий вплив адміністративних інструментів відбувається у формі індикативних показників стосовно результативності інноваційного маркетингу та його складових. Параметри таких показників обов'язкові для досягнення. Вони також можуть слугувати критерієм оцінки ефективності суб'єкта господарювання в цілому, його окремих структурних підрозділів та виконавців.

Вся діяльність підприємства, включно з маркетингом, регламентується статутом. В ньому вказується цілі та предмет діяльності, в переліку яких можуть також перебувати інноваційний маркетинг та його складові. Інноваційний маркетинг через організаційний вплив може передбачатися правилами внутрішнього розпорядку, положеннями структурних підрозділів та посадовими інструкціями. В них конкретизуються задачі, повноваження, обов'язки та відповідальність з виконання сукупності робіт або окремих операцій з інноваційного маркетингу.

Адміністративні інструменти інструкційного впливу в управлінні бізнесом передбачають формування та розвиток інноваційного маркетингу на основі правил, настанов та приписів керівного органу службовим особам та/або структурним підрозділам, що обов'язкові для виконання. Маючи організаційний характер, інструктування ґрунтується на проведенні детальних роз'яснень з формування та розвитку інноваційного маркетингу. Його працівників ретельно

ознайомлюють з умовами праці, завданнями, обов'язками, повноваженнями та відповідальністю, а також консультують щодо правильного виконання посадових функцій.

Соціально-психологічні інструменти інноваційного маркетингу в управлінні бізнесом являють собою заходи соціального та психологічного впливу, що спрямовуються на ринкові сегменти споживачів та звертаються до внутрішнього світу людини з використанням новітніх досягнень фундаментальної і прикладної науки та новітньої практики. Адже соціальний, як трактує «Великий тлумачний словник сучасної української мови», – це пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві; породжений умовами суспільного життя, певного середовища, ладу; існуючий у певному суспільстві; здійснюваний у суспільстві; зумовлений поділом суспільства на класи; а також який має на меті зміну суспільних виробничих відносин [1, с. 1164]. На відміну від соціальної складової, психологічний – це той, що пов'язаний з психічною діяльністю людини; який бере в основу знання психології людини, її внутрішнього світу [1, с. 1002]. Відтак, соціально-психологічні інструменти мають протилежні за спрямованістю вектори впливу на розвиток інноваційного маркетингу: соціальні – здебільшого зовнішнього прояву у вигляді стимулів, а психологічні – переважно внутрішнього мотиву.

Разом з тим, соціальні та психологічні інструменти інноваційного маркетингу мають спільні риси й поєднуються, бо об'єкт їх звернення один і той же – це людина. Саме до неї відбувається маркетингове звернення, результативність якого залежить від того, наскільки в ньому враховується життєвий досвід людини, її світогляд, цінності, освіта, компетентність, інтелект тощо. Наукове пізнання цих складників та розробка відповідних засобів впливу на них формує предметний інструментарій інноваційного маркетингу.

Маючи людину в якості спільного об'єкту маркетингового впливу, соціальні та психологічні інструменти тісно взаємопов'язані, а їх переплетіння та взаємодія в управлінні бізнесом породжує синергію інноваційного маркетингу. Звідси зростаюча практика використання засобів прихованого («партизанського») маркетингу, який передбачає просування товару через доведення інформації до цільових груп в ненав'язливій формі без прямого рекламного впливу. Найбільш поширеними комунікаційними каналами контент-маркетингу виступають веб-сайти та соціальні мережі.

Сучасні інформаційні технології та технічні засоби дозволяють використовувати соціально-психологічні інструменти інноваційного маркетингу для безпосереднього впливу на споживачів через відповідні інтернет-програми. При цьому на основі останніх проводиться систематичний моніторинг соціально-економічних процесів різних за масштабами ринків. Накопичені інформаційні бази даних дозволяють структурувати споживачів за регіональними, демографічними, поведінковими та психографічними ознаками для формування нових груп рекламного впливу та виявлення перспективних ринкових ніш.

Сучасні ринкові дослідження передбачають використання інформаційних систем і технологій, пошукові системи яких забезпечують формування цільових аудиторій для проведення з ними таргетингового та інтерактивного маркетингу. При цьому подальший розвиток диджиталізації всього маркетингового комплексу в управлінні бізнесом постає об'єктивною основою для здійснення суб'єктами господарювання розширеного відтворення. На особливу увагу в цьому плані заслуговує використання потенціалу системи та засобів штучного інтелекту, що завдяки моделюванню інтелектуальної діяльності людини дозволяє знайти прикладний інструментарій для інноваційного маркетингу, який в змозі постійно збалансовувати інтереси споживачів, товаровиробників, територіальних громад, суспільства та природного довкілля в ім'я збереження на планеті Земля людської цивілізації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Діалектична єдність інновацій та маркетингу в ринковому процесі полягає в тому, що маркетингова система як цілісна єдність потребує результативного інноваційного забезпечення всіх її складових – ринкових досліджень, виробничо-господарської діяльності, ціноутворення, дистрибуції, маркетингової комунікації. Ринкові дослідження передбачають використання сучасних інформаційних технологій, пошукові системи яких забезпечують формування цільових аудиторій для проведення з ними таргетингового та інтерактивного маркетингу. При цьому подальший розвиток диджиталізації всього маркетингового комплексу постає об'єктивною основою для здійснення суб'єктами господарювання розширеного відтворення.

Методи та інструменти інноваційного маркетингу постійно удосконалюються, бо постійно диференціюються канали цифрових медіа та появляються нові технічні, технологічні, мобільні, програмні продукти. Генерують ці процеси споживачі, чисельність, платоспроможність та традиції споживання яких формують місткість ринку. Його наповнення та задоволення попиту споживачів передбачає проведення подальших досліджень щодо наукового обґрунтування збалансованого поєднання економічних, адміністративних та соціально-психологічних методів інноваційного маркетингу.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. с. 522.
2. Вікіпедія. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
3. Гризовська Л.О., Романова А.В. Маркетинг інновацій як інструмент успішного бізнесу. *Економіка і суспільство*. 2018. №16. С. 301-307.
4. Закон України «Про інноваційну діяльність». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
5. Котлер Ф. Маркетинг 4.0. Від традиційного до цифрового: книга. К.: КМ-Букс, 2018. 208 с.

6. Мостова А.Д. Сучасні види інноваційного маркетингу в діяльності підприємств. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Випуск 1 (12). С. 88-93.
7. Савченко С.О., Аблязова Н.Р., Сукач О.М. Інноваційний маркетинг у системі управління підприємством. *Підприємництво і інновації*. 2021. Вип.17. С. 46-49.
8. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. Схвалено розпорядженням КМУ від 10 липня 2019 р. № 526-р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>
9. Шевченко А.В., Крушинський А.В. Методи інноваційного маркетингу реалізації маркетингової стратегії підприємства. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 3(17). С.251-261.

References:

1. Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language / Compiled and Chief Editor V.T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF "Perun", 2004. 1428 p.
2. Wikipedia. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
3. Gryzovska L.O., Romanova A.V. (2018). Innovation marketing as a tool for successful business. *Ekonomika i suspilstvo*, 16, 301-307. Retrieved from https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/46.pdf [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine "On Innovative Activity". Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> [in Ukrainian].
5. Kotler, F. (2018). Marketing 4.0. Vid tradicijnogo do cifrovogo [Marketing 4.0.Fromtraditional to digital]. K.: KM-Buks, 208. [in Ukrainian].
6. Mostova A.D. Modern types of innovative marketing in the activities of enterprises (2018). *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, 1 (12), 88-93.
7. Savchenko S.O., Ablyazova N.R., Sukach O.M. Innovative marketing in the enterprise management system (2021). *Pidpryiemnytstvo i innovatsii*, 17, 46-49.
8. Strategy for the development of the sphere of innovative activity for the period up to 2030.№ 526-р. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>. [in Ukrainian].
9. Shevchenko A.V., Krushynskyi A.V. Innovative marketing methods for implementing the company's marketing strategy (2023). *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*. 3(17), 251-261.

УДК 005.3;338.431;112;330.837;005.591.4

DOI: <https://doi.org/10.37000/ebbsl.2023.04.10>

Сахацький Микола Миколайович,

аспірант кафедри менеджменту

Одеського державного аграрного університету

ORCID 0000-0002-0258-9723

sahatskiy25.03@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Анотація

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних положень та розробка прикладних рекомендацій щодо підвищення результативності управління розвитком аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій.

Наукова новизна. Отримали подальший розвиток теоретичні положення щодо особливостей управління розвитком аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій, система яких, на відміну від інших, включає: багатогранність управлінського процесу через складність його суб'єкта як соціально-економічної системи; різноплановість управління розвитком аграрного підприємництва, що витікає з неоднорідності управлінського об'єкта; єдність принципів управління розвитком аграрного підприємництва; відмінність управлінського процесу в аграрному підприємстві в період інституціональних трансформацій як цілісного економіко-соціально-екологічного явища.

Висновки. В основі формування особливостей управління розвитком аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій знаходяться специфічні риси та відмінності, що містять процеси як управління, так і аграрної виробничо-господарської діяльності, підприємництва та інституціональної трансформації. Їх взаємозв'язок та взаємодія формує цілісну єдність, що породжує якісно нове економіко-соціально-екологічне явище.

До числа основних особливостей управління розвитком аграрного підприємництва належать: багатогранність управлінського процесу через складність його суб'єкта як соціально-економічної системи; різноплановість управління розвитком аграрного підприємництва, що витікає з неоднорідності управлінського об'єкта; єдність принципів управління розвитком аграрного підприємництва; відмінність управлінського процесу в аграрному підприємстві в період інституціональної трансформації як цілісного економіко-соціально-екологічного явища.

Ключові слова: особливості, управління, аграрне підприємництво, виробничо-господарська діяльність, інституціональні трансформації, принципи.

UDC 005.3;338.431;112;330.837;005.591.4

Sakhatskiy Mykola M.,

graduate student of the Department of Management

Odessa State Agrarian University

ORCID 0000-0002-0258-9723

sahatskiy25.03@gmail.com

MANAGEMENT FEATURES OF AGRICULTURAL ENTERPRISE DEVELOPMENT UNDER INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS

Abstract

The purpose of this article is to substantiate theoretical and methodological principles and develop practical recommendations to enhance the effectiveness of managing the development of agricultural entrepreneurship in the context of institutional transformations.

Scientific novelty. The theoretical foundations regarding the specificities of managing the development of agricultural entrepreneurship in the conditions of institutional transformations have further evolved. The system of these transformations, unlike others, includes: the multifaceted nature of the management process due to the complexity of its subject as a socio-economic system; the diversity of managing the development of agricultural entrepreneurship arising from the heterogeneity of the management object; the unity of principles for managing the development of agricultural entrepreneurship; the distinctiveness of the management process in agricultural entrepreneurship during periods of institutional transformations as a holistic economic, social, and ecological phenomenon.

Conclusions. The formation of the features of managing the development of agricultural entrepreneurship in the context of institutional transformations is based on specific characteristics and differences that encompass the processes of both management and agricultural production and entrepreneurship and institutional transformation. Their interconnection and interaction create a holistic unity that generates a qualitatively new economic, social, and ecological phenomenon.

Among the main features of managing the development of agricultural entrepreneurship are: the multifaceted nature of the management process due to the complexity of its subject as a socio-economic system; the diversity of managing the development of agricultural entrepreneurship arising from the heterogeneity of the management object; the unity of principles for managing the development of agricultural entrepreneurship; the distinctiveness of the management process in agricultural entrepreneurship during periods of institutional transformation as a holistic economic, social, and ecological phenomenon.

Keywords: features, management, agricultural entrepreneurship, production and economic activity, institutional transformations, principles.

Вступ. Актуальність науково прикладного дослідження особливостей управління розвитком аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій зумовлюється низкою чинників, до числа основних із них слід віднести: по-перше, необхідність виокремлення досліджуваного економіко-соціально-екологічного явища серед низки інших явищ та процесів ринкової економіки в якості тісно пов'язаних та взаємозалежних між собою елементів, удосконалення яких дозволяє масштабувати аграрну підприємницьку діяльність в інтересах підприємців, сільських громад і суспільства в цілому;

по-друге, зростаючою вагомістю аграрного підприємництва в забезпеченні продовольчої безпеки населення країни та у вирішенні проблеми світової продовольчої безпеки з демонструванням Україною свого благородного гуманізму по відношенню до людей бідних природними ресурсами держав;

по-третє, перспективністю гарантування стабільних валютних надходжень до державного бюджету за рахунок нарощування аграрними підприємцями виробництва агропродовольчої продукції, експорт якої крім економічної вигоди працює на поліпшення міжнародного іміджу України й слугує потужним

джерелом інвестування розширеного відтворення аграрної виробничо-господарської діяльності;

по-четверте, доступністю для прикладного використання аграрним підприємництвом новітніх науково-економічних здобутків, різнобічні напрями якого дозволяють постійно удосконалювати управління розвитком сільськогосподарського виробництва, підвищувати рівень матеріального та духовного добробуту сільського населення, забезпечувати збереження екологічних ресурсів сільських територій;

по-п'яте, епохальністю здійснюваних інституціональних трансформацій, що відбуваються під сукупним впливом глибинних перетворень в аграрних відносинах, природно-кліматичних зрушень планетарного характеру, цифровізації національної економіки та сільських громад, сучасних глобальних загроз, що несуть людській цивілізації пандемії, військові агресії держав, тероризм, а також прояви банальної людської недбалості, жадібності, марнославства та чванливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що теоретико-методологічні та прикладні аспекти розвитку аграрного підприємництва з врахуванням особливостей управління в умовах інституціональних трансформацій різнобічно опрацьовувалися вченими і практиками як аграрної, так і інших видів економічної діяльності. Так, Романова Л.В. досліджувала становлення підприємництва в сільському господарстві, виокремлюючи його теоретичні основи, середовище, власність як основу формування, як особливий спосіб господарювання та як особливий тип особистості, мислення та поведінки. В науковому забезпеченні дослідниця особливу увагу цілком справедливо приділяє принципам здійснення підприємницької діяльності [1, с. 148-159], де вказує на можливість зведення всього їх переліку до одного найголовнішого – свободи [1, с. 150]. Поділяємо точку зору щодо належності економічної свободи до основоположних, бо саме завдяки її наявності відбувається реалізація всіх правових, управлінських та підприємницьких засад.

Цінними з точки зору науково-економічного забезпечення результативності управління розвитком аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій є здобутки науковців з інших (не аграрних) видів економічної діяльності. Так, досліджуючи теоретико-методологічні засади процесу забезпечення та реалізації ринкових стратегій, що мають місце в харчовій промисловості, Шереметом О.О. правомірно розкриваються питання онтології цих стратегій в трансформаційних умовах, концептуальних підходах до їх вибору та власне методологічних основ формування цих ринкових стратегій стосовно даної галузі [2, с. 10-71]. За наявності зосередженості лише на ринкових стратегіях та суб'єктах господарювання харчової промисловості, рекомендації дослідника щодо доцільності використання таких компонентів стратегічного плану, як визначення місії, цілей та завдань; особливостей виробництва продукції та здійснюваних робіт і послуг й інших його складових, цілком прийнятні для аграрного підприємництва.

Здійснюючи науково-економічне забезпечення розвитку промислового і цивільного будівництва стосовно територій сільській місцевості, Ажаман І.А. цілком справедливо загострює увагу на питаннях концептуального характеру стосовно утвердження багатуукладності аграрного сектора, формування джерел інвестування будівництва на селі та його регіональних характерних рисах [3, с. 154-250]. Поділяючи точку зору вченої предметно важливості зазначених положень для будівництва, вони є цілком справедливими і для розвитку аграрного підприємництва, що, в свою чергу, потребує відповідної матеріально-технічної бази, яку в змозі сформувати на селі сучасне будівництво. Отже, наукові рекомендації щодо подальшого розвитку будівництва в сільській місцевості логічно поширити і на аграрне підприємництво, бо дійсно ґрунтовні дослідницькі пошуки не визнають галузевих кордонів.

Для результативного управління розвитком аграрного підприємництва варто використовувати наукові напрацювання Погріщук Г.Б., яка досліджувала інноваційно-орієнтований розвиток безпосередньо сільськогосподарського виробництва на засадах екологізації [4]. Визначені нею стратегічні напрями вказаного процесу заслуговують на особливу увагу в силу їх ґрунтовності та комплексності. Адже під час сільськогосподарського виробництва дійсно лише через збалансування економічних та екологічних інтересів досягається раціональне природокористування, зменшується антропологічний тиск на довкілля за рахунок ресурсозбереження та безвідходних технологій.

На доцільність розвитку інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки нашої країни наголошують в своїх дослідженнях Сіренко Н.М. та Мельник О.І. Особливої ваги при цьому набувають обґрунтовані ними положення щодо необхідності формувати і розвивати інфраструктуру, що забезпечує підтримку цього процесу [5, с. 130-143]. Поділяємо підхід цих вчених стосовно належності до числа пріоритетних науково-освітньої складової [5, с. 130-143] як такої, що дійсно закладає підвалини зростання людського капіталу для інноваційного підприємництва на селі.

В останні роки дослідники фокусуються на проблемах екологізації аграрної сфери економіки. Зокрема наукові напрацювання Бурляй А.П. стосуються розвитку організаційно-економічних засад екологізації аграрної сфери економіки України [6]. Дослідницькі пошуки Захарченка О.В. присвячені науковим та прикладним засадам управління розвитком біоресурсів та природокористування в аграрному секторі [7].

Наведені й інші наукові пошуки створили досить надійну теоретичну, методологічну, аналітичну та концептуальну базу результативного управління розвитком аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій. Разом з тим динамічність, масштабність, радикальність та епохальність соціально-економічних зрушень в сфері ведення сільського господарства та збуту виробленої агропродовольчої продукції слугують аргументами на користь подальшого поглибленого науково прикладного дослідження особливостей управління розвитком аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних положень та розробці прикладних рекомендацій щодо підвищення результативності управління розвитком аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження показують, що особливості досліджуваного соціально-економічного явища формують специфічні риси та відмінності його складових процесів. Наслідком їх взаємодії та взаємозв'язку сформовані наступні основні особливості управління розвитком аграрного підприємництва:

1. Багатогранність управлінського процесу через складність його суб'єкта як соціально-економічної системи.

2. Різноманітність управління розвитком аграрного підприємництва, що витікає з неоднорідності управлінського об'єкта.

3. Єдність принципів управління розвитком аграрного підприємництва.

4. Відмінність управлінського процесу в аграрному підприємстві як цілісного економіко-соціально-екологічного явища в період інституціональних трансформацій галузі й суспільства в цілому.

Так, по-перше, багатогранність управлінського процесу ґрунтується на складності суб'єкта управління як соціально-економічної системи, що наділяється певними компетенціями та владними повноваженнями. Їх формат дозволяє надавати вказівки та рішення, що є обов'язковими для виконання відповідними об'єктами.

Багатогранність суб'єкта управління як системи проявляється через наявні в ній інститути та здійснювані ними функції. Складність управлінських інститутів полягає як в їх кількісній чисельності, так і вагомості кожного інституту, кожний з яких формує свою власну управлінську підсистему. Адже до числа основних із них слід віднести управлінські цілі, закономірності, принципи, функції, структури, кадри, методи та інструменти, стилі, технології прийняття рішень тощо.

Функціональна багатогранність управління пов'язується з діями, процедурами та операціями, перелік яких виконується відповідними управлінськими працівниками згідно поділу праці та кооперації між ними. Здійснюваний широкий діапазон управлінської праці закладає органічну основу для формування багатогранної функціональної системи управління, що поєднує її загальні та спеціалізовані функції. З них загальні управлінські функції характеризують управління як певний процес, що включає прогнозування, планування, організацію, координацію, мотивацію, облік та контроль. Спеціалізовані управлінські функції ґрунтуються на поділі праці між працівниками, які виконують завдання щодо управління конкретними складовими виробничо-господарської діяльності – структурними підрозділами, економікою, фінансами, бухгалтерським обліком, кадрами, охороною праці, будівництвом, ремонтом, засобами виробництва, матеріально-технічним забезпеченням, маркетингом тощо.

По-друге, різноплановість управління розвитком аграрного підприємництва, що витікає з неоднорідності управлінського об'єкта. Адже, потребуючи певних управлінських заходів впливу для досягнення поставлених цілей, цей об'єкт має складові різної природи – неживої і живої, матеріальної і духовної, економічної, соціальної, політичної, демографічної, технічної, технологічної тощо. Тому в управлінні аграрним підприємництвом як певним об'єктом необхідно враховувати його цілісність і, водночас, специфіку кожної його складової.

Так, при управлінні процесами неживої природи, що приймають участь у виробничо-господарській діяльності аграрного сектора, цілком логічним постає врахування дії об'єктивних законів фізики, математики, хімії, геології тощо. Управління сільськогосподарським виробництвом і збутом виробленої продукції апріорно стосується певної території з її повітрям, рельєфом та ландшафтом місцевості, складом та структурою землі, родючістю ґрунту, кліматом, погодними умовами, водним та температурним режимами, протяжністю світлового дня, наявністю/відсутністю природних шляхів сполучення (ріки, моря тощо). Оскільки процеси неживої природи підпорядковуються законам неорганічного світу, то їх знання певною мірою демонструють компетенцію менеджменту стосовно об'єкту управління в аграрному підприємстві.

При управлінні процесами живої природи важливо враховувати її різноманітність, що створюється людьми, тваринами, рослинами, грибами, бактеріями та вірусами. Їм усім необхідні сонячна енергія, вода, земля, повітря. На живу природу впливають космічні цикли та сезони планети Земля. Нині мають місце планетарні кліматичні зміни, що масштабують сейсмічні, вулканічні, гідрологічні, атмосферні, гравітаційні та термічні аномалії. Вони певною мірою відбуваються через людські намагання перетворювати навколишній світ своєю свідомою працею, а тому вимагають від менеджменту системного підходу до управління аграрним підприємством.

Важливою опорою різноплановості управління розвитком аграрного підприємництва постає можливість людини створювати нове життєве середовище. На відміну від тварини та тваринного світу, що пристосовуються до оточуючого середовища, людина та людська спільнота формують соціальну, економічну, екологічну, демографічну, політичну, технічну та технологічну сфери. Кожна з них має свої властивості та специфічні риси, врахування яких дозволяє аграрному менеджменту проєктувати бажані ознаки життєдіяльності сільської громади і тим самим здійснювати управління її розвитком. Загалом, об'єктом управління постає складне економіко-соціально-екологічне явище.

По-третє, єдність принципів управління розвитком аграрного підприємництва, система яких забезпечує відповідність науковим засадам, правовим та інституціональним нормам, моральним устоям та внутрішнім переконанням людини. Принцип в даному випадку трактується як особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось. Правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін. [8, с. 941]. До певної міри також підходить наведене

тут же трактування принципу, як переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці. Відтак, в управлінні розвитком аграрного підприємництва в якості правил і норм мають використовуватися єдині принципи, що відповідають за ефективне функціонування досліджуваного економіко-соціально-екологічного явища.

Дослідження показують, що систему принципів управління розвитком аграрного підприємництва формують два ієрархічні рівні. Перший рівень складають універсальні принципи, що будучи загальнонауковими, виступають методологічною основою дослідження предметних принципів. Варто зазначити, що кожний із рівнів системи принципів управління розвитком аграрного підприємництва має складний зміст. При цьому універсальні принципи закладають методологічну основу дослідження предметних принципів, зокрема правових, управлінських та підприємницьких. Бо всі вони потребують відповідного історичного, об'єктивного, соціального, альтернативного, термінологічного, структурно-функціонального, системного, когнітивного та інформаційного забезпечення. Наявність спільної науково-методологічної бази для універсальних та предметних принципів закладає підвалини для їх взаємозв'язку, взаємодії та цілісної єдності як в дослідницькому процесі, так і в прикладній діяльності.

Універсальні принципи управління розвитком аграрного підприємництва, як загальнонаукові, безпосередньо використовуються в якості теоретичного багажу даного дослідження та повинні підтверджуватися фактами та практикою. Так, принцип історичності витікає з того, що на сьогодні аграрне підприємництво має свою історію з конкретними явищами та подіями минулого як позитивного, так і негативного характеру. Цей історичний досвід стосується вітчизняного аграрного сектора, набувався за певних обставин, в їх взаємозв'язку та взаємообумовленості, а тому повинен враховуватися в процесі прогнозування, планування та проведення всього комплексу організаційних заходів для отримання успіхів у майбутньому.

Принцип об'єктивності ґрунтується на фактах реальної економіки та покликаний показати дійсний стан управління аграрним підприємництвом. Це явище важливо відображати у всій його різноманітності та діалектичній суперечності. Об'єктивний характер дослідження забезпечується наявністю системи показників, яка в кількісних та якісних вимірах віддзеркалює реальний стан та тенденції в управлінні розвитком аграрного підприємництва.

Принцип соціальності в управлінні розвитком аграрного підприємництва виходить з наявності як індивідуальних, так і суспільних соціально-економічних інтересів людини. Їх задоволення вирішує соціальні потреби населення та слугує підприємцям своєрідним інструментарієм досягнення власних соціальних цілей. Відтак, людиноцентриський підхід поєднує інтереси підприємців та споживачів їх послуг і виступає стратегічним орієнтиром управління розвитком аграрного підприємництва.

Залежно від конкретних дослідницьких завдань щодо управління розвитком аграрного підприємництва, пріоритет може надаватися іншим універсальним принципам:

- принцип альтернативності передбачає проведення об'єктивного аналізу реальної дійсності для з'ясування існуючих можливостей та загроз оточуючого середовища, оцінювання сильних та слабких сторін об'єкта дослідження, на основі яких встановлюється варіативність різних траєкторій розвитку управління аграрним підприємництвом для виведення його на якісно новий вищий рівень функціонування за різних обставин в часі та просторі;

- принцип термінологічності передбачає розробку категоріально-понятійного апарату щодо управління розвитком аграрного підприємництва з визначенням його сутності та змісту для виокремлення серед усіх подібних явищ на основі найважливіших якісних відмінностей;

- принцип структурної функціональності передбачає проведення диференціації процесу управління розвитком аграрного підприємництва на складові елементи, з'ясування вагомості та функціонального призначення кожного із них, виявлення взаємозв'язків та взаємодії між ними з метою забезпечення цілісної єдності досліджуваного соціально-економіко-екологічного явища при його збереженні чи трансформації;

- принцип системності передбачає подання процесу управління аграрним підприємництвом як складної соціально-економіко-екологічної системи, висхідний рух якої вимагає постійного збалансування та узгодженого розвитку всіх її структурно-функціональних складових;

- принцип когнітивності передбачає пізнання управління розвитком аграрного підприємництва на основі міждисциплінарного підходу в силу поєднання в даному соціально-економіко-екологічному явищі різнопланових процесів, з метою їх перманентного удосконалення на інноваційних засадах;

- принцип інформативності передбачає дослідження процесу управління розвитком аграрного підприємництва як багаторівневої інформаційної системи, де центральне місце займає людина, потреби якої покликані задовольняти економічна та екологічна підсистеми за умови належного одержання, збирання, аналізу, зберігання, пошуку та розповсюдження інформації для прийняття результативних управлінських рішень.

Універсальні принципи слугують підґрунтям використання предметних принципів управління розвитком аграрного підприємництва – правових, управлінських та підприємницьких. Водночас, кожний з предметних принципів має свої особливості та прикладні прояви. Так, правові принципи аграрного підприємництва формуються на основі національного законодавства, положення якого чітко фіксуються Господарським кодексом України.

Управлінські принципи аграрного підприємництва виступають похідними від ключових засад, що притаманні правилам поведінки (нормам, вихідним положенням, основоположним ідеям) органів управління в процесі реалізації ними владних повноважень. До числа основних управлінських принципів аграрного підприємництва слід віднести: цілеспрямованість, плановість,

ієрархічність, компетентність, стимулювання, дисциплінованість. Поряд з вище наведеними, важливими управлінськими принципами аграрного підприємництва є: економічність; взаємозалежність; динамічної рівноваги; наукової ґрунтовності; ефективності; оптимальності; постійного вдосконалення; цілісності системи менеджменту; гнучкості організаційних структур; відповідальності; єдиноначальності; паритетності повноважень і відповідальності.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. В основі формування особливостей управління розвитком аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій знаходяться специфічні риси та відмінності, що містять процеси як управління, так і аграрної виробничо-господарської діяльності, підприємництва та інституціональної трансформації. Їх взаємозв'язок та взаємодія формує цілісну єдність, що породжує якісно нове економіко-соціально-екологічне явище.

2. До числа основних особливостей управління розвитком аграрного підприємництва належать: багатогранність управлінського процесу через складність його суб'єкта як соціально-економічної системи; різноплановість управління розвитком аграрного підприємництва, що витікає з неоднорідності управлінського об'єкта; єдність принципів управління розвитком аграрного підприємництва; відмінність управлінського процесу в аграрному підприємстві в період інституціональної трансформації як цілісного економіко-соціально-екологічного явища.

3. Систему принципів управління розвитком аграрного підприємництва формують 2 ієрархічні рівні. Перший – складають універсальні принципи, що будучи загальнонауковими, виступають методологічною основою дослідження предметних принципів. Кожний із рівнів системи принципів управління розвитком аграрного підприємництва має складний зміст. При цьому універсальні принципи закладають методологічну основу дослідження предметних принципів, зокрема правових, управлінських та підприємницьких. Бо всі вони потребують відповідного історичного, об'єктивного, соціального, альтернативного, термінологічного, структурно-функціонального, системного, когнітивного та інформаційного забезпечення. Наявність спільної науково-методологічної бази для універсальних та предметних принципів закладає підвалини для їх взаємозв'язку, взаємодії та цілісної єдності як в дослідницькому процесі, так і в прикладній діяльності.

4. Виокремлення особливостей управління розвитком аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій слугує передумовою проведення подальших досліджень в розрізі аналізу ресурсного потенціалу управління розвитком сучасного аграрного підприємства, оцінки економічної та соціальної результативності управління розвитком аграрного підприємства, визначення пріоритетів державної регуляторної політики з управління розвитком аграрного підприємства, обґрунтування комплексу заходів щодо інноваційно-інвестиційного забезпечення управління екологічним розвитком аграрного підприємства.

Список використаних джерел:

1. Романова Л.В. Становлення підприємництва в сільському господарстві. К.: ІАЕ. 1997. 272 с.
2. Шеремет О.О. Теоретико-методологічні засади процесу забезпечення та реалізації ринкових стратегій у харчовій промисловості : монографія. Херсон: «ОЛДІ-ПЛЮС». 2019. 375 с.
3. Ажаман І.А. Науково-економічне забезпечення розвитку промислового і цивільного будівництва в сільській місцевості : монографія. Одеса: Одеська державна академія будівництва та архітектури. 2016. 392 с.
4. Погрішук Г.Б. Інноваційно-орієнтований розвиток сільськогосподарського виробництва на засадах екологізації : монографія. Тернопіль: Крок. 2016. 428 с.
5. Сіренко Н.М., Мельник О.І. Розвиток інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки України : монографія. Миколаїв: МНАУ. 2016. 241 с.
6. Бурляй А.П. Організаційно-економічні засади екологізації аграрної сфери економіки України : монографія. Умань: Видавець «Сочінський М.М.». 2019. 348 с.
7. Захарченко О.В. Наукові та прикладні засади управління розвитком біоресурсів та природокористування в аграрному секторі : монографія. Одеса: КП ОМД. 2019. 307 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1428 с.

References:

1. Romanova L.V. Formation of Entrepreneurship in Agriculture. Kyiv: IAE. 1997. 272 p.
2. Sheremet O.O. Theoretical and Methodological Foundations of Ensuring and Implementing Market Strategies in the Food Industry: Monograph. Kherson: "OLDI-PLUS". 2019. 375 p.
3. Azhaman I.A. Scientific and Economic Support for the Development of Industrial and Civil Construction in Rural Areas: Monograph. Odesa: Odesa State Academy of Construction and Architecture. 2016. 392 p.
4. Pohrishchuk H.B. Innovation-Oriented Development of Agricultural Production on the Principles of Ecologization: Monograph. Ternopil: Krok. 2016. 428 p.
5. Sirenko N.M., Melnyk O.I. Development of Innovative Entrepreneurship in the Agrarian Sector of Ukraine's Economy: Monograph. Mykolaiv: MNAU. 2016. 241 p.
6. Burlyai A.P. Organizational and Economic Foundations of Ecologization of the Agricultural Sector of Ukraine's Economy: Monograph. Uman: Publisher "Sochinsky M.M.". 2019. 348 p.

7.Zakharchenko O.V. Scientific and Applied Principles of Resource Management and Nature Use in the Agrarian Sector: Monograph. Odesa: KP OMD. 2019. 307 p.

8.Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language / Compiled and Chief Editor V.T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF "Perun", 2004. 1428 p.

УДК 334.72:364.011

DOI: <https://doi.org/10.37000/ebbsl.2023.04.11>

Телічко Наталія Александрівна,
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри менеджменту
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0003-1571-3364
sklnata@ukr.net

Дідур Ганна Іванівна,
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри менеджменту
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0001-9450-3124
adidur2007@ukr.net

МОДЕЛЬ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В ОПЕРАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Анотація

Обґрунтовано актуальність та необхідність використання економіко-математичного моделювання для ефективного управління на основі соціальної відповідальності ведення бізнесу при здійсненні операційної діяльності аграрних підприємств.

Соціальна відповідальність аграрного підприємства розглядається як об'єкт управління, інтегрований в діяльність підприємства в рамках стратегії його розвитку, що представляє добровільні вкладення фінансових коштів, матеріальних, технологічних, управлінських та інших ресурсів у реалізацію соціальних програм і дозволяє підприємствам вирішувати економічні, соціальні та екологічні проблеми з використанням працюючих, місцевого населення та суспільства в цілому.

Розроблено модель оптимізації використання земельних ресурсів, що сприяє підвищенню адекватності опису існуючих структурно-функціональних особливостей операційної діяльності підприємств аграрної сфери і відповідає вимогам ведення бізнесу на основі концепції соціальної відповідальності. Запропоновані управлінські рішення можуть бути впроваджені у практику діяльності аграрних підприємств для удосконалення системи управління з можливостями використання в моделі не тільки економічних та натуральних показників результатів операційної діяльності підприємства, а й екологічних та соціальних чинників в цілому.

Ключові слова: соціальна відповідальність, операційна діяльність, економіко-математичне моделювання, аграрні підприємства.

UDC 334.72:364.011

Telichko Nataliia A.,
PhD in Economics, Associate Professor,
Department of Management
Odesa State Agrarian University

ORCID 0000-0003-1571-3364

sklnata@ukr.net

Didur Hanna I.,

PhD in Economics, Associate Professor,

Department of Management

Odesa State Agrarian University

ORCID 0000-0001-9450-3124

adidur2007@ukr.net

STRATEGIC MANAGEMENT OF BUSINESS PROCESSES OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE

Abstract

The relevance and necessity of using economic-mathematical modeling for effective management on the basis of social responsibility of conducting business in the implementation of operational activities of agrarian enterprises is substantiated.

The purpose of the article is to analyze substantiate the theoretical foundations with the development of practical recommendations for building a model of effective management of land resources in the operational activities of an agricultural enterprise based on the concept of socially responsible business.

The scientific novelty is to provide we propose to consider the social responsibility of an agrarian enterprise as an object of management, integrated into the enterprise's activities within the framework of its development strategy, which represents the voluntary investment of financial funds, material, technological, managerial and other resources in the implementation of social programs and allows enterprises to solve economic, social and environmental problems with the use of workers, local population and society as a whole.

A model for optimizing the use of land resources has been developed, which helps to increase the adequacy of the description of the existing structural and functional features of the operational activities of agricultural enterprises and meets the requirements of conducting business based on the concept of social responsibility. The proposed management solutions can be implemented in the practice of agricultural enterprises to improve the management system with the possibility of using in the model not only economic and natural indicators of the results of the enterprise's operational activity, but also environmental and social factors in general.

Conclusions. Despite the differential the proposed model contributes to increasing the adequacy of the description of the existing structural and functional features of the operational activity of agrarian enterprises and farms and their economic validity, which meets the requirements of the concept of socially responsible business management. The proposed management solutions can be implemented in practice to improve the management system of any typical agrarian enterprise using the possibilities of taking into account in the model not only economic and natural indicators of the results of the enterprise's operational activities, but also their environmental and social factors as a whole.

Key words: social responsibility, operational activity, economic-mathematical modeling, agricultural enterprises.

Вступ. Основна мета сучасної комерційної організації – максимізація прибутку – досягається за рахунок того, що топ-менеджмент раціонально використовує наявні ресурси для зниження витрат, підвищення продуктивності праці та рентабельності, використовує інновації та веде ефективну конкурентну боротьбу.

Однак, з посиленням інтеграційних і глобалізаційних процесів, українські підприємці почали усвідомлювати, що бізнес не може існувати поза суспільством, отже, зобов'язаний реагувати на його потреби не тільки створенням якісного продукту, а й через додаткові заходи, які є прямим обов'язком комерційного підприємства. Ідея соціально-відповідального підприємства синтезує у собі поняття економічно-орієнтованої компанії, і компанії, що реагує на соціальні запити зовнішнього та внутрішнього середовища.

Сьогодні Україна переживає найглибшу економічну, політичну та соціальну кризу за всю історію своєї незалежності. Наслідком депресивного стану економіки стала неможливість підтримки соціальних стандартів по відношенню до суспільства.

Особливо гостро кризові явища відчуються в аграрній сфері. Відсутність інвестицій у сільське господарство уповільнює модернізацію виробництва, запровадження нових технологій в операційну діяльність. Знижуються обсяги та скорочується асортимент виробленої сільськогосподарської продукції. Широкомасштабні військові дії призводять до проблем зі збутом продукції. Ціна реалізації не відповідає витратам виробників. Наслідком є знецінення сільськогосподарської праці, посилення процесів тінізації зайнятості та доходів, скорочення робочих місць та зростання безробіття.

В умовах, що склалися, розробка окремих рекомендацій щодо ефективного управління на основі соціальної відповідальності при здійсненні операційної діяльності аграрних підприємств, що впливає на якість життя сільського населення, набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування економіко-математичних моделей в управлінні операційною діяльністю в сільському господарстві завжди привертало увагу сучасних науковців. Моделюванню управління земельними ресурсами в операційній діяльності аграрного підприємства присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Мармуль Л.О. [1], Дьяченко Н. К. [2], Нужна С. А., Мороз С. І. [3], Гатаулін А.М. [4]. Дослідники вже досягли значних результатів у розв'язанні завдань щодо структурної оптимізації операційних процесів в управлінні аграрних підприємств.

Нажаль, широкої апробації на практиці в операційній діяльності знайшли не всі теоретичні розробки сучасних науковців. Тому, наразі дуже важливим завданням постає створення економіко-математичних моделей, які найбільшим чином будуть відповідати вимогам соціально-відповідального ведення бізнесу та впровадженню результатів такого моделювання у виробництво аграрних підприємств, враховуючи при цьому різні критерії оптимальності.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад з розробкою практичних рекомендацій щодо побудови моделі ефективного управління земельними ресурсами в операційній діяльності аграрного підприємства на основі концепції соціально-відповідального бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багатоаспектність, комплексність поняття «соціальна відповідальність» стали причиною того, що в економічній літературі немає єдності в підходах до її визначення.

Колектив авторів: Руденко О. В., Кондратюк О. М. та Горєва А. С. визначають соціальну відповідальність бізнесу як самостійну, ініціативну, систематичну «діяльність суб'єктів господарювання щодо формування взаємовідносин із суспільством, органами влади, населенням, партнерами з метою узгодження та/або задоволення соціальних, економічних, фінансових, етичних інтересів усіх груп зацікавлених користувачів на взаємовигідних умовах для досягнення як економічних, так і соціальних результатів» [5].

Однією із суттєвих ознак поняття «соціальна відповідальність», на думку Каленіченко Л.І., є її об'єктивний характер, це відносини, що засновані на свідомому виконанні вимог суспільства [6, с. 11].

В той же час, як зазначають Букреєва Д. та Денисенко К. «соціальна відповідальність – це механізм допомоги суспільству та одночасно розвитку бізнесу. Кращі світові компанії використовують дану концепцію для того, щоб балансувати між прямим заробітком і розв'язанням соціальних проблем» [7].

Варламова М. та Єнгоян Г. порівнюючи діяльність у сфері соціальної відповідальності зарубіжних компаній та українських, зазначають, що «заходи останніх більшою мірою спрямовані на проблеми внутрішнього середовища: покращення умов праці, підвищення рівня здоров'я працівників» [8, с. 62].

В дослідженні Пономаренко А.Б. та Ковальова Д.В. розглядають соціальну відповідальність у широкому розумінні, яка набуває різних форм в залежності від сфери діяльності: «морально-етичну, сімейно-побутову, політичну, партійну, громадянську, виробничу, професійну, корпоративну, екологічну та юридичну». Основу відповідальності становлять соціальні норми, а її реалізація відбувається «як через певні форми зовнішнього контролю з боку інших суб'єктів та суспільних інститутів, так і через внутрішнє усвідомлення суб'єктом духовно-практичної діяльності своєї власної суспільної ролі» [9, с. 143].

Як важливий ресурс компанії розглядає соціальну відповідальність Клименко І.М., що «здатний формувати конкретні переваги, забезпечувати стійкість розвитку, адекватно реагувати на соціальні виклики (як внутрішні, так і зовнішні), перетворюючи останні з обмежень на переваги. Це своєрідний суспільний договір між бізнесом, владою та суспільством, головна мета якого полягає у сприянні благу всього суспільства» [10, с. 122].

Таким чином ми пропонуємо соціальну відповідальність аграрного підприємства розглядати як об'єкт управління, інтегрований в діяльність підприємства в рамках стратегії його розвитку, що представляє добровільні вкладення фінансових коштів, матеріальних, технологічних, управлінських та інших ресурсів у реалізацію соціальних програм і дозволяє підприємствам вирішувати економічні, соціальні та екологічні проблеми з використанням працюючих, місцевого населення та суспільства в цілому.

Останнім часом питання оптимізації управління земельними відносинами сільськогосподарських підприємств набуває особливого значення у зв'язку із

проведенням земельної реформи та відкриттям ринку землі, а також збільшенням масштабів агропромислового виробництва, збільшенням попиту на високоякісні продукти харчування вітчизняного виробництва та необхідністю розвитку соціальної інфраструктури сільських територій.

Однак, існуючі диспропорції у виробничій структурі аграрних підприємств призвели до зниження економічної ефективності операційної діяльності товаровиробників, а також загострення соціальних та екологічних проблем, що обумовлює важливість даної теми дослідження. Організація управління відносинами операційної діяльності підприємств аграрного спрямування з використання земельних ресурсів за умов, окреслених вище потребує залучення нових інноваційних методик та технологій, а також розробки дієвої системної моделі оптимізації землекористування. Для цього постає необхідність створення дієвого механізму вдосконалення земельної політики агропромислових підприємств в контексті концепції соціально-відповідального бізнесу, який в свою чергу посприє інвестиційному клімату та забезпеченню проведення підприємствами агротехнічних та природоохоронних робіт, що надає можливість підвищити соціально-економічну та екологічну ефективність землекористування в Україні.

Прискорений розвиток операційної діяльності аграрних підприємств у зв'язку з відкриттям ринку землі та її інтенсифікації, а також пов'язаний із поглибленням спеціалізації і агропромислової інтеграції, наслідки яких пов'язані із нарощуванням обсягу виробництва їхньої продукції в умовах сучасного розвитку економіки України, в кризових умовах, все більше потребують подальшого удосконалення механізмів та моделей планування в управлінні. В свою чергу, такий процес управління складається з отримання поточних даних стану операційної діяльності аграрного підприємства, а також його структурних зв'язків з навколишнім середовищем, узагальнення отриманої статистичної інформації, на підставі якої, після проведення аналітичних розрахунків й приймаються відповідні управлінські рішення. Такі дії є не менш важливішими для організації операційного процесу в аграрному підприємстві аніж його забезпечення матеріальними та енергетичними ресурсами. Крім цього, всі дані необхідно подавати в сприйнятливому вигляді. Наприклад, їх можна подавати у формі економіко-математичних моделей, з результатами їх дослідження.

Методи економіко-математичного моделювання допомагають керівництву підприємства забезпечити відтворення ефективних моделей управління задля подальшого перенесення результатів їх моделювання до практичного впровадження в реальних виробничих умовах аграрного підприємства. Його використання надає змогу керівництву та управлінському складу здійснювати узагальнення та проведення якісного аналізу інформаційної бази даних спираючись на глибокі кількісні дослідження, що в свою чергу дозволяє удосконалювати систему управління та планування виробництва сільськогосподарської продукції аграрними підприємствами. При цьому, для здійснення процесу оптимізації використання сільськогосподарськими підприємствами та фермерськими господарствами земельних ресурсів, з

урахуванням вимог соціальної відповідальності ведення бізнесу, є необхідним створення дуже складного організаційного механізму управління, до складу якого необхідно додати сукупність всіх зв'язків його складових підсистем. В свою чергу, досліджуваним об'єктом тут буде цілісна система, до складу якої будуть входити вхідні елементи, стержнева частина (яка є основним механізмом реалізації основних завдань) і вихідні елементи (наслідки) (Рис. 1).

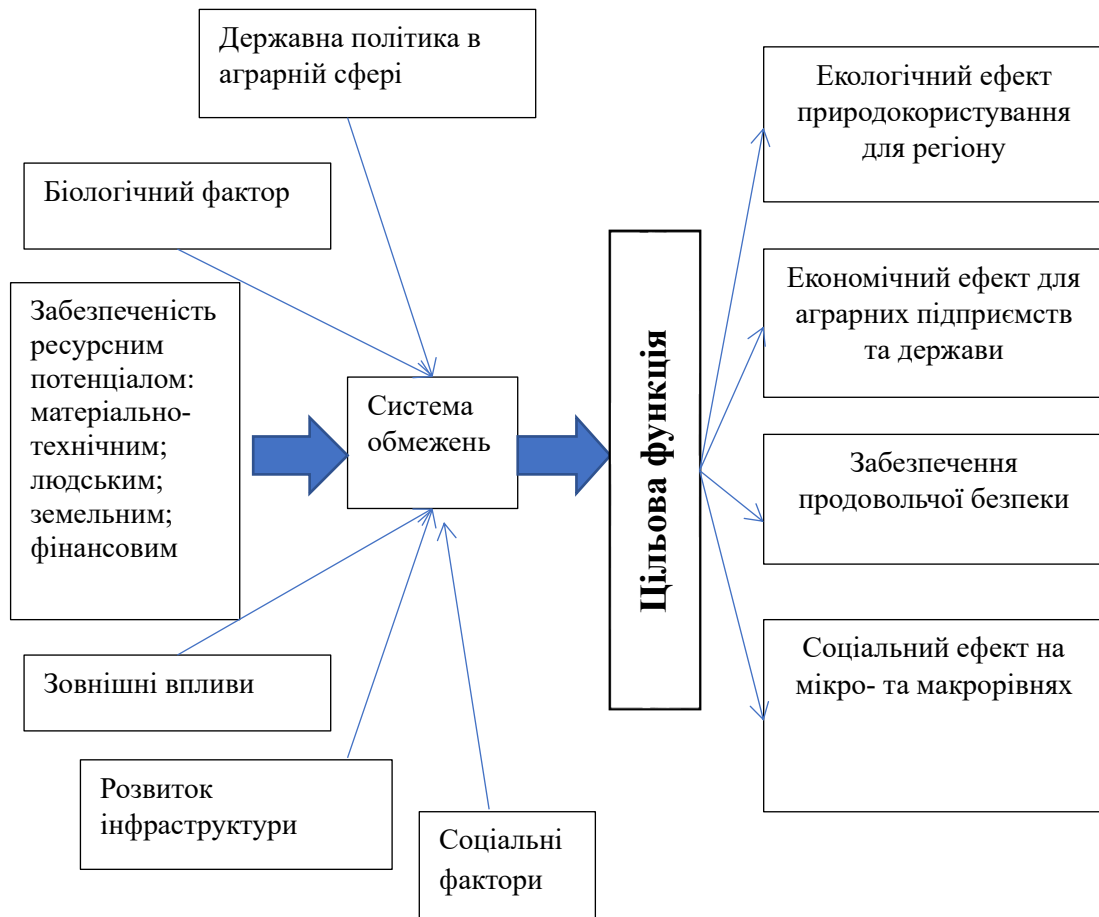

Рис. 1. Організаційний механізм управління процесом оптимізації використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами та фермерськими господарствами, з урахуванням вимог соціальної відповідальності ведення бізнесу

Джерело: власні дослідження за [11].

Для вирішення економіко-математичних завдань пов'язаних із плануванням і організацією землекористування аграрними підприємствами з урахуванням вимог соціальної відповідальності ведення бізнесу можна застосувати лінійні методи програмування що допоможе враховувати вплив всіх випадкових факторів стохастичного та природного походження, які не підлягають регулюванню людиною (це кількість і розподіл опадів, температура повітря тощо) [12]. Сукупність перелічених даних та чинників, що здійснюють значний вплив на урожайність сільськогосподарських культур, структуру та

обсяг витрат на оплату праці та використання ресурсів на одиницю продукції. Впровадження у практичну діяльність новітніх методів стохастичного програмування може дозволити обрати такий план дій, який має стати найкращим і який буде враховувати велику й достатню кількість можливих впливів на сільськогосподарське підприємство чи фермерське господарство з зовнішнього середовища.

Використання економіко-математичного моделювання задля оптимізації використання земельних ресурсів аграрного підприємства в їх практичній діяльності має бути побудовано на базі поетапного завдання методом стохастичного програмування із застосуванням імовірнісних обмежень, які допоможуть відобразити всі особливості операційної діяльності на прикладі умовного аграрного підприємства розташованого в Одеській області СТОВ «Старокульнінське», що мають бути пов'язаними з коливанням випадкових величин [13].

Отже, запис економіко-математичної моделі щодо оптимізації використання земельних ресурсів типовим аграрним підприємством задля максимізації його прибутку матиме наступний вигляд (формула 1):

$$F = \sum_{j=1}^n \tilde{n}_j x_j - \sum_{j=1}^n q_j x_j \rightarrow \max \quad (1)$$

де:

$\tilde{n}_j$ – ціна реалізованої сільгосппродукції j -ий вид, грн. за 1 ц;

x_j – обсяги виробництва сільськогосподарської продукції j -ий вид, грн. за 1 ц;

$\tilde{q}_j$ – витрати, пов'язані з виробництвом сільгосппродукції j -ий вид, грн. на 1 ц;

n – змінні, які допомагають врахувати кількість сільгосппродукції j -ий вид, що є виробленою та реалізованою аграрним підприємством чи фермерським господарством.

Основними умовами моделі є:

1. Обмеження наявних земельних ресурсів

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j = o_i \pm z_i^a,$$

де:

a_{ij} – i -на потреба виду угідь враховуючи j -ий вид сільгосппродукції га на 1 ц;

o_i – i -ий обсяг виду угідь, га;

n – множина виду діяльності рослинництва;

z_i^a – i -ий вид трансформації угідь чи розмір відтворення ресурсів, га.

2. Обмеження трудових ресурсів

$$\sum_{j=1}^n p_{ij}^t x_j \leq b_i^t + z_i^p,$$

де:

t – індекс періодів пов'язаних з використанням трудових ресурсів;

p_{ij}^t – норми витрат праці працівників за одиницею в j -му виді діяльності та t -му періоді, людино-год. на ц;
 b_i^t – наявні трудові ресурси, людино-год.;
 z_i^p – кількість додаткових трудових ресурсів, людино-год.

3. Обмеження по капітальним вкладенням

$$\sum_{j=1}^n a_{uj} x_j + \sum_{j=1}^r a_{uj} x_j \leq b_u,$$

де:

a_{uj} – норматив капітального вкладення на одиницю відтворюваного ресурсу, грн на 1 ц;

u – показник індексу капітальних вкладень;

r – тваринницькі приміщення, кількість од.;

n – трансформовані земельні угіддя, кількість;

b_u – вірогідний обсяг капітального вкладення, грн.

4. Обмеження по реалізованій продукції

$$x_j \geq q_j,$$

де:

q_j – реалізація сільгосппродукції, обсяг j -го виду, який був прогнозований або зазначений в угодах, ц.

5. Додаткові умови обмежень щодо рослинництва та тваринництва

$$A_{j1} \leq x_j \leq A_{j2},$$

де:

A_{j1}, A_{j2} – обсяг мінімального та максимального виробництва за j -им видом сільгосппродукції, ц.

6. Обмеження по сівозмінах

$$x_j \geq \hat{e} S_j y_j;$$

де S – загальна площа ріллі, га;

y_j – урожайність основної культури, ц/га;

$\hat{e}$ – коефіцієнт співвідношення засіяних культур.

8. Умови невід'ємності змінних $x_j \geq 0$.

Проведене моделювання оптимізації управління землекористуванням та земельно-орендними відносинами на прикладі умовного аграрного підприємства розташованого в Одеській області СТОВ «Старокульнінське» показало можливості та напрями подальшого розвитку досліджуваного товариства. За результатами запропонованих економіко-математичною моделлю змін, після розрахунків вдалося побачити збільшення надходжень грошових коштів від реалізації товарної продукції СТОВ «Старокульнінське» на 3496,1 тис. грн, а прибутку на 2724 тис.грн (табл. 1).

Доведено, що трансформацію системи управління землекористування СТОВ «Старокульнінське» необхідно здійснювати в декілька етапів, в продовж не менше одного року, при цьому обов'язково необхідно дотримуватися

агротехнічних вимог при вирощуванні сільськогосподарських культур. Як показує практика, для більшості сільськогосподарських підприємств Одеської області є характерним використання комбінованого виробництва за кількома напрямками операційної діяльності та певним їх поєднанням, які можуть бути одночасно пов'язані в одному підприємстві.

Тому, в процесі розробки економіко-математичної моделі управління землекористуванням для типового аграрного товариства СТОВ «Старокульнінське» нами було поставлено ряд завдань щодо правильного поєднання головної, додаткової та підсобної галузі.

Таблиця 1.

Структура товарної продукції в СТОВ «Старокульнінське»

Вид продукції	Фактично		За оптимальної виробничої структури		Відхилення, +, - (%)	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Зернові та зернобобові - всього	21437,0	77,26	24222,0	87,30	2785,0	+ 10,04
Пшениця озима	11085,0	39,95	13025,0	46,94	1940,0	+ 6,99
Ячмінь озимий	2223,0	8,01	2555,0	9,21	332,0	+ 1,20
Ячмінь ярий	250,0	0,90	285,0	1,03	35,0	+ 0,13
Кукурудза на зерно	7818,0	28,18	8227,0	29,65	409,0	+ 1,47
Квасоля та інші зернобобові	61,0	0,22	130,0	0,47	69,0	+ 0,25
Горох	61,0	0,22	130,0	0,47	69,0	+ 0,25
Ріпак озимий	809,6	2,92	820,0	2,96	10,4	+0,04
Соняшник	5500,0	19,82	6200,7	22,35	700,7	+2,53
Всього	27746,6	100	31 242,7	100	3496,1	112,6

Джерело: власні дослідження на прикладі аграрного підприємства СТОВ «Старокульнінське» розташованого в Одеській області

При цьому СТОВ «Старокульнінське» було забезпечено найвищу ефективність використання його земельних ресурсів, з найбільш повним і правильним врахуванням ґрунтово-кліматичних та економічних умов виробництва, рівномірним розподілом робочої сили на протязі всього звітного року, з використанням відходів виробництва і побічної продукції одних галузей для потреб інших галузей та ефективним управлінням підприємством відповідно до вимог концепції соціально-відповідального ведення бізнесу. Завдяки впровадження запропонованої методики та після проведення необхідних розрахунків на піддослідному аграрному підприємстві СТОВ «Старокульнінське» спостерігалось прискорення показників обороту коштів. Ще одним позитивним результатом стало збалансування землекористування, яке дозволило зазначеному аграрному підприємству покращити показники його операційної діяльності.

В операційній діяльності аграрного підприємства при інтенсивному виробництві, як правило, використовуються складні системи управління, які вимагають враховувати органічні зв'язки між різними напрямками господарчої діяльності та наявними ресурсами підприємства, основним з яких є земельні

ресурси. Нераціональне та тривале використання останніх, спричиняють трансформаційні процеси в сільському господарстві, зумовлюють суттєве погіршення їх родючості, якості та екологічного стану сільськогосподарських земель, що не відповідає вимогам соціально-відповідального ведення бізнесу. Всі ці негативні наслідки нераціонального та неефективного землекористування потребують обґрунтування та впровадження цілого комплексу землеохоронних заходів. Запропонована нами економіко-математична модель оптимізації управління земельними ресурсами умовного аграрного підприємства СТОВ «Старокульнінське» в Одеській області в умовах інтенсифікації виробництва може бути адаптована для інших типових аграрних підприємств та фермерських господарств в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відтак, запропонована модель сприяє підвищенню адекватності опису існуючих структурно-функціональних особливостей операційної діяльності аграрних підприємств та фермерських господарств та їх економічної обґрунтованості, що відповідає вимогам концепції соціально-відповідального ведення бізнесу. Запропоновані управлінські рішення можуть бути впроваджені на практиці задля удосконалення системи управління будь-яким типовим аграрним підприємством з використанням можливостей урахування в моделі не тільки економічних та натуральних показників результатів операційної діяльності підприємства, а й їх екологічних та соціальних чинників в цілому.

Список використаних джерел:

1. Мармуль Л.О. Оптимізація структури та підвищення ефективності землекористування сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 15. Ч. 2. С. 66–69.
2. Дьяченко Н. К. Особливості застосування математичних методів та моделей в управлінні аграрними підприємствами. *Агросвіт*. 2020. № 9. С. 121–126. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.9.121
3. Нужна С. А., Мороз С. І. Економіко-математичне моделювання в бізнес–плануванні підприємств аграрної сфери. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8813> (Дата звернення: 01.11.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.4.104
4. Гатаулін А.М. Економіко-математичні методи в плануванні сільськогосподарського виробництва. Київ, 2000. 260 с.
5. Руденко О. В., Кондратюк О. М., Горєва А. С. Соціальна відповідальність бізнесу: сутність, обліковий аспект та нефінансова звітність. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8385> (Дата звернення: 17.10.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.102
6. Каленіченко Л.І. Соціальна відповідальність як правове явище. *Держава та регіони*. 2019. № 4 (66). С.10-16.
7. Букресєва Д., Денисенко К. Соціальна відповідальність бізнесу як основа забезпечення ділової активності підприємств: євроінтеграційний аспект.

Економіка та суспільство. 2022. № 38. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-52>

8. Варламова М., Єнгоян Г. Світові тренди розвитку соціальної відповідальності бізнесу. *Галицький економічний вісник*. 2019. № 5 (60) С. 58-65.

9. Пономаренко А.Б., Ковальов Д.В. Соціальна відповідальність людини в контексті сталого розвитку. *Економіка. фінанси. менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 10. С. 141-150.

10. Клименко І.М. Теоретико-методологічний підхід до ролі соціальної відповідальності бізнесу в сучасних умовах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. С.118-124.

11. Лункіна Т. І Основна роль і необхідність розвитку соціальної відповідальності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 12, ч. 2, С.6-10. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_2_2017ua/3.pdf

12. Скорук О. В. Оптимізаційні методи і моделі: навчальний посібник. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023. 273 с.

13. Васильєва Н.К. Економіко-математичне моделювання в сільському господарстві: навч. посібник. 2015. Дніпропетровськ. 155 с.

References:

1. Marmul L.O. Optymizatsiia struktury ta pidvyshchennia efektyvnosti zemlekorystuvannia silskohospodarskykh pidpryiemstv. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. 2015. Vyp. 15. Ch. 2. P. 66–69.

2. Diachenko, N. (2020), “Features of the application of mathematical methods and models in the management of agrarian enterprises”, *Agrosvit*, vol. 9, pp. 121–126. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.9.121

3. Nuzhna, S. and Moroz, S. (2021), “Economic and mathematical modeling in business planning of agricultural sector”, *Efektyvna ekonomika*, [Online], vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8813> (Accessed 01 Nov 2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.4.104

4. Hataulin A.M. *Ekonomiko-matematychni metody v planuvanni silskohospodarskoho vyrobnytstva*. K.: Vyshcha shkola, 2000. 260 s.

5. Rudenko, O., Kondratiuk, O. and Horieva, A. (2020), “Business social responsibility: essence, accounting aspect and non-financial statements”, *Efektyvna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8385> (Accessed 01 Nov 2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.102

6. Kalienichenko L.I. *Sotsialna vidpovidalnist yak pravove yavyshche. Derzhava ta rehiony*. 2019. № 4 (66). P.10-16.

7. Bukreieva, D., & Denysenko, K. (2022). Corporate social responsibility for business as basis for provision of business activities: european integration aspect. *Economy and Society*, (38). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-52>

8. Varlamova M., Yenhoian H. Svitovi trendy rozvytku sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, № 5 (60) 2019. P. 58-65.

9. Ponomarenko A.B., Kovalov D.V. Sotsialna vidpovidalnist liudyny v konteksti staloho rozvytku. Ekonomika. finansy. menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky, 2019, № 10. P. 141-150.
10. Klymenko I.M. Teoretyko-metodolohichniy pidkhid do roli sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v suchasnykh umovakh. Investytsii: praktyka ta dosvid. 2018. № 8. P.118-124.
11. Lunkina T. I Osnovna rol i neobkhdnist rozvytku sotsialnoi vidpovidalnosti v Ukraini. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. 2017. № 12, ch. 2, P.6-10. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_2_2017ua/3.pdf
12. Skoruk O. V. Optyimizatsiini metody i modeli : navchalnyi posibnyk. Lutsk: Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, 2023. 273 p.
13. Ekonomiko-matematyчне modeliuвання в сільському господарстві: навч. посібник / N. K. Vasylieva . Dnipropetrovsk, 2015. 155 p.

УДК 338.431:338.124.2

DOI: <https://doi.org/10.37000/ebbsl.2023.04.12>

Шабатура Тетяна Сергіївна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-7107-0167
ta_sha77@ukr.net

Костюхіна Ольга Костянтинівна,
здобувач освітнього ступеня «Магістр»,
спеціальності 051 «Економіка»
Одеського державного аграрного університету
kostyuhinaolya0@gmail.com

Піть Ігор Юрійович,
здобувач освітнього ступеня «Магістр»,
спеціальності 051 «Економіка»
Одеського державного аграрного університету
et_oda@ukr.net

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Анотація

Метою статті є проведення аналізу основних проблем розвитку аграрного сектору України в умовах воєнного стану та обґрунтуванні можливих напрямків щодо їх вирішення.

Наукова новизна наукових досліджень полягає в обґрунтуванні основних проблем розвитку аграрного сектору України в умовах війни – часткове або повне знищення машин та обладнання, сховищ, худоби та багаторічних посівів; зростання цін на сировину; скорочення експорту зерна тощо. Дослідження показали, що головний акцент в напрямках державної підтримки українських виробників та експортерів аграрної продукції поставлено на: спільній ініціативі Європейської комісії та уряду України в напрямку спрощення експорту продуктів харчування з України; внесенні відповідних змін до внутрішнього законодавства України; розробці та запуску ряду програм для підтримки українського агробізнесу.

Враховуючи всю складність розвитку аграрного сектору України запропоновано звернути увагу на такі ключові категорії, як: розмінування та рекультивацію сільськогосподарських земель; реконструкцію сільськогосподарського виробництва; модернізацію агровиробництва; розробку державних програм з відновлення сільського господарства; відновлення експортної інфраструктури; полегшення доступу до фінансування; надання можливості застави сільськогосподарських земель або прав користування ними; забезпечення збалансованого підходу до підтримки базового виробництва та переробки сільськогосподарської продукції; врахування реформ, пов'язаних з інтеграцією до ЄС і перспективою вступу України до ЄС; розвиток регіонального адміністративного потенціалу в Україні для впровадження Інтегрованої системи управління та контролю.

Висновки. Дослідження показали, що повоєнна відбудова сільського господарства має не тільки відновити обсяги виробництва, але й забезпечити структурні трансформації подальшого розвитку аграрного сектору України. Враховуючи обмеженість власних ресурсів, зусилля держави мають бути спрямовані на вирішення питань з реконструкції та відновлення аграрного сектору України. Це можливо шляхом внесення відповідних змін до державної аграрної політики, які будуть враховувати нові національні пріоритети й необхідність інтеграції України до Європейського Союзу та світового простору.

Ключові слова: аграрний сектор, проблеми розвитку, державна підтримка, аграрна продукція, аграрне виробництво, експорт, Європейський Союз.

UDC 338.431:338.124.2

Shabatura Tetiana S.,
doctor of economic sciences, professor,
Head of the Department of Economic Theory and Enterprise Economics
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-7107-0167
ta_sha77@ukr.net

Kostiukhina Olha K.,
holder of the Master's degree
specialty 051 "Economics"
Odessa State Agrarian University
kostyuhinaolya0@gmail.com

Pit Ihor Y.,
holder of the Master's degree
specialty 051 "Economics"
Odessa State Agrarian University
et_odau@ukr.net

PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR AND THE WAYS OF THEIR SOLUTION

Abstract

The purpose of the article is conducting an analysis of the main problems of the development of the agricultural sector of Ukraine in the conditions of martial law and substantiating the possible directions for their solution.

The scientific novelty of scientific research consists in substantiating the main problems of the development of enterprises of the agrarian sector of Ukraine in the conditions of war: partial or complete destruction of machines and equipment, warehouses, livestock and perennial crops; rising prices for raw materials; reduction of grain exports, etc. Studies have shown that the main emphasis in the directions of state support for Ukrainian producers and exporters of agricultural products is placed on: a joint initiative of the European Commission and the government of Ukraine in the direction of simplifying the export of food products from Ukraine; making appropriate changes to the internal legislation of Ukraine; development and launch of a number of programs to support Ukrainian agribusiness.

Taking into account all the complexity of the development of the agricultural sector of Ukraine, it is suggested to pay attention to such key categories as: demining and reclamation of

agricultural lands; reconstruction of agricultural production; modernization of agricultural production; development of state programs for the restoration of agriculture; restoration of export infrastructure; facilitating access to financing; provision of the possibility of pledging agricultural lands or rights to use them; ensuring a balanced approach to supporting basic production and processing of agricultural products; taking into account reforms related to EU integration and the prospect of Ukraine joining the EU; development of regional administrative potential in Ukraine for the implementation of the Integrated Management and Control System.

Conclusions. *Studies have shown that the post-war reconstruction of agriculture should not only restore production volumes, but also ensure structural transformations in the further development of the agricultural sector of Ukraine. Taking into account the limitations of its own resources, the state's efforts should be aimed at solving the issues of reconstruction and restoration of the agricultural sector of Ukraine. This is possible by making appropriate changes to the state agrarian policy, which will take into account new national priorities and the need for Ukraine's integration into the European Union and the world.*

Key words: *agricultural sector, development problems, state support, agricultural products, agricultural production, export, European Union.*

Вступ. Війна, а також глобальні економіко-політичні виклики, такі як пандемія Covid-19, розкрили системну крихкість глобалізованого сільського господарства. Україна визначилась вузькою спеціалізацією в сільському виробництві та залежністю від міжнародних торговельних потоків у сфері продовольства, палива і добрив. Порушення торговельних шляхів та інфраструктури поставило під загрозу не лише стійкість українських виробників сільськогосподарської продукції, але й виявило даний спосіб виробництва надзвичайно вразливим до серйозних змін економіки країни.

Метою статті є проведення аналізу основних проблем розвитку аграрного сектору України в умовах воєнного стану та обґрунтуванні можливих напрямків щодо їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти розвитку аграрного сектору України, а також обґрунтування стратегічних напрямів його сталого розвитку в умовах постійної трансформації національної економіки висвітлені в публікаціях Бородіної О. [1], Негрей М.В., Тараненко А.А., Костенко І. С. [2], Русан В. М. [3]; аналітичних доповідях Собкевич О.В., Шевченко А. В., Русан В.М., Жураковської Л.А. [4]; наукових звітах Мамонової Н., Бородіної О., Кунса Б. [5]. Поряд з цим, постійний моніторинг проблем розвитку аграрного сектору України здійснюється Міністерством аграрної політики та продовольства [6], а також галузевими організаціями міжнародного та національного рівня [7–9]. Проте, не зважаючи на ґрунтовність проведених аналітичних досліджень, а також значний науковий доробок в обґрунтування стратегії розвитку аграрного сектору України, це питання залишається актуальним через посилення руйнівних наслідків військової агресії, що потребує подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі Україна проходить доволі важкий етап свого розвитку. Ряд викликів, провокованих глобальними трансформаціями в соціумі, кліматичні зміни, посилення боротьби за глобальні ресурси і сфери впливу, докладені вчора владою зусилля по збереженню свого місця в світовому розвитку привели до найбільшого військового протистояння

цього століття. Ще перед початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України на долю аграрного сектору припадало 10% ВВП. Понад 14% робочої сили було зайнято у цій галузі, що призводило до формування 41% загального обсягу експорту України. Проте, розгортання війни, що розпочалося перед початком весняної посівної кампанії 2022 року, негативно відбилося на розвитку аграрного сектору. Загальна площа посівів в 2022 році зменшилася на 20% у порівнянні з 2021 роком, а 22% основного фонду сільського господарства вже було пошкоджено протягом перших місяців війни.

За проведеними оцінками Світового банку та Державної служби статистики України на кінець грудня 2023 року війна в Україні призвела до загальних збитків у сільському господарстві на суму 8,72 млрд. дол. США, з загальними втратами у розмірі 31,50 млрд. дол. США [10]. Насамперед ці збитки представлені частковим або повним знищенням машин та обладнання, сховищ, худоби та багаторічних посівів. В загальному обсязі витрат зросла частка виробничих витрат через неврожаї сільськогосподарських культур, зменшення обсягів виробництва, зниження обсягів і цін на експортно-орієнтовані товари, а саме: пшеницю, ячмінь, кукурудзу на зерно та насіння соняшнику. Всього понад 30% сільськогосподарських земель України залишається необробленими через окупацію або небезпеку для сільськогосподарського використання. Порівняно з груднем 2022 року, збитки зросли майже в чотири рази: на тимчасово непідконтрольних уряду територіях активи, які раніше були частково пошкоджені, стали повністю пошкодженими.

Зростання цін на сировину, зокрема на добрива та дизельне паливо, впливає на зменшення сільськогосподарського виробництва, а це, в свою чергу, впливає на зменшення доходів агровиробників. Вже в перші місяці війни експорт зерна різко скоротився через блокаду Чорного моря, порти якого забезпечували 90% довоєнного сільськогосподарського експорту. У березні 2022 року експорт зерна становив лише 0,3 млн тонн проти 5,4 млн тонн у січні 2022 року. Хоча альтернативні маршрути допомогли збільшити експорт зерна до 1,2 млн тонн у квітні та 2,7 млн тонн у червні 2022 року, ці обсяги все одно були нижче 5-6 мільйонів тонн, які щомісяця експортувалися до війни через чорноморські порти. У результаті внутрішні сільськогосподарські ціни на пшеницю та кукурудзу впали на 40% у період з січня по червень 2022 року, тоді як у всьому світі вони зросли на 18% [2].

Для підтримки сільськогосподарських підприємств ще на етапі початку війни з боку держави було впроваджено ряд державних програм, спрямованих на вирішення проблем експорту зерна та олійних культур. Унаслідок блокування чорноморських портів українські експортери не встигли відвантажити експортну аграрну продукцію попереднього року. Перед початком війни, загальна вмісткість зернових і олійних елеваторів в Україні становила близько 57 млн тонн. Протягом перших місяців 2022 року потреби в сховищах збільшилися вдвічі і досягли 107,38 млн тонн. Уряд України спільно з міжнародними партнерами та донорами, докладав зусиль для пошуку шляхів вирішення цього питання. Так, за підтримки Продовольчої та сільськогосподарської організації

ООН та наданої допомоги від Канади та Японії були розташовані поліетиленові рукави та мобільні склади на полях для тимчасового захисту зерна. Також частина зерна, яке спочатку було призначене для експорту, була продана на внутрішньому ринку за дуже низькими цінами.

У травні 2022 року розпочалася спільна ініціатива Європейської комісії та уряду України з метою виявлення солідарності, спрямована на спрощення експорту продуктів харчування з України через різні наземні маршрути та порти ЄС. Додатково, у липні 2022 року, відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, було введено тимчасове призупинення експортних мит і тарифних квот на українську сільськогосподарську продукцію на однорічний період. Протягом серпня 2022 року, були ініційовані Конвенція про процедуру спільного транзиту та Конвенція про спрощення формальностей у торгівлі товарами, спрямовані на розширення можливостей фізичного та логістичного експорту через кордони Україна-ЄС [11].

Через посередництво ООН і Туреччини було досягнуто угоди щодо Чорноморської зернової ініціативи, яка відновила експорт зерна з ключових українських портів Чорного моря, зокрема Одеси, Чорноморська і Южного. Проте 17 липня 2023 року Росія вийшла із Чорноморської зернової ініціативи. З того часу лише кілька вантажних суден з українським зерном обійшли західне узбережжя Чорного моря, використовуючи румунські та болгарські територіальні води, щоб уникнути можливих нападів Росії.

Дані заходи були вжиті з метою підтримки вітчизняних виробників та експортерів при продовженні дії воєнного стану і зміцнення їхньої позиції на ринку ЄС. Таким чином, український аграрний експорт до ЄС збільшився майже вдвічі, зростаючи з 7,665 млн доларів США у 2021 році до 13,005 млн доларів США у 2022 році, де основна частина припадає на зернові та олійні культури. Проте, логістичні витрати залишалися на високому рівні і продовжували впливати на вихідні ціни для підприємств аграрного сектору. Внаслідок цього посівні площі пшениці озимої в 2022 році скоротилися на 25%, багато підприємців перейшли на вирощування олійних культур, що може спричинити зменшення врожаю, експорту зерна та якості посівних площ в Україні в майбутньому.

Збільшення обсягів експорту українських продуктів харчування на ринки ЄС призвело до напруження та конфліктів у деяких країнах-членах. Значна частина українського зерна та олійних культур, які спочатку були призначені для експорту в Азію, Африку та Близький Схід, потрапила на ринки ЄС через ряд обставин. Стрімкий ріст цін на транспортування за межі ЄС, обмежена логістика, порушені контракти з первинними покупцями - призвело до зміни напрямків українського сільськогосподарського експорту.

Потік українського зерна до Східної та Центральної Європи призвів до зниження місцевих цін і позбавив місцевих фермерів можливості продавати свій урожай за прийнятними умовами. У квітні 2023 року фермерські протести вибухнули в Польщі, Болгарії, Угорщині, Румунії та Словаччині. Захищаючи власні політичні цілі, уряди країн, які стали жертвами протестів у квітні 2023

року, ввели тимчасові заборони на українське зерно, які діяли до вересня 2023 року. Після чого, ряд країн ввели повторно заборону на імпорту зерна з України після скасування обмежень, у зв'язку із чим, Український уряд подав скаргу до Світової організації торгівлі проти Угорщини, Польщі та Словаччини.

Оскільки сільське господарство є головним фундаментом забезпечення продовольчої безпеки, то суттєві перебої виробничої ланки, логістичної системи призвели до порушення сталої системи виробництва, переробки та постачання продовольства (рис. 1).

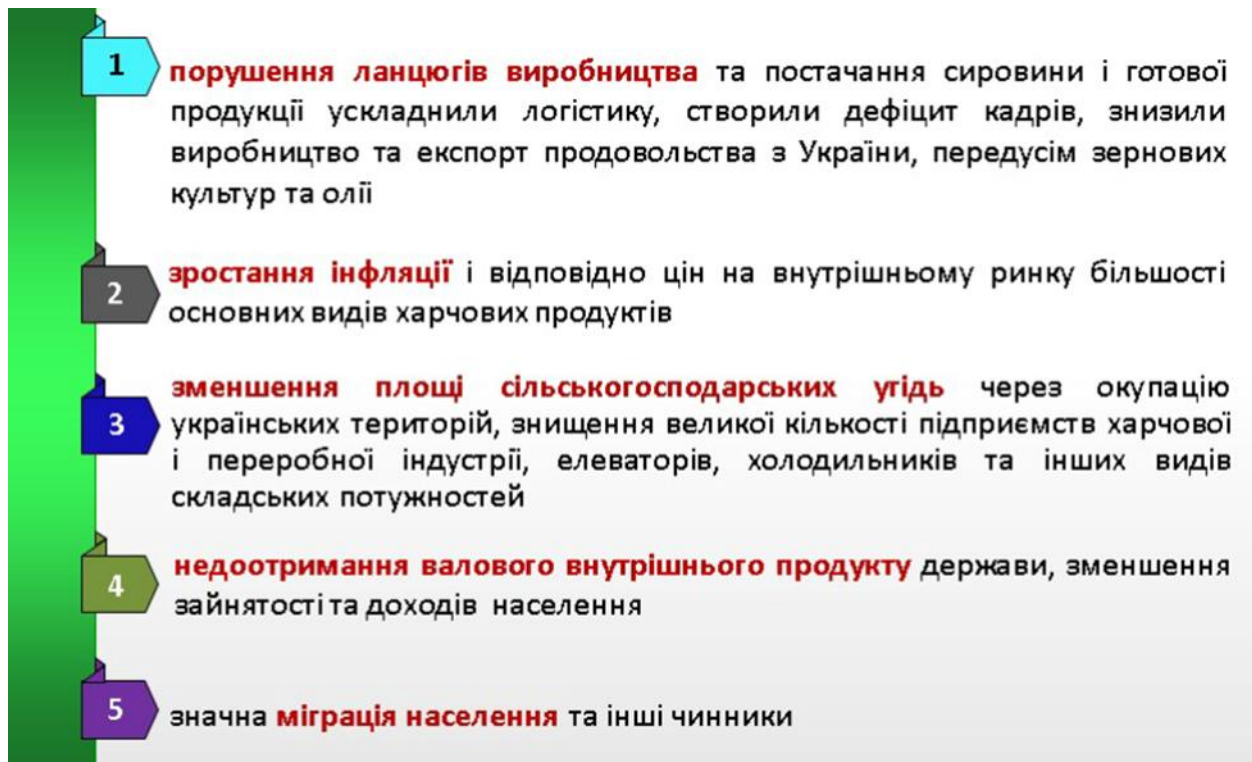

Рис. 1. Проблеми продовольчого забезпечення в умовах воєнної агресії

Джерело [4]

Для забезпечення продовольчої безпеки в умовах війни, уряд України розглянув низку змін до внутрішнього законодавства. Так, у квітні 2022 року Верховна Рада ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» [12], який призначений вирішувати питання з договорами оренди землі. Враховуючи наслідки, спричинені воєнним станом, масову еміграцію та відсутність власників землі, а також фінансові та адміністративні труднощі, багато підприємств не мають можливості оновити угоди про оренду землі. Згідно з новим законом, усі договори оренди автоматично продовжено на один рік, що надало фермерам можливість зберегти контроль над своєю землею. Крім того, визначено максимальний розмір орендної плати (не більше 8% від нормативної грошової оцінки землі), спрощено процедуру реєстрації земельних ділянок у місцевих адміністраціях та запропоновано безоплатне надання державної/громадської землі для особистого селянського господарства. Ці ініціативи спрямовані на

забезпечення стабільності та самозабезпечення у сільському господарстві під час воєнного конфлікту [8].

З метою підтримки українських виробників зернової продукції «уряд України призупинив імпортне мито на матеріали, які використовуються для зберігання зерна, а також спростив правила реєстрації сільгосптехніки та вантажівок. Крім того, державну кредитну програму «Доступні кредити 5-7-9%», яка раніше була призначена лише для мікро- та малих фермерських господарств і пропонувала їм кредити під 5%, 7% або 9% процентних ставок, тепер розширено, щоб охопити більше підприємств, у тому числі середнього та великого агробізнесу. У рамках програми, профінансованої «Програмою досягнення результатів Світового банку», агробізнес може отримати до 90 млн грн (2,4 млн доларів США) кредитів під 0% до 9% для реалізації інвестиційних проектів або рефінансування боргу» [4].

За фінансової підтримки Європейського Союзу Міністерство аграрної політики та продовольства України реалізувало спеціальну програму підтримки дрібних підприємців України у воєнний час. Вона передбачає програму виплат у розмірі 3100 грн за гектар для фермерів, які мають у власності до 120 га, а також допомогу на велику рогату худобу до 5300 грн за одну голову для господарств до 100 голів великої рогатої худоби. Також, представлено грантові програми для садівництва, плодоовочівництва, які пропонують аграрним підприємствам субсидії на посадку насаджень на нових ділянках до 25 га, а також на будівництво споруд під теплиці до 2 га.

Спільні зусилля та заходи в галузі аграрної політики, які на даний момент реалізує уряд України, є швидкореагуючою відповіддю на надзвичайні обставини і вже продемонстрували свою ефективність у відновленні та підтримці великих експортно-орієнтованих підприємств, які серйозно постраждали внаслідок російського вторгнення протягом першого року конфлікту. Незважаючи на успіхи в цьому напрямку, важливо зауважити, що дана політика може виявитися менш ефективною у наданні підтримки дрібним виробникам продуктів харчування, які також стикаються із значною небезпекою, що випливає з воєнного конфлікту.

Серед першочергових заходів з відновлення та відбудови аграрного сектору, враховуючи здатність уряду до їх впровадження, можна виокремити наступні [13-15]:

- надання прямої фінансової підтримки фермерам за допомогою державних програм, для відновлення виробництва, включаючи гранти та внески (для невеликих підприємств), компенсацію відсоткових ставок за позиками на сільськогосподарське виробництво, разом із частковими кредитними гарантіями для малих підприємств. Відповідні інвестиційні гранти сприятимуть розвитку альтернативних джерел енергії для фермерів, розширенню зернопереробних заводів та виробництву садівництва;

- процес розмінування та відновлення сільськогосподарських земель.

Пріоритетні потреби у середньостроковій та довгостроковій перспективі (від 2024 до 2033 року) становлять 29,1 мільярд доларів США або 98% від загальних потреб України (табл. 1), відповідно до наступних напрямів [7; 8]:

1. Завершення відновлення завданих війною пошкоджень, що включає в себе відновлення інфраструктури та об'єктів, які зазнали пошкоджень під час війни та впровадження сучасних технологій та стандартів безпеки для підвищення стійкості та функціональності відновлених об'єктів.

2. Розширення підтримки аграріїв та банків протягом декількох виробничих сезонів для підтримки відновлення сільськогосподарського виробництва через надання фінансової підтримки фермерам через державні програми, спрямовані на відновлення сільськогосподарського виробництва та забезпечення ліквідності для сільськогосподарських кредитів для полегшення доступу фермерів до фінансових ресурсів.

3. Підтримка довгострокового відновлення та розвитку сільськогосподарського виробництва, що спрямовано на збільшення різноманітності та інклюзивності сільськогосподарського виробництва, звертаючи увагу на стійкість сільськогосподарських господарств до змін клімату, інтеграції харчового та енергетичного секторів, а також дотримання вимог Зеленого пакту ЄС.

4. Розширення інвестицій у аграрну сферу, для підвищення фінансування сільськогосподарських установ, вдосконалення санітарно-фітосанітарних заходів, систем безпеки харчових продуктів, моніторингу та реєстрації земель, аналізу ґрунту для точного землеробства, аграрних досліджень, послуг навчання та перепідготовки фермерів і працівників агробізнесів тощо.

Таблиця 1.

Приблизна вартість впровадження пріоритетних заходів/інвестицій до аграрного сектору на 2024 рік (млн. дол. США)

Категорія	Види пріоритетних заходів/інвестицій	Вартість
Потреба в реконструкції	Реконструкція та заміна пошкоджених активів, техніки	50,0
Потреба у відновленні надання послуг	Підтримка негайного відновлення виробництва	490,0
	Підтримка довгострокового відновлення сільськогосподарського виробництва	50,0
	Підтримка державних сільськогосподарських установ для прискорення відновлення	10,0
Всього		600,0

Джерело: [7]

Рада національного відновлення, створена Президентом України, представила проект Плану відновлення та розвитку України [7], який охоплює період 2022-2032 років та поділяється на три етапи, що наведено у табл. 2. План поділений на три етапи – воєнна економіка (2022), післявоєнне відновлення (2023-2025) і нова економіка (2026-2032), який включає більше 800 проєктів у рамках 15 національних програм у різних сферах. Відповідно до цього Плану, уряд України має намір відновити державу як країну ЄС, спрямовану на впровадження євроінтеграційних реформ, запровадження зелених, інноваційних

технологій, дотримання верховенства права та підвищення прозорості та підзвітності протягом усього процесу відновлення аграрного сектору України.

Таблиця 2.

Основні етапи Нової аграрної політики відновлення аграрного сектору України

Етап	Заходи
2022	Збереження економічного потенціалу агропромислового комплексу шляхом забезпечення продовольчої безпеки через скасування певних податків, спрощення регулювання, фінансової підтримки агропромислового комплексу; створення нових шляхів постачання, збільшення експорту та оптимізація внутрішньої логістики.
2023-2025	Відновлення економічного потенціалу агропромислового комплексу до довоєнного рівня, залучення інвестицій до інфраструктури сільського господарства, шляхом різних механізмів заохочення приватних інвестицій, підтримки купівельної спроможності населення шляхом зниження ставки ПДВ на продукти харчування, виведення виробництва продуктів харчування з сектору тіньової економіки, проведення диверсифікації.
2026-2032	Реалізація заходів щодо підвищення економічної ефективності аграрного господарства, диверсифікації експортних ризиків та підвищення ефективності землекористування, що включає: сприяння переробці сільськогосподарської сировини, насінництва, підтримку внутрішнього виробництва сільськогосподарської обладнання та техніки, розвиток «зеленого» сільськогосподарського виробництва відповідно до вимог Зеленої угоди ЄС та положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Джерело: [7]

Враховуючи всю складність розвитку аграрного сектору України в умовах воєнного часу та можливість його подальшого занепаду, слід вже сьогодні належним чином обговорювати ці питання та розробляти відповідні заходи щодо відновлення та реконструкції вітчизняного агросектору. В цьому напрямку слід звернути увагу на такі ключові категорії, як:

- розмінування та рекультивация сільськогосподарських земель;
- реконструкція сільськогосподарського виробництва шляхом заміни та ремонту пошкоджених активів;
- модернізація агровиробництва на основі запровадження нових технологій і введення нових стандартів для підвищення ефективності виробництва та сумісності продукції зі світовими ринками;
- розробка державних програм з відновлення сільського господарства, насамперед, в напрямку надання вітчизняним виробникам сільськогосподарської продукції ресурсів, державних послуг та преференцій;
- відновлення експортної інфраструктури шляхом створення диверсифікованої системи логістики, яка вже буде стійкої до зовнішніх впливів;
- полегшення доступу до фінансування з метою забезпечення довгострокового розвитку, насамперед для малих та середніх фермерських господарств, які не мають кредитної історії, достатнього забезпечення та прозорості фінансової звітності;

- надання можливості застави сільськогосподарських земель або прав користування ними, адже на сьогодні в Україні переважно виробники сільськогосподарської продукції працюють на орендованих землях;
- забезпечення збалансованого підходу до підтримки базового виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, тобто експортувати не сировинні продукти, а готову продовольчу продукцію з високою доданою вартістю;
- врахування реформ, пов'язаних з інтеграцією до ЄС і перспективою вступу України до ЄС;
- розвиток регіонального адміністративного потенціалу в Україні для впровадження Інтегрованої системи управління та контролю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Повоєнна відбудова сільського господарства має не тільки відновити обсяги виробництва, але й забезпечити структурні трансформації подальшого розвитку аграрного сектору України. Враховуючи обмеженість власних ресурсів, зусилля держави мають бути спрямовані на вирішення питань з реконструкції та відновлення аграрного сектору України, що не можливо без внесення відповідних змін до державної аграрної політики, що буде враховувати нові національні пріоритети та необхідність інтеграції України до Європейського Союзу та світового простору. Це зумовлює перс перспективу подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Бородіна О. Сільське господарство України в умовах воєнного стану: уроки для суспільства і політиків. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9288> (дата звернення: 14.09.2023).
2. Негрей М. В., Тараненко А. А., Костенко І. С. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38> (дата звернення: 14.09.2023)
3. Русан В. М. Особливості функціонування аграрного сектору економіки в умовах війни URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-07/rusan.pdf> (дата звернення: 14.09.2023)
4. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни: аналіт. доп. / [О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, В. М. Русан, Л. А. Жураковська]; за ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2023. 49 с.
5. Natalia Mamonova, Olena Borodina, Brian Kuns Ukrainian agriculture in wartime: Resilience, reforms, and markets. URL: <https://www.tni.org/uk/article/ukrainian-agriculture-in-wartime> (дата звернення 15.11.2023)
6. Міністерство аграрної політики і продовольства України: офіційний веб-сайт. URL: <https://minagro.gov.ua> (дата звернення: 19.09.2023).

7. Конвенція про процедуру спільного транзиту. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-87#Text (дата звернення 14.11.2023)
8. Національна рада з відновлення України від наслідків війни: Проект Плану відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення 14.11.2023)
9. Програма Program-for-Results (PforR). URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/03/30/agricultural-production-in-ukraine-to-recover-with-world-bank-support> (дата звернення 15.11.2023)
10. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2023).
11. Закон України «Про приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2555-20#Text> (дата звернення 14.11.2023)
12. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 7 квітня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (дата звернення 14.11.2023)
13. Програми забезпечення аграріїв засобами тимчасового зберігання зерна та обладнанням із завантаження/ розвантаження рукавів. Міністерство аграрної політики та продовольства України. 2023. URL: <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/programa-zabezpechennya-agrariyiv-zasobami-timchasovogo-zberigannya-zerna-rukavami> (дата звернення 12.11.2023).
14. Ukraine rapid damage and needs assessment (February 2022 – February 2023): Agriculture. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf> (дата звернення 15.11.2023).
15. Балян А.В., Гришова І.Ю. Шабатура Т.С. Публічна політика та державна підтримка розвитку аграрного виробництва в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 2. С. 156-167. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1906/1786> (дата звернення 12.11.2023).

References:

1. Borodina O. Agriculture of Ukraine under martial law: lessons for society and politicians. Retrieved from <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9288> [in Ukrainian].
2. Negrei, M. V., Taranenko, A. A., & Kostenko, I. S. (2022). The agricultural sector of Ukraine in the conditions of war: problems and prospects. *Ekonomika ta suspil'stvo*. 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>. [in Ukrainian].
3. Rusan V. M. Peculiarities of functioning of the agrarian sector of the economy in the conditions of war. Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-07/rusan.pdf> [in Ukrainian].

4. Priorities for ensuring the stability of industry and the agricultural sector of the economy of Ukraine in the conditions of a full-scale war: an analytical report / [O. V. Sobkevich, A. V. Shevchenko, V. M. Rusan, L. A. Zhurakovska]; under the editorship J. A. Zhalila. Kyiv: NISD, 2023. 49. [in Ukrainian].

5. Natalia Mamonova, Olena Borodina, Brian Kuns. (2023). Ukrainian agriculture in wartime: Resilience, reforms, and markets. Retrieved from <https://www.tni.org/uk/article/ukrainian-agriculture-in-wartime> [in Ukrainian].

6. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine: official website. Retrieved from <https://minagro.gov.ua> [in Ukrainian].

7. Convention on the common transit procedure. (2022). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-87#Text [in Ukrainian].

8. National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War: Draft Plan for the Recovery of Ukraine. Retrieved from <https://recovery.gov.ua/> [in Ukrainian].

9. Program Program-for-Results (PforR). Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/03/30/agricultural-production-in-ukraine-to-recover-with-world-bank-support> [in Ukrainian].

10. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

11. Закон України «Про приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2555-20#Text> (дата звернення 14.11.2023)

12. The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Creation of Conditions for Ensuring Food Security in Martial Law" dated (April 7, 2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> [in Ukrainian].

13. Programs to provide farmers with means of temporary grain storage and equipment for loading/unloading sleeves. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. 2023. Retrieved from <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/programa-zabezpechennya-agrariyiv-zasobami-timchasovogo-zberigannya-zerna-rukavami> [in Ukrainian].

14. Ukraine rapid damage and needs assessment (February 2022 – February 2023): Agriculture. Retrieved from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf> [in Ukrainian].

15. Balyan, A.V., Hryshova, I.Yu. Shabatura T.S. (2021). Public policy and state support for the development of agricultural production in Ukraine. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2. 156-167. Retrieved from <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1906/1786> [in Ukrainian].

УДК: 635.5

DOI: <https://doi.org/10.37000/ebbsl.2023.04.13>

Шевченко Аліса Анатоліївна

Кандидат економічних наук,
Доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-3581-7884
Alisochka1978@gmail.com

Петренко Ольга Павлівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0001-9722-3785
leka_m@ukr.net

Донцов Андрій Юрійович

здобувач освітнього ступеня «Магістр»,
спеціальності 051 «Економіка»
Одеського державного аграрного університету
andrii.dontsov@yahoo.com

РОЗВИТОК ПТАХІВНИЦТВА В УКРАЇНІ: ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація

В статті досліджено сучасний стан галузі птахівництва в Україні. Розглянуто місце держави на світовому ринку продукції птахівництва, як одного з найбільших експортерів. Досліджено динаміку поголів'я та структури птиці в Україні за останні п'ять років. Установлено основні фактори впливу на розвиток ринку продукції птахівництва в Україні. На основі проведеного дослідження було визначено слабкі сторони та основні загрози функціонування підприємств галузі птахівництва в умовах невизначеності. З метою покращення розвитку виробництва продукції птахівництва в Україні було виділено перспективні напрямки щодо стійкого розвитку галузі.

Ключові слова: *птахівництво, виробництво м'яса птиці, сучасні тенденції, поголів'я птиці, ефективність виробництва, стратегія, інституційно-економічні заходи, інноваційні технології.*

UDC: 635.5

Shevchenko Alisa A.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
of the Department of Economic Theory and Economics
of Enterprises Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-3581-7884
Alisochka1978@gmail.com

Petrenko Olga P.,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
of the Department of Economic Theory and Economics
of Enterprises Odessa State Agrarian University

ORCID 0000-0001-9722-3785

leka_m@ukr.net

Dontsov Andriy Y.

holder of the Master's degree
specialty 051 "Economics"

Odessa State Agrarian University

andrii.dontsov@yahoo.com

UKRAINIAN POULTRY: THREATS AND PROSPECTS

Abstract

The purpose of the article is to consider the current state of the poultry industry in Ukraine, identifying threats and further prospects for development.

The scientific novelty. Considered the state's place in the world market of poultry products, as one of the largest exporters. The dynamics of the poultry population and structure in Ukraine over the past five years were studied and it was determined how the events of 2022 affected the production of poultry products. It has been established that the sustainable development of the poultry industry in Ukraine requires constant monitoring of factors that shape the competitiveness of products with a plan to ensure food security. The need to adapt the industry to favorable trends and market conditions, as well as the importance of current analysis aimed at ensuring the stable and effective development of poultry farming in Ukraine, is determined. Based on the evaluation of the factors influencing the enterprise, such weak points of the enterprise were identified as: a narrow range of products; high prices for compound feed; narrow specialization; ecological aspects; workforce. Among the threats to the industry are: unfavorable economic and political situation in the country; decrease in the price of products; increased competition; rising inflation rates.

Conclusions. In order to improve the development of the production of poultry products in Ukraine, promising directions for the sustainable development of the industry were highlighted. Namely: balancing production and supply of products in accordance with demand; the transition of industry enterprises to an innovation-oriented development model; support for the development of the internal distribution network of industry enterprises to ensure coverage of new markets; overcoming environmental problems and implementing environmentally friendly practices in production; settlement of issues with the provision of feed of own production; use of high quality products; improvement of management processes and optimization of costs to reduce vulnerability to changes in legislation and economic factors; development of strategies to reduce the impact of competition and external threats by strengthening the company's weaknesses.

Key words: poultry farming, poultry meat production, modern trends, poultry population, production efficiency, strategy, institutional and economic measures, innovative technologies.

Вступ. Птахівництво в Україні є важливою галуззю сільськогосподарського виробництва з великим потенціалом для подальшого розвитку та забезпечення економічних і продовольчих потреб країни. Галузь вже пережила карантинні обмеження 2020 року і наразі функціонує в умовах війни.

Окупація областей України, обстріли, порушення логістики та активна мобілізація чоловіків до ЗСУ є викликами для стабільної роботи підприємств. В умовах воєнного стану галузь стикається з численними загрозами, які вимагають невідкладної уваги та вирішення.

Швидкий розвиток птахівництва є закономірністю, оскільки галузь найбільш продуктивна в тваринництві, при цьому має відносно невисокі затрати на працю та корми. Вирощування курей, гусей, індиків та інших птахів — актуальне питанням для вирішення проблеми продовольчої безпеки в Україні, що дозволяє впоратися з певними викликами на цьому шляху.

Зростання експорту м'яса птиці свідчить про конкурентоспроможність українських виробників на міжнародних ринках. Проте, важливо враховувати, що темпи росту виробництва продукції птахівництва в Україні залишаються низькими, що може вплинути на економічну ефективність галузі. Тому актуальним є подальше обговорення та обґрунтування напрямків розвитку птахівництва, з урахуванням стану та кон'юнктури галузі як на внутрішніх, так і на міжнародних ринках. Отже, сучасний стан птахівництва в Україні відображає як успіхи, так і загрози, з якими галузь стикається. Саме збалансований розвиток птахівництва та вирішення економічних та екологічних питань є ключовими завданнями для забезпечення стабільного та прибуткового функціонування цієї галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значущість тематики наукової публікації розкривається у працях багатьох вчених — економістів. Зокрема Савченко Т. В. Саванчук Т.М. здійснили аналіз тенденцій виробництва продукції птахівництва в розрізі регіонів України та вивчили фактори впливу на діяльність підприємств галузі птахівництва [1].

Беженар І. М. та Васюта Т. М. в своєму дослідженні розкрили перспективні напрями підвищення конкурентоспроможності продукції даної галузі на світовому ринку, які полягають у сертифікації якості відповідно до світових стандартів, що дозволить виробнику активніше просувати свою продукцію та розширювати ринки збуту [2].

Полегенька М. А. звертає увагу на необхідність впровадження механізації і автоматизації процесів, оптимізації кормової бази та поліпшення умов утримання відповідно до ветеринарно-санітарних норм з метою прискореного розвитку і насичення внутрішнього ринку високоякісною продукцією галузі [3].

Савченко Т. В. виявила фактори формування пропозиції на регіональних ринках продукції птахівництва [4]. Стефанів О.Б. здійснив оцінку стану ринку продукції птахівництва в Україні та проаналізував співвідношення ціни і якості продукції [5].

Отже, аналіз останніх досліджень засвідчує увагу вчених даній проблематиці. Птахівництво розвивається досить швидкими темпами та потребує постійної уваги та дослідження змін під впливом глобалізаційних змін. Проте, багато питань, пов'язаних з підвищенням ефективності, функціонування підприємств під час невизначеності, залишаються невирішеними і вимагають подальшого аналізу.

Метою дослідження є розгляд сучасного стану галузі птахівництва в Україні з виявленням загроз та подальших перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом 2022-2023 років, в умовах війни та активних бойових дій, птахівництво України зіткнулося із серйозними втратами. Тим не менше, експортерам вдалося зберегти стабільність за рахунок підвищення світових цін на продукцію птахівництва. У 2022 році Україна експортувала 417,2 тис. тон продукції галузі птахівництва, що на 9% менше, ніж попереднього року. Проте вартість експорту зросла на 20% і становила 858,8 млн. доларів. Варто зазначити, що ця динаміка обумовлена підвищенням цін на продукцію.

Україна залишається активним гравцем на світовому ринку, утримуючи 9-те місце серед найбільших експортерів продукції птахівництва, що становить 2,4% від світового експорту. Зміна географії постачань та зростання світових цін сприяли підтримці цінності продукції. Хоча в березні 2022 року експорт м'яса птиці помітно скоротився через блокаду портів, відбулося збільшення поставок на європейські ринки, що сприяло збільшенню обсягу експорту до країн ЄС.

Важливо відзначити, що імпорт м'яса птиці в Україну зменшився вдвічі у 2022 році і становив 54,8 тис. тонн. Проте експертами прогнозується подальший ріст імпорту, що свідчить про стійкий попит на продукцію. Найбільшими імпортерами української курятини є Нідерланди, Саудівська Аравія та Словаччина. Українські виробники зберігають потенціал для подальших поставок на світовий ринок, надалі розширюючи географію постачань [6].

Важливим аспектом для аналізу сучасного стану сільськогосподарського птахівництва в Україні є аналіз зміни поголів'я птиці, оскільки воно визначає обсяг виробництва м'яса, яєць та інших продуктів цієї галузі (рис.1).

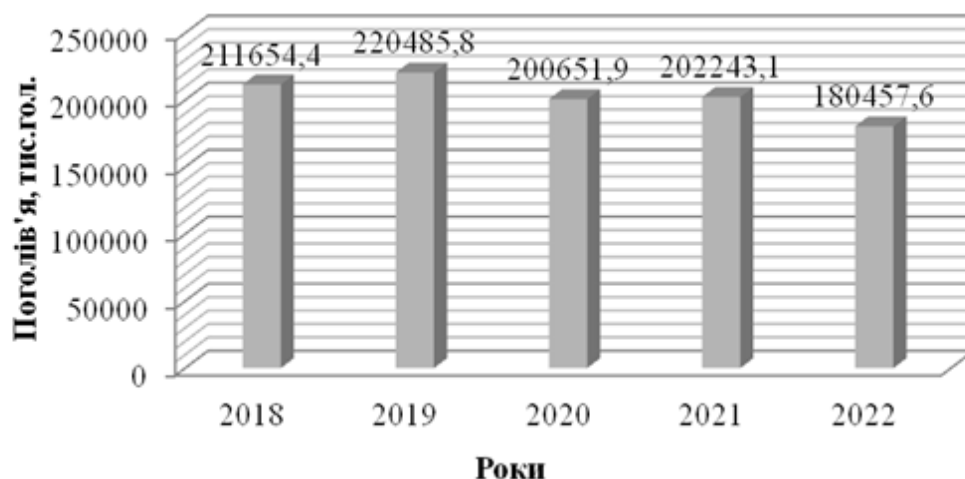

Рис.1. Поголів'я птиці в Україні станом на кінець року, тис. голів

Джерело: сформовано авторами на основі даних статистичного щорічника [7]

З показників, що наведені на рисунку 1 видно, що в Україні за останні п'ять років спостерігаються коливання кількості поголів'я птиці. Попри позитивні тенденції у зростанні поголів'я в 2019 та 2021 роках, спостерігається зменшення поголів'я у 2022 році проти 2021 року на 21785,2 тис. голів. Ці коливання пов'язані з різними економічними та соціокультурними чинниками, а також

впливом світових подій, таких як пандемія COVID-19 та російська військова агресія проти України.

Так, до 24 лютого 2022 року український агрохолдинг UkrLandFarming володів 11 птахофабриками. На початку березня 2022 року був втрачений птахокомплекс Херсонської області, найбільша птахофабрика в Європі - «Чорнобаївська» та «Чорнобаївка нова». Внаслідок захоплення частини території України російсько-окупаційними військами комплекс втратив енергозабезпечення та виробничі потужності. Було унеможливлено транспортування працівників до місць роботи, догляд та годування птиці, вивезення готової продукції. Як наслідок, від спраги та голоду загинуло близько 4,5 мільйона курей.

В місті Снігурівка, Миколаївської області була розбомблена птахофабрика «Ареал-Снігурівка». Було зупинено виробництво в Миколаєві, Волновасі та Бахмуті. Також не працюють Київська птахофабрика, яка була розбомблена, та пошкоджена Макарівська.

З початку травня 2022 року окупаційні війська почали ледь не щодня обстрілювали ракетами й артилерією птахофабрику «Фенікс», це одна з найпотужніших птахофабрик на Донеччині, яка щодня продукувала по пів мільйона яєць. Через це там загинуло близько 800 тис голів молоді та дорослої птиці.

Ці події масштабно вплинули на об'єми виробництва продукції птахівництва в Україні. Наразі невідома інформація з приводу точної кількості малих підприємств, які були зруйновані або втратили свою працездатність в результаті воєнних подій. За таких умов, відновлення виробництва свійської птиці та продукції птахівництва в Україні стає надзвичайно важливим завданням. Гостро стає необхідність сприяння відновленню птахоферм, а також державної підтримки цієї галузі від подальших негативних впливів війни.

Сталий розвиток галузі птахівництва України потребує постійного моніторингу факторів, які формують конкурентоспроможність продукції з метою забезпечення продовольчої безпеки країни.

Тому розглянемо структуру видів птахів в галузі (рис. 2).

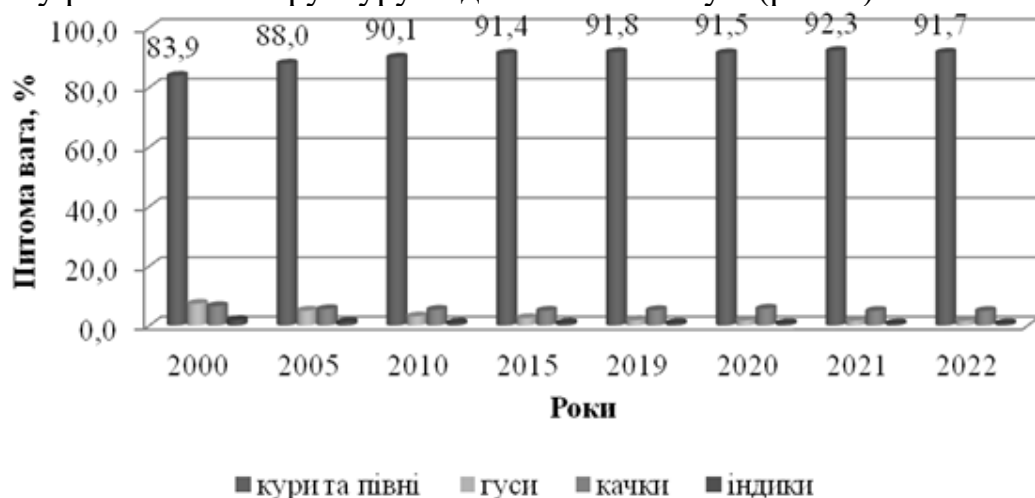

Рис. 2. Питома вага видів птиці до загального поголів'я, %

Джерело: сформовано авторами на основі даних статистичного щорічника [7]

Як видно з даних на рис. 2, в структурі поголів'я птиці в Україні основну частку займають кури та півні: від 83,9 % у 2000 році до 92,3 % у 2021 році. Частка гусей, качок та індиків у загальній структурі поголів'я птахів в Україні є незначною. Частка гусей змінилась з 7,3 % у 2000 році до 1,7 % у 2022 році (за рахунок зростання частки курей та півнів); частка качок за вказаний період зменшилась із 6,5 % до 4,9 %, а частка індиків — із 1,8 % до 0,8 %.

Ці зміни вказують на необхідність адаптації галузі до споживчих тенденцій та ринкових умов, а також на важливість постійного моніторингу та аналізу, спрямованого на забезпечення стабільного та ефективного розвитку птахівництва в Україні.

За останні роки, розподіл поголів'я птиці за регіонами в Україні має свої особливості (рис. 3). У п'ятірку лідерів з наявного поголів'я за період 2020-2022 роки увійшли Вінницька, Черкаська, Київська, Дніпропетровська та Львівська області. У більшості областей у 2022 році проти 2020 року спостерігається скорочення поголів'я птиці, а в Полтавській, Рівненській, Хмельницькій та Чернівецькій областях виявлено зростання чисельності птиці. У 2022 році у Вінницькій області було зосереджено 36286,6 тис голів птиці, тому область зайняла перше місце за кількістю поголів'я. Водночас, області, які залишаються стратегічно важливими у виробництві, такі як Черкаська з 24396,3 тис голів і Київська з 21035,3 тис голів, також мають у наявності значне поголів'я птиці.

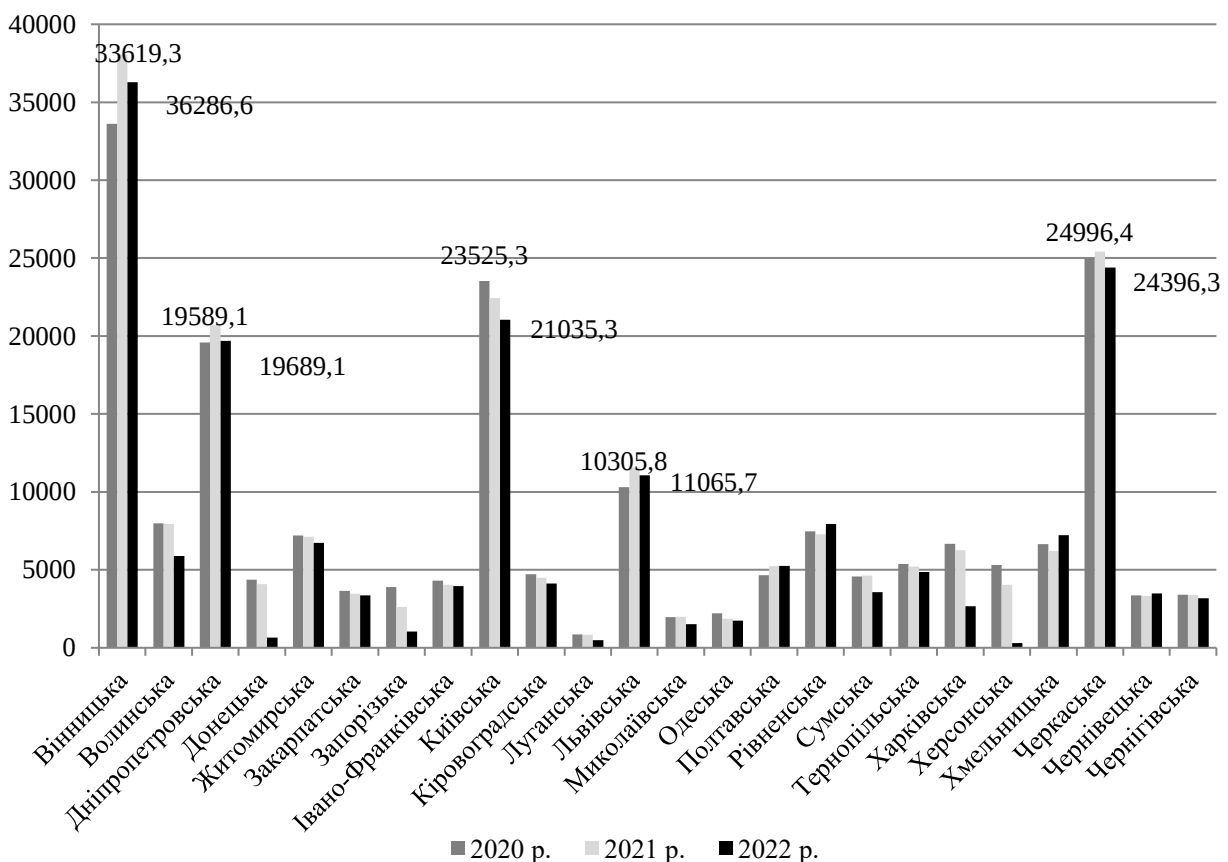

Рис.3. Наявне поголів'я птиці в розрізі областей, тис. голів

Джерело: сформовано авторами на основі даних статистичного щорічника [7]

Відмітимо, що в південному регіоні України сконцентровано незначне поголів'я птиці у 2022 році: Одеська область – 1745 тис голів, Херсонська область – 298,5 тис голів і в Миколаївській області – 1513,5 тис голів.

На протязі 2000 - 2019 років (рис.4) вирощування птиці в Україні в живій масі зросло (більш як у 7 разів) і 2019 рік є найпродуктивнішим із показників (1859,3 тис т). У 2022 році спостерігаємо скорочення обсягів вирощування птиці в живій масі у порівнянні з 2019 роком на 12 %.

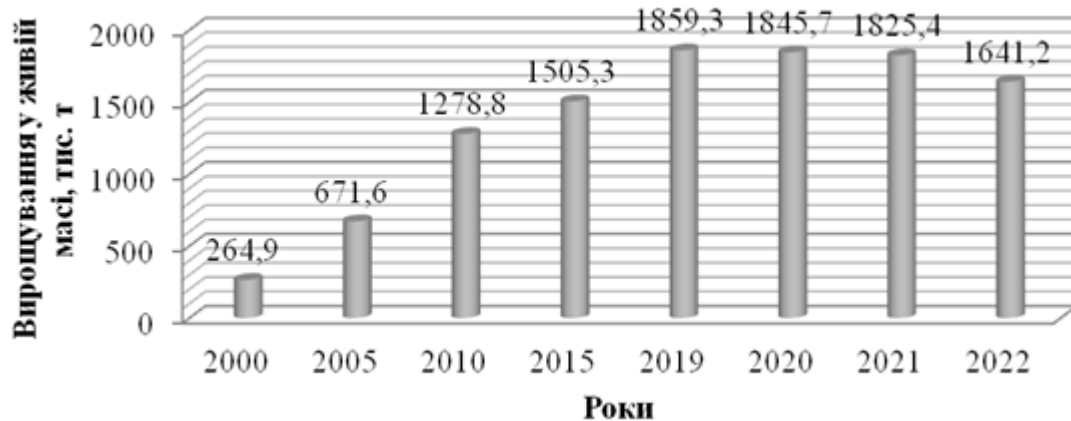

Рис. 4. Вирощування птиці в Україні в живій масі, тис т

Джерело: сформовано авторами на основі даних статистичного щорічника [7]

Позитивним є те, що виробництво м'яса птиці за вісім місяців 2023 року збільшилось на 3,8% у порівнянні з попереднім роком. Маса птиці, реалізованої на забій, становила 732,8 тис тонн проти 706,1 тис тонн минулого року. На підприємствах реалізовано 680,2 тис тонн птиці на забій, що на 5,8% більше за аналогічний період минулого року. Але негативним є той факт, що підприємства відправляють на забій 92,8% птиці [6].

Слід зазначити, що в виробництві продукції галузі птахівництва в Україні задіяні господарства населення і сільськогосподарські підприємства, і за останні роки спостерігаються значні зміни в структурі поголів'я птиці в цих категоріях господарств (рис. 5).

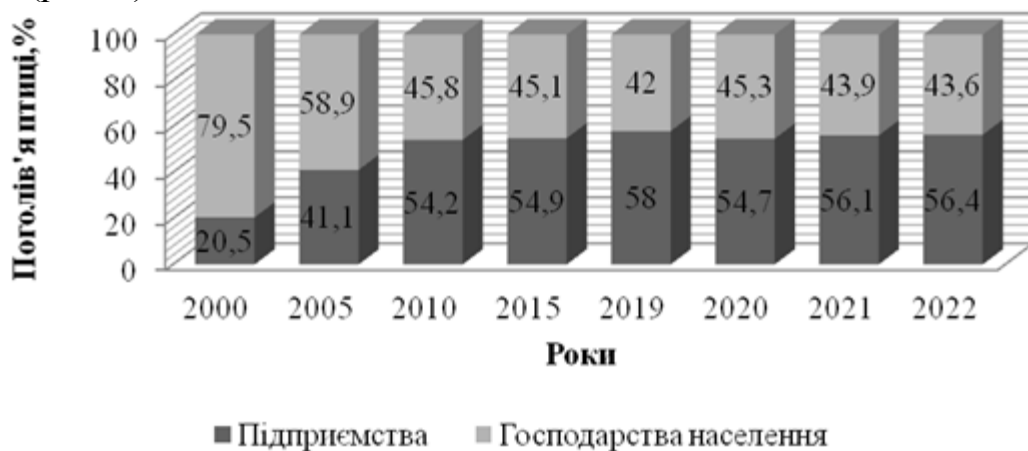

Рис. 5. Концентрація поголів'я птиці в с.-г. підприємствах та господарствах населення в Україні, %.

Джерело: сформовано авторами

Для більш наглядного дослідження проблем галузі, розглянемо виробництво продукції на прикладі товариства з обмеженою відповідальністю «Братська куряча фабрика», розташованого в Первомайському районі Миколаївської області.

Виробнича потужність є важливим аспектом діяльності кожного підприємства, особливо в аграрному секторі. ТОВ «Братська куряча фабрика» спеціалізується на вирощуванні птиці, зокрема бройлерів, і володіє власною виробничою базою для цього. В табл. 1 наведено обсяги виробництва та реалізації м'яса птиці на підприємстві у натуральній та грошовій формі за 2020-2022 роки.

Таблиця 1.

**Обсяги виробництва та реалізації птиці ТОВ «Братська куряча фабрика»
Первомайського району Миколаївської області**

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. до 2020 р. (+,-)	2022 р. до 2020 р. (%)
<i>Обсяг виробництва:</i>					
у натуральній формі, кг	611272	175180	223401	- 387871	36,54
у грошовій формі, тис грн.	13854	5225	8654	- 5200	62,46
<i>Обсяг реалізованої продукції:</i>					
у натуральній формі, кг	611272	175180	223401	- 387871	36,54
у грошовій формі, тис грн.	13854	5225	8654	- 5200	62,46

Джерело: сформовано авторами

З показників таблиці видно, що обсяги виробництва та реалізації м'яса птиці суттєво змінюються в період з 2020 по 2022 рік. У 2020 році підприємство виробило 611272 кг м'яса птиці, що склало 13854 тис грн. у грошовому еквіваленті. Проте протягом наступних двох років спостерігався падіння виробництва. За вартісними показниками, у 2022 році показник виручки від реалізації відновився та склав 8654 тис грн.

Ці дані свідчать про зміну виробничих обсягів на підприємстві та можливий вплив різних факторів, таких як попит на продукцію, виробничі процеси та фактори, пов'язані з воєнними діями, які вплинули на динаміку виробництва м'яса птиці.

На думку науковців «Оцінка ефективності функціонування підприємств передбачає встановлення тенденцій розвитку та виявлення певних закономірностей у динаміці оцінюючих показників» [8]. Таким чином в табл. 2 розглянемо динаміку показників поголів'я курей, обсягу реалізованої продукції, та основних фінансових показників ефективності виробництва на підприємстві. Ці показники є ключовими для визначення результативності підприємства та його ефективності в галузі вирощування птиці.

Таблиця 2.

**Ефективність та собівартість виробництва
м'яса птиці в ТОВ «Братська куряча фабрика» Первомайського
району Миколаївської області**

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022р. (+;-) до 2020 р.
Поголів'я курей, гол.	184702	175180	104252	-80450
Обсяг реалізованої продукції, ц	6112,7	1751,8	2234	-3878,7
Чистий дохід від реалізації, тис грн.	13931,2	9915,1	9737,7	-4193,5
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	11040,8	7044,6	7423,4	-3617,4
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, тис. грн	1,8	4,0	3,3	1,5
Чистий прибуток (+), збиток (-), тис грн.	402,8	800,8	324	-78,8
Чистий прибуток (+), збиток (-) на 1 ц, тис грн.	0,1	0,5	0,1	0,1

Джерело: розраховано авторами

З показників таблиці видно, що у 2020 році поголів'я курей складало 184702 тис. голів, і підприємство виробило 6112,7 ц м'яса птиці, отримавши чистий дохід від реалізації на рівні 13931,2 тис грн. Собівартість реалізованої продукції склала 11040,8 тис грн., і собівартість 1 ц реалізованої продукції становила 1,8 тис грн. У 2021 році поголів'я курей скоротилося до 175180 тис. голів, і обсяг виробництва зменшився до 1751,8 ц м'яса. Це призвело до зниження чистого доходу до 9915,1 тис грн. та собівартості реалізованої продукції до 7044,6 тис грн. Собівартість 1 ц продукції збільшилася до 4,0 тис грн., але підприємству вдалося зберегти прибуток на рівні 0,5 тис грн. на 1 ц продукції.

У 2022 році поголів'я курей продовжувало скорочуватися до 104252 тис голів. Проте, підприємство виробило 2234 ц м'яса, і чистий дохід від реалізації залишився на приблизно однаковому рівні з минулим роком, дорівнюючи 9737,7 тис грн. Відбулося зростання собівартості реалізованої продукції до 7423,4 тис грн. та собівартість 1 ц продукції знизилася до 3,3 тис грн. У 2022 році чистий прибуток становив 324 тис грн., а прибуток на 1 ц продукції залишався на рівні 0,1 тис грн.

Загалом, з 2020 по 2022 роки спостерігається коливання собівартості, але вона залишається на прийнятному рівні, що дозволяє підприємству зберігати конкурентоспроможність на ринку. Важливо подальше спостереження за цим показником та вжиття заходів для зменшення собівартості та підвищення ефективності виробництва. За результатами аналізу можна визначити, що підприємство показує стійку ефективність та здатність до збереження

прибутковості в галузі вирощування м'яса птиці, навіть при зменшенні поголів'я курей та зміні виробничих обсягів.

Виходячи з оцінки факторів впливу на підприємство слід визначити такі слабкі сторони, як: вузький асортимент продукції; високі ціни на комбікорми; вузька спеціалізація; екологічні аспекти; брак робочої сили.

Серед загроз для галузі можна зазначити: несприятливу економічну та політичну ситуація в країні; зниження рівня цін на продукцію; посилення конкуренції; зростання темпів інфляції.

Цілком погоджуємося з науковцями щодо необхідності стратегічного управління та розвитку ринку продукції птахівництва України, які відмічають, що «повинно відбуватися стимулювання всієї діяльності підприємств птахівництва у напрямі імплементації інституційно-економічних заходів: забезпечення належного (достатнього для потреби внутрішнього ринку та експорту) рівня виробництва продукції птахівництва; розвитку природного потенціалу; поступовий перехід до інноваційних технологій» [9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналізуючи сучасний стан галузі птахівництва в Україні, слід відзначити:

- незважаючи на політичні та економічні фактори, Україна залишається активним гравцем на світовому ринку, утримуючи 9-те місце серед найбільших експортерів продукції птахівництва, проте, слід відмітити зменшення поголів'я у 2022 році проти 2021 року на 21785,2 тис. голів;
- основну частку в структурі продукції птахівництва займають кури (83,9 - 92,3 %) . Частка гусей , качок та індиків у загальній структурі поголів'я птахів в Україні є незначною;
- на динаміку виробництва м'яса птиці в Україні вплинули такі фактори, як: зміна виробничих обсягів на підприємстві, попит на продукцію та виробничі процеси, пов'язані з воєнними діями.

Тому слід відмітити важливість постійного моніторингу та аналізу, спрямованого на забезпечення стабільного та ефективного розвитку птахівництва в Україні. Для стійкого розвитку виробництва важливо:

- врівноважити виробництво та постачання продукції відповідно до попиту;
- забезпечити перехід підприємств галузі до інноваційно орієнтованої моделі розвитку;
- підтримувати розвиток внутрішньої дистрибуційної мережі підприємств галузі для забезпечення покриття нових ринків;
- подолати екологічні проблеми та впровадити екологічно чисті практики у виробництво;
- врегулювати питання з забезпеченням кормами власного виробництва;
- впровадити використання високої якості продукції та ефективного управління для зменшення впливу змін в законодавстві та економічних факторів;
- розробити резервні плани у разі посилення конкуренції та виходу на ринок нових гравців;

- удосконалити управлінські процеси та оптимізувати витрати для зменшення вразливості перед змінами в законодавстві та економічними факторами;

- впровадити розвиток стратегій зменшення впливу конкуренції та зовнішніх загроз шляхом посилення слабких сторін підприємства.

Перспективами подальших досліджень є формування стратегії розвитку підприємств птахівництва регіону.

Список використаних джерел:

1. Савченко Т. В., Саванчук Т.М. Сучасний стан і тенденції виробництва продукції птахівництва у регіонах України. *Економіка та суспільство*. 2022. №46. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2049/1979> (дата звернення: 27.10.2023 р.)
2. Беженар І. М., Васюта Т. М. Стан та перспективи розвитку птахівництва в Україні. *Агросвіт*. 2015. № 18. С. 41–51.
3. Полегенька М.А. Аналіз сучасного стану виробництва продукції птахівництва України. *Економічна наука. Економіка та держава*. 2019. №3. С. 137 – 143.
4. Савченко Т. В. Фактори впливу на формування пропозиції продукції птахівництва у регіонах. *Економіка та суспільство*. 2023. №47. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-69> (дата звернення 25.10.2023)
5. Стефанів О. Б. Деякі аспекти формування пропозиції на ринку продукції птахівництва в Україні. *Міжвідомчий науковий тематичний збірник «Птахівництво*. 2009. URL: <http://avianua.com/archiv/ptahivnictvo/64/23.pdf> (дата звернення: 27.10.2023 р.)
6. Птахівництво — у пріоритеті. URL: <https://agrotimes.ua/article/ptahivnyctvo-u-prioryteti/> (дата звернення: 27.10.2023 р.)
7. Статистичний збірник «Сільське господарство України». URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm (дата звернення: 17.10.2023 р.)
8. Шевченко А.А., Петренко О.П., Орлова В.О. Дослідження факторів впливу на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні. *Scientific horizons*. 2020. Том 23, №. 9. с. 68-77. URL: <https://sciencehorizon.com.ua/ru/journals/tom-23-9-2020/doslidzhyennya-faktoriv-vplivu-na-yefektivnist-diyalnosti-silskogospodarskikh-pidpriyemstv-v-ukrayini> (дата звернення: 02.11.2023 р.)
9. Ніколюк О.В., Савченко Т.В., Бордун Т.В. Система управління розвитком ринку продукції птахівництва. *Економіка харчової промисловості*. 2022. Том 14. Випуск 3. С.19-23 URL: <https://doi.org/10.15673/fie.v14i3.2357> (дата звернення: 07.11.2023 р.)

References:

1. Savchenko, T.V. & Savanchuk, T.M. (2022) The current state and trends in the production of poultry products in the regions of Ukraine. *Economy and society*.

46. Retrieved from: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2049/1979> [in Ukrainian].
2. Bezhenar, I.M. & Vasyuta, T.M. (2015) State and prospects of development of poultry farming in Ukraine. *Agroworld*. 18. 41–51. [in Ukrainian]
3. Polegenka, M.A. (2019) Analysis of the current state of poultry production in Ukraine. *Economics. Economy and the state*. 3. 137 – 143. [in Ukrainian].
4. Savchenko, T.V. (2023) Factors influencing the formation of the supply of poultry products in the regions. *Economy and society*. 47. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-69> [in Ukrainian].
5. Stefaniv, O. B. (2009) Some aspects of supply formation on the market of poultry products in Ukraine. *Interdepartmental scientific thematic collection "Poultry"*. Retrieved from: <http://avianua.com/archiv/ptahivnictvo/64/23.pdf> [in Ukrainian].
6. Poultry breeding is a priority. Retrieved from: <https://agrotimes.ua/article/ptahivnyctvo-u-prioryteti/> [in Ukrainian].
7. Statistical collection "Agriculture of Ukraine". Retrieved from: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm [in Ukrainian].
8. Shevchenko, A.A., Petrenko, O.P. & Orlova, V.O. (2020) Study of influencing factors on the efficiency of agricultural enterprises in Ukraine. *Scientific horizons*. vol. 23. 9. 68-77. Retrieved from: <https://sciencehorizon.com.ua/ru/journals/tom-23-9-2020/doslidzhyennya-faktoriv-vplivu-na-yefyektivnist-diyalnosti-silskogospodarskikh-pidpriemstv-v-ukrayini> [in Ukrainian].
9. Nikoliuk, O., Savchenko, T., & Bordun, T. (2022). Management system for the development of the market for poultry products. *Food Industry Economics*, 14(3). Retrieved from: <https://doi.org/10.15673/fie.v14i3.2357> [in Ukrainian].

UDC 658.012.4:336

DOI: <https://doi.org/10.37000/ebbsl.2023.04.14>

Tanklevska Nataliya S.,

Doctor of Science in Economics, Professor,
Professor of the Department of Enterprise Economics and Finance,
State University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine
ORCID 0000-0003-2906-4051
ntanklevska@gmail.com

THEORETICAL FOUNDATIONS OF ENTERPRISE CASH FLOW MANAGEMENT

Abstract

The purpose of the article is to define the theoretical foundations of cash flow management of enterprises in the context of modern challenges.

The scientific novelty. The obtained results of the study have elements of scientific novelty, in particular, the refinement of the theoretical basis for the formation of enterprise cash flows, which includes the work of mercantilists, Marxists, monetarists and contemporaries, was further developed; the importance of taking into account the factors of discounting cash flow, which include inflation, risk and the availability of alternative opportunities for investing financial resources, which significantly increased the relevance for ensuring the financial stability of the enterprise in the face of modern challenges. Also of scientific interest is the structured presentation of the advantages and disadvantages of the main sources of financing the cash flow of enterprises.

Conclusions. Thus, the fundamentals of enterprise cash flow management are formed on the basis of mercantilism, monetarism, capital theory and the concept of cash flow. Based on the essence of the concept under study, the author determines the cyclical nature of cash flow, which implies a certain interval during which financial resources move. Therefore, it is necessary to discount its volume, which is associated with many risks, including economic and military risks, inflation and the possibility of using alternative investment channels. Cash flow management of enterprises depends on the formation of an optimal structure of sources of financial resources, which implies the need for timely and systematic assessment of the advantages and disadvantages of using alternative funds, especially in today's challenges. The risk in managing the enterprise's cash flows is associated with the uncertainty of economic activity, as well as the variability of the exogenous environment (the impact of a full-scale war, inflation, lack of financial resources, destruction of the resource base, conditions of unpredictability). Prospects for further research are to determine the impact of the factors and consequences of martial law on the management of enterprise cash flows, to identify possible areas of risk mitigation on the effectiveness of such management.

Keywords: cash flows, cash flow management, cash flow cycle, cash flow discounting, risks, financial resources, financial management.

УДК 658.012.4:336

Танклевська Наталія Станіславівна

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та фінансів підприємства,
Державний торговельно-економічний університет, Київ, Україна
ORCID 0000-0003-2906-4051
ntanklevska@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

Визначено особливості трактування сутності поняття «грошовий потік» підприємства. Узагальнено теоретичний базис формування грошових потоків підприємства, який включає напрацювання меркантилістів, марксистів, монетаристів та сучасників. Визначено важливість врахування факторів дисконтування грошового потоку, до яких включено інфляцію, ризик та наявність альтернативних можливостей інвестування фінансових ресурсів. Виокремлено економічні, політичні, соціальні, техніко-економічні та воєнні ризики, які впливають на управління грошовими потоками підприємства в умовах сучасних викликів. Визначено основні джерела формування та умови функціонування оптимальної структури грошового потоку підприємства. Структуровано представлено переваги і недоліки основних джерел фінансування грошового потоку підприємств.

Ключові слова: грошові потоки, управління грошовими потоками, цикл грошового потоку, дисконтування грошового потоку, ризики, фінансові ресурси, фінансовий менеджмент.

Introduction. Today, modern enterprises face many challenges related to economic instability caused by a full-scale war, limited financial resources for further functioning and development. In view of this, solving the main task of the enterprise, namely maximizing profit at the lowest cost, requires a balanced financial policy, which includes effective management of the enterprise's cash flows. The cash flows of enterprises are the basis of their financial activities, ensuring financial independence, stability of development, competitiveness and financial security, and therefore the issue of managing the company's cash flows is becoming more and more relevant. It is the effective management of cash flows that allows an enterprise to realize the strategic goals of its activities, ensure a high level of capital turnover, rhythmicity of activities, increase the degree of financial balance and generate additional profit, and also contributes to the formation of additional investment resources for financial investments. Cash flow management is an important part of the overall system of managing the company's financial activities.

Analysis of recent research and publications. The scientific achievements of M. Bertonesh, I. Blank, M. Krupka, S. Melnyk, A. Podderiogin, N. Prokopenko, R. Slaviuk, J. Van Hore, N. Shevchenko are devoted to the study of the process of managing the cash flows of enterprises. Thus, most foreign financiers interpret cash flows as the difference between cash receipts and cash outlays, i.e. as net cash inflows [3,4,5,6]. Some researchers, including I. Blank [1], focus on the accounting aspect of cash flows, characterizing it as "the difference between the funds received and paid by the enterprise for a certain period of time". In turn, Shevchenko N. V., Melnyk S. I. note that the cash flow of an enterprise is a stable, continuous process of receipts and expenditures of funds that are associated with the operating, financial, investment activities of the enterprise and ensure the formation of its profit in the future [11, p.26]. Whereas A. Podderiogin [9] defines cash flow as "the movement of funds that more accurately characterize its essence". Krupka M. notes that cash flows are an economic

process that is mediated by a set of receipts and payments of cash and cash equivalents distributed over time, generated by an enterprise in the course of its economic activity [8, p.84]. However, in modern conditions, the issues of further defining the basics of cash flow management in accordance with the existing vector of development of the domestic economy require attention.

The purpose of the article is to define the theoretical foundations of cash flow management of enterprises in the context of modern challenges.

Presentation of the main research material. In the study of the theoretical foundations of enterprise cash flow management, it is important to determine their classification features. Accordingly, according to the degree of aggregation, there are consolidated, aggregate and individual cash flows; according to the form of functioning - natural and extended cash flow; according to the elements of the cash balance - incoming and outgoing cash flow balance, etc. Also, it is proposed to classify cash flow according to the following classification criteria: stability, continuity of formation, method of determining the volume, direction of cash flow, scale of service, strategic method of calculating cash flow, level of sufficiency at the enterprise, frequency and interval of formation at the enterprise, currency distribution of receipts and expenditures, etc.

It is determined that the theoretical basis of cash flow management is formed on the provisions of mercantilism, classical political economy, Keynesianism and other schools. Thus, mercantilists sought to increase the money supply in the cash flow, considering it a symbol of the country's wealth. Among the main postulates of their theory on cash flow management are the following: focusing on maximizing the mass of cash flow as a primary task of financial independence and stability of the country, which should be ensured by the need to keep money within a particular country and attract as much money as possible from abroad. The main tasks of cash flow management are: setting the highest possible prices for exported goods; limiting imports of goods; preventing the export of gold and silver from the country; fixing the ratio in the bimetallism system; using maximum state intervention through administrative methods (T. Meng, A. Serra, J. B. Colbert, A. Moncretien) [7, 8].

The theory of early mercantilism focused on maximizing the mass of cash flow as a primary task of financial independence and stability of the country, which was to be ensured by the need to keep money within a particular country and attract as much money as possible from abroad. The main objectives of cash flow management are: setting the highest possible prices for exported goods; limiting imports of goods; preventing the export of gold and silver from the country; fixing the ratio in the bimetallic system; using maximum state intervention through administrative methods (T. Meng, A. Serra, J. B. Colbert, A. Moncretien).

A significant breakthrough in the study of cash flow management was made by the theory of capital, which was developed by K. Marx and representatives of the classical school of political economy (F. Engels, D. Lukacs, A. Gramsci). The main achievements of the Marxists were: definition of the category "capital"; outlining the stages of capital circulation as the basis of cash flow and justification of the cyclical nature of this process; characterization of cash flow by the criteria of time and speed;

division of capital into fixed and circulating capital; and the stages of capital circulation as the basis of cash flow are defined. It is noted that the movement of capital does not stop with the completion of one turnover, it is constantly repeated, with each turnover of industrial capital consistently acquiring three functional forms, each of which carries out its own turnover.

In turn, M. Friedman's monetarist concept determined that commodity-money flows are the main form of capital movement and therefore should be subject to state regulation. Proponents of this theory (in particular, K. Bruckner, A. Meltzer, A. Schwartz) argued that the amount of money in circulation is a determining factor in shaping the economic environment and substantiated the relationship between changes in the money supply and the value of gross national product. A more objective study covers the middle of the twentieth century and is associated with the emergence of the concept of cash flow, which was significantly contributed by L. Bernstein, J. Brigham, J. C. Van Horn, D. Stone, N. C. Syropolis, D. Siegle, K. Hitching, E. Helfert, D. C. Shim and others [7]. The authors focused on: identifying the cash flow (its duration and type); assessing the factors that determine the value of cash flow elements; determining the discount factor; analyzing the risk associated with this flow and how to account for it.

Given the essence of cash flow management, it is worth noting that it is primarily a certain movement of cash assets, and therefore it is worth paying attention to the issue of cash flow cycles. The cash flow cycle of an enterprise, regardless of the object of this process, provides for a certain time interval during which the funds invested in assets return to the business entity in the form of a financial result. This aspect should be taken into account when managing the company's cash flows, and especially when formulating a financial plan.

When studying the cash flow cycle as one of the stages of cash flow management, it is advisable to focus on the practical significance of the cash flow management process and optimize its income and expense side. Since obtaining a financial result in the form of cash proceeds involves certain financial costs associated with the manufacture of products, their storage and sale, detailed management and maintenance of norms and parameters of cash flow cycles ensures the stability of business activities. In addition, the turnover of economic assets and cash flow cycles are directly related: the functioning of the former depends on the formation of the latter and vice versa. However, it is worth noting that one turnover of economic assets may involve the formation of several cash flows. At the first stage, capital in cash is invested in operating assets (current and non-current), thereby transforming it into its productive form. At the second stage, productive capital is transformed into a commodity form, including the form of work performed and services rendered, in the process of manufacturing products. At the third stage, commodity capital is transformed into cash capital as the goods and services are sold [7, 10].

It is worth focusing on the fact that the management of an enterprise's cash flows in modern market conditions involves a thorough analysis, taking into account the discounting of its volume, which allows determining its value through the prism of time. The need to discount cash flow is primarily related to risk factors, inflation and

the availability of alternative opportunities for investing financial resources [9, 11], which has significantly increased the relevance of ensuring the financial stability of the enterprise in the face of modern challenges. The risk in managing the enterprise's cash flows is associated with the uncertainty of economic activity, as well as the variability of the exogenous environment (the impact of a full-scale war, inflation, lack of financial resources, destruction of the resource base, conditions of unpredictability). Inflation when discounting cash flow is an economic factor that characterizes not a business entity, but the general state of the country's economic system and therefore determines the future value of the company's assets. With regard to the factor of alternative investment opportunities, it should be noted that financial resources operating within a particular cash flow should provide the best possible financial result, and accordingly, be redirected to the production cycle that will provide such an opportunity.

It is advisable to consider some of the possible risks that arise in the process of managing an enterprise's cash flows. First of all, exogenous factors require special attention, namely as economic, technical and technological, social, political and military risks. So economic risks are currency risks of business entities, which depend primarily on the government's currency policy; unfavorable investment environment, which reduces the intensity of saturation of cash flow from external sources; fiscal (including customs) risks that disrupt the stability of the company's accounting service in the event of changes in tax and customs legislation and, as a result, reduce the volume of cash flow. Technical and technological risks are justified by innovative trends in market development, which contribute to the renewal of the existing technical and technological base to ensure the competitiveness and economic security of the business entity; contribute to the redirection of cash flow towards production development, which may have negative financial consequences. Social risks affect the deterioration of the social aspect of the economic system, leading to a deterioration in the solvency of the population, caused by demographic decline and a reduction in the quality of life. Political risks form the environment of the company's activities by determining a certain strategy of the country's development, creating dissonant foreign and domestic policies; unforeseen legislative changes. Military risks are risks associated with danger to the life and health of people (management, employees), destruction of the company's resource base, disruption of supply chains, raider attacks, etc. as a result of war.

In addition, an important stage of cash flow analysis is the study of the structure of sources of financing of the enterprise. Financial resources serve as the basis for creating the monetary funds necessary for normal business operations: authorized capital, reserve capital, accumulation and consumption fund, payroll fund, depreciation fund, etc. Scientists note that the optimal structure of cash resources can be in the following cases: availability of at least 75-80% of own resources; use of borrowed and loaned capital, provided that it does not exceed 55-60% of the total mass; observance of equality of ratios in mixed financing [1, 9]. At the same time, it is important to take into account the specialization of the business entity, as well as the advantages and

disadvantages of attracting own and borrowed resources when choosing certain sources of financing the cash flow of enterprises (Fig. 1).

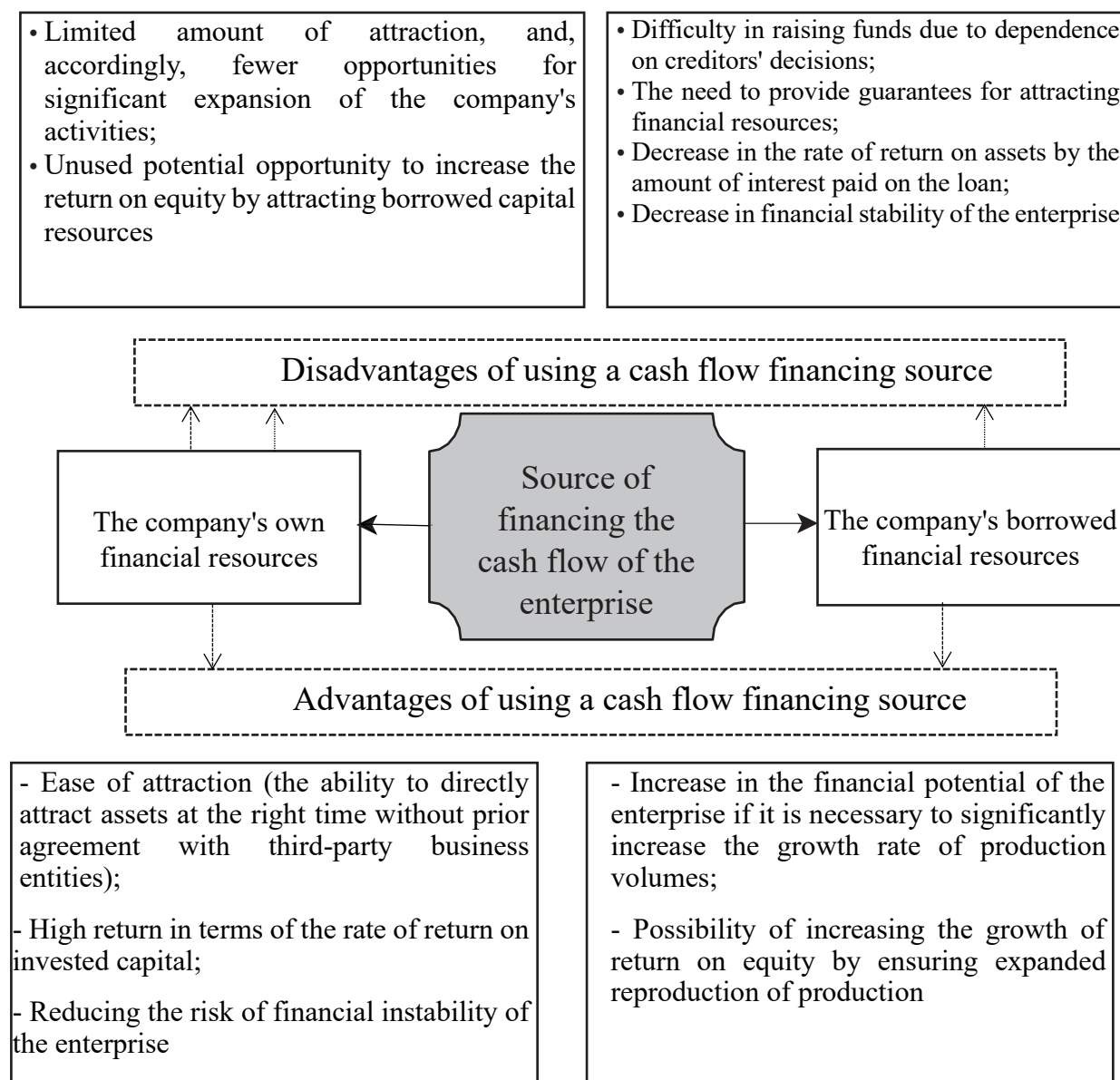

Fig. 1. Advantages and disadvantages of the main sources of financing the cash flow of enterprises

Thus, it can be noted that the mechanism of enterprise cash flow management is based on material and financial resources that provide for a high level of social and organizational potential in order to optimize cash flows and determine the demand for enterprise money. The methods underlying this mechanism include investment, lending, self-financing, insurance, leasing, rent, incentives, etc. In the process of cash flow management, special attention should be paid to cash flow analysis and forecasting, which includes an assessment of the liquidity of the balance sheet and the enterprise as a whole, the cash flow statement, the status of accounts receivable and accounts payable, etc. As a result of the diagnostics, it is important to formulate generalized conclusions based on the analysis. Given the results, it is necessary to establish possible strategic guidelines for optimizing this process.

It is important that the company's cash flow management should be carried out in accordance with certain principles, among which the key role is played by the principles of liquidity, reliability, consistency, efficiency, balance, adaptability and control [2]. Therefore, this process should include the following stages: ensuring complete and reliable accounting of the company's cash flows and preparing the necessary reports; analysing the company's cash flows in the previous period; optimising the company's cash flows; planning the company's cash flows by different types; ensuring effective control over the company's cash flows. Accordingly, the indicators that should be used to characterise and adjust the cash flow management process include indicators of solvency, liquidity, dynamics and structure of cash flows.

Conclusions and prospects for further research. Thus, the fundamentals of enterprise cash flow management are formed on the basis of mercantilism, monetarism, capital theory and the concept of cash flow. Based on the essence of the concept under study, the author determines the cyclical nature of cash flow, which implies a certain interval during which financial resources move. Therefore, it is necessary to discount its volume, which is associated with many risks, including economic and military risks, inflation and the possibility of using alternative investment channels. Cash flow management of enterprises depends on the formation of an optimal structure of sources of financial resources, which implies the need for timely and systematic assessment of the advantages and disadvantages of using alternative funds, especially in today's challenges. The risk in managing the enterprise's cash flows is associated with the uncertainty of economic activity, as well as the variability of the exogenous environment (the impact of a full-scale war, inflation, lack of financial resources, destruction of the resource base, conditions of unpredictability). Prospects for further research are to determine the impact of the factors and consequences of martial law on the management of enterprise cash flows, to identify possible areas of risk mitigation on the effectiveness of such management.

References:

1. Blank, I.O., Sytnyk, G.V., Andriets, V.S. (2018). Enterprise Financial Management: a textbook. K.: KNTEU. 698 [in Ukrainian]
2. Nepochatenko, O. and Ptashnyk, S. (2021) Financial management as a necessary component effective enterprise management system, *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9168> (Accessed 07 Dec 2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.8.11 [in Ukrainian]
3. Jack Alexander (2020) Financial Planning & Analysis and Performance Management. Wiley Finance.
4. Van, Horne J.C. (1983) Financial management and policy. 6th ed. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 747
5. Martin, J. D., Petty, J. W., Keown, A. J. (1991) Basic financial management 5th ed. Englewood: Prentice Hall, Inc. 952 (Annotated Instructor's Edition)

6. Brigham, Eugene F., Houston, Joel F. (2019) Solution manual for Fundamentals of Financial Management. 15th Edition. ISBN-10: 9781337395250. Available at: <https://tbpublish.com/downloads/solution-manual-for-fundamentals-of-financial-management-15th-edition-by-eugene-f-brigham/>
7. Tanklevska, N. S. (2017) Fundamentals of cash flow management of enterprises. Business Inform. № 6. 215-219 [in Ukrainian]
8. Financial management: textbook / edited by Doctor of Economics, Professor M. Krupka [M. Krupka, O. Kovaluk, V. Kovalenko, et al.] Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. 2019. 440 [in Ukrainian]
9. Financial management. Textbook / Edited by A.M. Podderiogin. KYIV: KNTEU. 2005. 476 [in Ukrainian]
10. Momot, T.V., Bezugla, V.O., Tararuev, Yu.O., Kadnychanskyi, M.V. & Chalyy, I.G. (2011) Financial management: tutorial. Kyiv: Center of educational literature. 712. [in Ukrainian]
11. Shevchenko, N.V., Melnyk, S.I. (2022) Financial management: a textbook in diagrams and tables. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. 224 [in Ukrainian]

Список використаних джерел:

1. Бланк І.О., Ситник Г.В., Андрієць В.С. Управління фінансами підприємств: підручник. Київ: КНТЕУ, 2018. 698 с.
2. Непочатенко О. О., Пташник С. А. Фінансовий менеджмент як необхідна складова ефективної системи управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2021. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9168> (дата звернення: 07.12.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.8.11
3. Jack Alexander (2020) Financial Planning & Analysis and Performance Management. Wiley Finance.
4. Van, Horne J.C. (1983) Financial management and policy. 6th ed. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 747.
5. Martin, J. D., Petty, J. W., Keown, A. J. (1991) Basic financial management 5th ed. Englewood: Prentice Hall, Inc. 952 (Annotated Instructor's Edition)
6. Brigham, Eugene F., Houston, Joel F. (2019) Solution manual for Fundamentals of Financial Management. 15th Edition. ISBN-10: 9781337395250. Available at: <https://tbpublish.com/downloads/solution-manual-for-fundamentals-of-financial-management-15th-edition-by-eugene-f-brigham/>
7. Танклевська Н. С. Основи управління грошовими потоками підприємств. Бізнес Інформ. 2017. № 6. С. 215-219.
8. Фінансовий менеджмент: підручник / за ред. д-ра екон. наук, проф. М. І. Крупки; [М. І. Крупка, О. М. Ковалюк, В. М. Коваленко та ін.]. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 440 с.
9. Фінансовий менеджмент. Підручник / За редакцією А.М. Поддєрьогін. Київ: КНТЕУ. 2005. 476 с.

10. Момот Т.В., Безугла В.О., Тараруєв Ю.О., Кадничанський М.В., Чалий І.Г. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 712 с.

11. Шевченко Н. В., Мельник С. І. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник у схемах і таблицях. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 224 с.

ЗМІСТ

Галицький О.М., Дяченко О.П., Регеда Д.А. УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	3
Гнатєва Т.М., Яковенко А.О., Котик Н.М. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПОТРЕБ ОБЛІКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	16
Замлинський В.А., Осик С.В., Замлинський Я.В. ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ	28
Крюкова І.О., Гаврилюк В.О., Казновська Л.М. ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ БІЗНЕС-СУБ'ЄКТІВ ЗА УМОВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	43
Мельничук О.І., Левіна-Костюк М.О., Колот Є.О. ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА ЯК УМОВА УСПІШНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЙОГО СТРАТЕГІЇ.....	55
Найда А.В., Замлинська О.В., Підпригора М.С. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИПТОБАНКІНГУ В УКРАЇНІ	67
Небога Т.В. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РИНКУ ПРАЦІ ТА СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	78
Рудік Н.М. СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ В ПРОЦЕСАХ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	98
Сахацький М.П., Запша Г.М. МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ІННОВАЦІЙНОГО МАРКЕТИНГУ В УПРАВЛІННІ БІЗНЕСОМ	109
Сахацький М.М. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	120
Телічко Н.А., Дідур Г.І. МОДЕЛЬ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В ОПЕРАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОГО БІЗНЕСУ.....	131
Шабатура Т.С., Костюхіна О.К., Піть І.Ю. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	143
Шевченко А.А., Петренко О.П., Донцов А.Ю. РОЗВИТОК ПТАХІВНИЦТВА В УКРАЇНІ: ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	155
Tanklevska N.S. THEORETICAL FOUNDATIONS OF ENTERPRISE CASH FLOW MANAGEMENT.....	167